

UCHWAŁA NR 331/25
ZARZĄDU POWIATU W LUBARTOWIE

z dnia 19 grudnia 2025 r.

**w sprawie przeprowadzenia konsultacji projektu uchwały Rady Powiatu w Lubartowie w sprawie przyjęcia
Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029**

Na podstawie art. 32 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2025 r. poz. 1684), art. 5 ust. 2 pkt 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2025 r. poz. 1338) w związku z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), Zarząd Powiatu w Lubartowie uchwala, co następuje:

§ 1. Postanawia przeprowadzić konsultacje projektu uchwały Rady Powiatu w Lubartowie w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029 z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2025 r. poz. 1338), stanowiący załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. Termin konsultacji ustala się od dnia 23 grudnia 2025 r. do dnia 6 stycznia 2026 r.

§ 3. 1. Konsultacje przeprowadza się poprzez zamieszczenie projektu uchwały, o którym mowa w § 1 wraz z formularzem konsultacji, stanowiącym załącznik nr 2 do niniejszej uchwały, na stronie internetowej Powiatu Lubartowskiego www.powiatlubartowski.pl, w Biuletynie Informacji Publicznej Starostwa Powiatowego w Lubartowie oraz wywiesza się na tablicy ogłoszeń w siedzibie Starostwa Powiatowego w Lubartowie.

2. Przyjmowanie uwag i opinii na formularzu konsultacji odbywa się za pośrednictwem poczty elektronicznej na adres: inwestycje@powiatlubartowski.pl.

3. Sprawozdanie z przebiegu konsultacji zamieszczone będzie na stronie internetowej Powiatu Lubartowskiego www.powiatlubartowski.pl.

§ 4. Wykonanie uchwały powierza się Przewodniczącemu Zarządu Powiatu w Lubartowie.

§ 5. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

PRZEWODNICZĄCY ZARZĄDU POWIATU
W LUBARTOWIE

Jan Sławecki

Członkowie Zarządu Powiatu:

Fryderyk Puła
Sebastian Wysok
Lucjan Mileszczyk
Ryszard Wójcik

Załącznik nr 1 do uchwały nr 331/25
Zarządu Powiatu w Lubartowie
z dnia 19 grudnia 2025 r.

UCHWAŁA NR
RADY POWIATU W LUBARTOWIE

z dnia 2025 r.

w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 7 oraz art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2025 r. poz. 1684) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), Rada Powiatu w Lubartowie uchwala, co następuje:

§ 1. Po uzyskaniu pozytywnej opinii Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyjmuje się Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029 w brzmieniu stanowiącym załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu w Lubartowie.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady Powiatu w
Lubartowie

Andrzej Kardasz

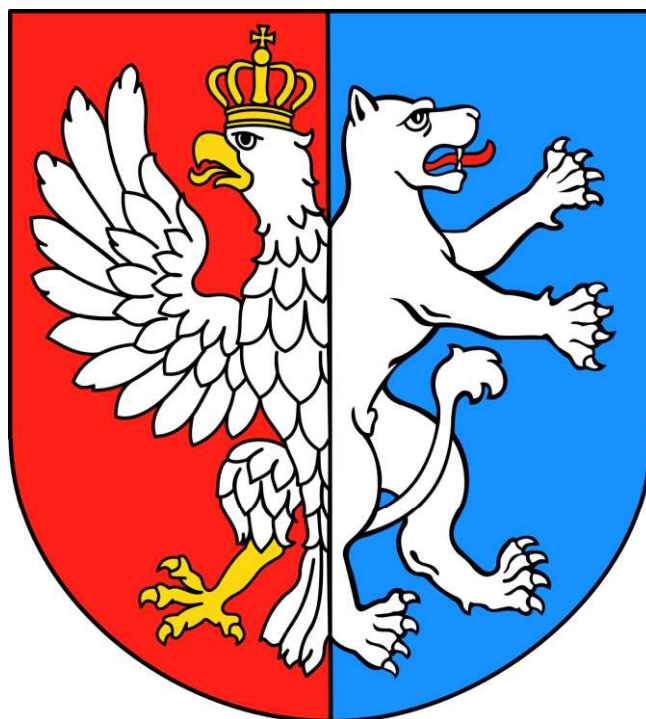
ZAŁĄCZNIK NR

DO UCHWAŁY NR

RADY POWIATU LUBARTOWSKIEGO

Z DNIA

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU LUBARTOWSKIEGO NA LATA 2026-2029

Lubartów, 2025 r.

Spis treści

1.	Wstęp	5
2.	Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami	8
3.	Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	9
4.	Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	17
4.1.	Ustalenia międzynarodowe.....	17
4.2.	Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	21
4.3.	Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	23
5.	Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	27
5.1.	Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	27
5.2.	Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu	29
5.2.1.	Charakterystyka ogólna powiatu lubartowskiego.....	29
5.2.2.	Zarys historii obszaru powiatu	39
5.2.3.	Krajobraz kulturowy.....	39
5.2.4.	Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	55
5.2.4.1.	Zestawienie obiektów z terenu powiatu wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego	55
5.2.4.2.	Pomnik historii.....	63
5.2.4.3.	Zabytki ruchome	64
5.2.4.4.	Zabytki archeologiczne	66
5.2.5.	Dziedzictwo niematerialne.....	72
5.2.6.	Muzea i zabytki w zbiorach muzealnych	74
5.2.7.	Gminne ewidencje zabytków.....	77
6.	Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń	79
7.	Założenia programowe	82
7.1.	Priorytety i kierunki działań powiatowego programu opieki.....	82
7.1.1.	Działania powiatowego programu opieki nad zabytkami	82
8.	Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	87

9.	<i>Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami</i>	88
10.	<i>Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami</i>	88
11.	<i>Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków</i>	101
	<i>Spis tabel</i>	103
	<i>Spis rysunków</i>	103
	<i>Spis fotografii</i>	103

Definicje

Z uwagi na konieczność precyzyjnego odnoszenia się w Programie Opieki nad Zabytkami do zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przyjęto za ustawą następujące definicje:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14. krajobraz kulturowy – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

1. Wstęp

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami jako dokument o charakterze strategicznym stanowi podstawę dla określenia – w perspektywie czterech lat – zasadniczych kierunków działań i zadań mających na celu przyczynić się do zachowania lokalnego środowiska kulturowego, a także w miarę możliwości poprawy jego stanu. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych przedsięwzięć dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Stanowi podwalinę współpracy między samorządem powiatowym, samorządami gminnymi, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Współpraca ta, prowadzona dotychczas oraz rozwijana w kolejnych latach, powinna przynieść lokalnej społeczności wymierne korzyści – zachowanie naszego dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.

Program ma określić swego rodzaju stan idealny, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami: wskazywać konieczne do wykonania zadania i sugerować sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych.

Główną ideą Programu jest wytyczenie dróg pozwalających osiągnąć odczuwalną i akceptowaną społecznie poprawę w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie powiatu lubartowskiego. Niezwykle ważnym jest, aby działania czynione w tych kierunkach były wykonywane przy czynnym i świadomym współdziałaniu społeczności lokalnej. Obowiązkiem samorządu powiatu lubartowskiego jest z kolei podnoszenie świadomości społecznej w zakresie opieki nad zabytkami oraz efektywne usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki, jak również tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

Proces sporządzania *Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029* to prace związane z przygotowaniem materiałów wyjściowych, wyznaczeniem celów oraz formułowaniem projektów realizacyjnych.

Przedmiotowy dokument stanowi kontynuację założeń ujętych w Programie Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2021-2025 przyjętego Uchwałą nr XXVI/225/21 Rady Powiatu w Lubartowie z dnia 17 listopada 2021 r. w sprawie przyjęcia Powiatowego Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2021-2025.

W latach 2021-2025 poprawił się stan zachowania części zabytków, w tym także tych, których właścicielem jest Powiat Lubartowski. W latach 2021-2025 na terenie powiatu lubartowskiego prowadzono prace remontowe i konserwatorskie przy szeregu zabytków – zarówno w obiektach rezydencjonalnych, jak i przy obiektach sakralnych oraz miejscach pamięci. Przedsięwzięcia te były realizowane przy wsparciu środków publicznych, w tym programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Rządowego Programu Odbudowy Zabytków oraz funduszy samorządowych.

Zespół pałacowo-parkowy w Kozłowie (Muzeum Zamoyskich)

W 2023 r. zakończono największy w historii Muzeum projekt przebudowy, rewitalizacji i konserwacji czterech budynków towarzyszących: obu oficyn, dawnej stajni i teatralni. Łącznie zrewitalizowano ponad 2000 m² powierzchni, tworząc osiem nowych ekspozycji. W roku 2024 kontynuowano prace przy infrastrukturze zewnętrznej, obejmujące remont i konserwację tarasów pałacowych i teatralnych, wraz z balustradami i detalami kamieniarskimi.

Lubartów – bazylika św. Anny i klasztor OO. Kapucynów

W 2024 r. parafia św. Anny prowadziła prace konserwatorskie i restauratorskie przy elewacjach bazyliki – objęto nimi trzy ściany zewnętrzne (wschodnią, północną i południową), a także detale architektoniczne. Równolegle Zespół Klasztorno-Kościelny OO. Kapucynów rozpoczął wymianę pokrycia dachowego nad nawami północną i zachodnią, finansowaną z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.

W 2025 r. miała miejsce konserwacja organów w kaplicy cmentarnej przy parafii św. Anny w Lubartowie.

Kamionka – kościół parafialny pw. św. Apostołów Piotra i Pawła i kaplica Zamoyskich

W latach 2023-2024 zrealizowano etapowe prace we wnętrzu świątyni, obejmujące wymianę i odtworzenie posadzki z instalacją ogrzewania podłogowego. Dodatkowo w 2024 r. rozpoczęto konserwację polichromii w kaplicy grobowej Zamoyskich na cmentarzu parafialnym, również przy wsparciu środków Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.

Jeziorzany – zespół kościelny pw. Świętej Trójcy

W 2024 r. prowadzono kompleksowe prace konserwatorskie i remontowe, w tym renowację ołtarza głównego i ołtarzy bocznych wraz z obrazami, konserwację wnętrza oraz remont muru ogrodzeniowego z bramką.

Firlej – cmentarz Powstańców Styczniowych w Sobolewie-Kolonii

W 2024 r. rozpoczęto inwestycję w formule „zaprojektuj i wybuduj”, obejmującą renowację i konserwację cmentarza Powstańców Styczniowych. Projekt realizowany w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.

Kock – zespół pałacowo-parkowy

W latach 2021–2025 podejmowano działania przygotowawcze do rewitalizacji całego założenia. W 2025 r. zabezpieczono środki finansowe i opracowano dokumentację projektową dla prac obejmujących m.in. pielęgnację drzewostanu, remont ogrodzenia, tarasu i mostów, a także renowację elewacji pałacu.

Powiat Lubartowski co roku wydaje trójdzielny kalendarz, publikacje, foldery, mapy i ulotki przedstawiające widok Pałacu Sanguszków wraz z dziedzińcem, walory turystyczne i przyrodnicze powiatu, a także obecny stan zachowania niektórych zabytków. W ten sposób zachęcając do zapoznania się z obiektami historycznymi i promując nie tylko same zabytki, ale również malownicze ogrody i zakątki ziemi lubartowskiej. Przybliżając również historię dawnych miejsc, pomników, nagrobków, tablic oraz ich przemiany i współczesny wygląd. Przygotowywane są cykle materiałów filmowych promujących szlaki turystyczne i ścieżki rowerowe biegnące na terenie powiatu w pobliżu obiektów zabytkowych. Prowadzona jest również strona internetowa Powiatu Lubartowskiego, która jest rozbudowywana i aktualizowana o działy poświęcone turystyce, kulturze, inwestycjom.

Ostrów Lubelski - Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia N.M.P.

W analizowanych latach realizowano renowację zabytków ruchomych kościoła w tym m.in. prospektu organowego oraz organów piszczałkowych, a także ornatów i księgozbioru. W wyniku prac restauratorsko-konserwatorskich przywrócono dawną świetność organom, z przeznaczeniem ich do obsługi liturgicznej i koncertowej, z zachowaniem wszelkich sprawnych jego elementów konstrukcyjno – dźwiękotwórczych.

Odrestaurowane zabytkowe ornaty oraz pochodzące m.in. z XVII – XVIII wieku rękopisy i starodruki są eksponowane w salach nad zakrystiami, zaadaptowanymi na potrzeby utworzonego muzeum parafialnego.

W listopadzie 2025 r. zakończono oraz formalnie odebrano prace konserwatorskie i restauratorskie prowadzone przy wyposażeniu kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Ostrowie Lubelskim. Zakres robót obejmował pełną konserwację ołtarza głównego oraz dwóch ołtarzy bocznych przytęczowych.

Leszkowice (gm. Ostrówek) - Kościół pw. św. Józefa Oblubieńca NMP i św. Jana Chrzciciela

W roku 2025 wykonano remont kościoła, który polegał na: wymianie stolarki okiennej i drzwiowej, zabezpieczeniu konstrukcji drewnianej wewnątrz kościoła, odnowieniu ołtarza i ambonki, wymianie podłogi w kościele. Inwestycję realizowano dzięki pozyskanym środkom w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.

Leszkowice (gm. Ostrówek) - modernizacja infrastruktury cmentarza parafialnego w Parafii Leszkowice

W ramach prac wyremontowano wszystkie alejki istniejącego cmentarza. Projekt otrzymał dofinansowanie z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.

Gmina Niedźwiada - Renowacja zabytkowych zespołów kościelnych

Gmina Niedźwiada w 2023 roku otrzymała dofinansowanie z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków na „Renowację zabytkowych kompleksów kościelnych w gminie Niedźwiada – etap I” oraz „Renowację zabytkowych kompleksów kościelnych w gminie Niedźwiada – etap II” w łącznej kwocie 1 280 000,00 zł.

W ramach operacji wykonano prace renowacyjne i konserwatorskie na terenie zabytkowych kompleksów kościelnych w Gminie Niedźwiada:

- remont dachu na kościele oraz zabezpieczenie termiczne sklepień kościoła pw. św. Mikołaja w Brzeźnicy Książęcej,
- remont ogrodzenia i dzwonnicy przy kościele pw. Matki Bożej Królowej Aniołów w Brzeźnicy.

2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami są przepisy wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn. zm.). Zapis w ustawie mówi jasno, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Program ma na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problematyki ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest potem ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu i gminy (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Podstawę prawną sporządzenia powiatowego programu opieki nad zabytkami stanowią trzy poniższe ustawy:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa narodowego w Polsce (art. 5), stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (art. 6 ust. 1), wskazuje, że ochrona środowiska (w tym zabytków) jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela (art. 86).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn. zm.)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce, określa politykę zarządzania zabytkami oraz wyznacza główne zadania państwa oraz obywateli.

W art. 3 ustawy zawarty został zbiór definicji prawnych, wiążących na gruncie wykładni i stosowania prawa. Zawarty w tym artykule słownik definiuje podstawowe pojęcia stosowane dalej w ustawie:

1) zabytek — nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową,

- 2) zabytek nieruchomy — nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1,
- 3) zabytek ruchomy — rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1,
- 4) zabytek archeologiczny — zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem,
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami — instytucją kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami,
- 6) prace konserwatorskie — działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,
- 7) prace restauratorskie — działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań,
- 8) roboty budowlane — roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku,
- 9) badania konserwatorskie — działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich,
- 10) badania architektoniczne — działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń,
- 11) badania archeologiczne — działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego,
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny — przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg,
- 13) historyczny zespół budowlany — powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi,
- 14) krajobraz kulturowy — postrzegana przez ludzi przestrzeń zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka,

15) otoczenie — teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ustawa określa obowiązki Starosty odnoszące się do kwestii dotyczącej zabytków na terenie powiatu.

Art. 12 - starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Art. 50 ust. 3 – w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.

Art. 71 ust. 1 i ust 2 - zakładają sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku przez osoby fizyczne lub jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Art. 81 - określa możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zgodnie z art. 77 może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego,
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza,
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,

- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności,
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru,
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Łączna kwota dotacji udzielonych przez organ stanowiący powiatu nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.

Art. 103 - określa wyłączne kompetencje starosty w zakresie powoływania społecznych opiekunów zabytków. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora starosta ustanawia społecznych opiekunów zabytków lub cofa takie ustanowienie. Równocześnie starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków. Osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków, natomiast osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nie posiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna.

Spółeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach.

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. 2024 poz. 107)

W ustawie zostały określone zadania publiczne powiatu o charakterze ponadgminnym. Art. 4 ust. 1, punkt 7 nakłada na powiat zadania w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Dodatkowe uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawierają m.in.:

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2024 poz. 1130)

Ustawa precyzuje, co powinno być uwzględniane podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także ustaleniach lokalizacji inwestycji celu publicznego. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należy uwzględnić wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 2025 poz. 418 z późn. zm.)

Ustawa traktuje zabytki w sposób szczególny i podkreśla fakt, że obiekt budowlany należy projektować i budować, zapewniając ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2025 poz. 647)

Ustawa wskazuje, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych. Dodatkowo ustanawia, iż prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przy okazji opracowywania: polityk, strategii, planów lub programów powinna: określać, analizować i oceniać przewidywane, znaczące oddziaływanie na środowisko, a także zabytki.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2024 poz. 1478 z późn. zm.)

Ustawa określa m. in. procedury dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską. Wojewódzki konserwator zabytków wdaje zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenów nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 2024 poz. 1145 z późn. zm.)

Ustawa mówi, że jednym z celów publicznych jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz precyzuje, jakie działania wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 2024 poz. 87)

W rozumieniu niniejszej ustawy działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Ustawa określa, że sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury oraz,

że prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2024 poz. 1491 z późn. zm.)

Ustawa informuje, że jednostki samorządu terytorialnego mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe/stowarzyszenia.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. 2023 r. poz. 70)

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zawierają:

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. 2022 poz. 385 z późn. zm.)

Ustawa zawiera zapisy o przechowywaniu, zabezpieczeniu i udostępnianiu zabytków. Ustawa mówi, iż Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określa, w drodze rozporządzenia, zakres, formy i sposób ewidencjonowania zabytków w muzeach.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2022 poz. 2393)

Biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy, które zawiera:

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2020 poz. 164).

Narodowy zasób archiwalny służy nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli. Nadzór nad narodowym zasobem archiwalnym sprawuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

Inne akty wykonawcze i rozporządzenia:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259), ustawa mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie,
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 roku Nr 71, poz. 650),

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 roku Nr 102, poz. 1066),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004 roku Nr 124, poz. 1302),
- Rozporządzenie ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opieką nad zabytkiem” (Dz. U. z 2004 roku Nr 124, poz. 1304),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku Nr 212. poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2014 r., poz. 399),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 marca 2010 r. w sprawie udzielania dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 roku Nr 89, poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 roku Nr 113, poz. 661),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wywozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2011 roku Nr 50, poz.256).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2018 poz. 1609).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2017 poz. 1674).

Dotacje

Zgodnie z art. 50 ust. 3 ustawy, w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków być: przejęty przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, w drodze decyzji, na własność Skarbu Państwa, z przeznaczeniem na cele kultury, oświaty lub turystyki, za odszkodowaniem odpowiadającym wartości rynkowej tego zabytku. Ustawodawca w art. 81 dopuszcza możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Formy prawne ochrony zabytków

Formami ochrony zabytków są m.in.:

- wpis do rejestru zabytków
- uznanie za pomnik historii
- utworzenie parku kulturowego
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa

Wpis do rejestru zabytków

Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis, w świetle obowiązującej ustawy, może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Takich wniosków nie mogą składać użytkownicy zabytku oraz organy powiatu i gminy. Wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Dla sprawowania skutecznej ochrony zabytków nieruchomych, szczególnie wpisanych do rejestru, wojewódzki konserwator zabytków ma w związku z tym możliwość podejmowania działań ochronnych także w stosunku do terenów położonych wokół zabytków. W stosunku do obiektów objętych prawomocną decyzją o wpisie do rejestru zabytków zachodzi obowiązek uzyskiwania pozwoleń wojewódzkiego konserwatora zabytków na wszelkie prace, które mają wpływ na stan, postać lub sposób wykorzystywania zabytku. Pozwolenia te nie zwalniają właściciela obiektu od obowiązku uzyskania innych pozwoleń wymaganych prawem, ale brak pozwolenia konserwatorskiego czyni inne uzgodnienia nieskutecznymi.

Pomnik historii

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Uznanie za pomnik historii ma charakter wyróżnienia w skali zasobu zabytków w kraju, jednocześnie nie niesie za sobą dodatkowych wymogów prawnych, gdyż ochrona wynika z wpisu do rejestru zabytków lub zasad ochrony ustanowionych dla parku kulturowego. Jednak prestiżowy charakter uznania za pomnik historii pociąga za sobą lepsze ścieżki dostępu do funduszy publicznych w przypadku podejmowania działań ochronnych i konserwatorskich. jednocześnie uznanie to obciążuje organy administracji publicznej (samorządowej i rządowej) do wzmożonego i rygorystycznego sprawowania nadzoru nad polityką ochronną danego dobra.

Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa

Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Park kulturowy

Utworzenie parku kulturowego zależy od inicjatywy i decyzji rady gminy. Rada gminy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy. Na obszarze parku kulturowego mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia, dotyczące w szczególności prowadzenia robót budowlanych oraz działalności handlowej, usługowej, przemysłowej i rolniczej, zmiany sposobu użytkowania zabytków nieruchomych, składowania bądź magazynowania odpadów oraz umieszczania tablic, napisów i ogłoszeń reklamowych.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Ustalenia międzynarodowe

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 16 listopada 1972 r. przyjęta na sesji w Paryżu (Dz. U. z 1976 r., nr 32, poz. 190)

Międzynarodowa umowa zobowiązująca państwa sygnatariuszy do identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Ustanawia ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego o wyjątkowej powszechnej wartości, m.in. przez nadawanie międzynarodowego statusu ochrony i poprzez wpisanie na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

W Art. 1. Konwencja definiuje dziedzictwo kulturowe jako:

- zabytki: dzieła architektury, monumentalnej rzeźby lub malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- zespoły: budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy oraz stanowiska archeologiczne mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

W rozumieniu Konwencji (Art.2) za dziedzictwo naturalne uważane są:

- pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne i biologiczne albo zgrupowania takich formacji przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia estetycznego lub naukowego,
- formacje geologiczne i fizjograficzne oraz strefy o ściśle oznaczonych granicach, stanowiące siedlisko zagrożonych zagładą gatunków zwierząt i roślin, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania,
- miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki, zachowania naturalnego piękna.

Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. (Dz. U. 2012 poz. 210)

Konwencja, która weszła w życie 1 grudnia 1987 r., a Polska ma obowiązek się do niej stosować od 1 marca 2012 r., obejmuje ochroną nie tylko zabytki, czyli wszelkie budowle i obiekty wyróżniające się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, włącznie z ich częściami składowymi i wyposażeniem, ale także takie dobra trwałe jak zespoły budynków czy tereny.

W przypadku zespołów budynków konwencja mówi o jednolitych zespołach zabudowy miejskiej lub wiejskiej, wyróżniających się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, na tyle zwartych, aby tworzyły określoną jednostkę urbanistyczną.

Za dziedzictwo architektoniczne podlegające ochronie konwencja uznaje również tereny jako dzieła stworzone wspólnie przez człowieka i naturę, stanowiące obszary częściowo zabudowane, dostatecznie wyodrębnione i jednolite, aby tworzyły jednostkę urbanistyczną, mającą szczególną wartość historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną.

Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego z 16 stycznia 1992 r., La Valetta (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564) – popularnie zwana konwencją maltańską

Najważniejszym rezultatem Konwencji Maltańskiej jest zapewnienie, że żadna inwestycja nie będzie niszczyła stanowisk archeologicznych bez przeprowadzenia wcześniejszych wykopalisk ratowniczych. Skutkiem wprowadzenia w życie tej zasady stało się:

- uwzględnianie obecności stanowisk archeologicznych w ocenach oddziaływania inwestycji na środowisko,
- zwiększenie liczby wykopalisk ratowniczych i radykalne zmniejszenie liczby wykopalisk podejmowanych w celach czysto badawczych (na stanowiskach archeologicznych niezagrożonych zniszczeniem),
- zwiększenie zapotrzebowania na instytucje i firmy archeologiczne, które mogą prowadzić wykopaliska ratownicze w trudnych warunkach (np. zimą), to z kolei doprowadziło w wielu krajach do powstania tzw. archeologii komercyjnej lub kontraktowej, czyli pojawienia się licznych prywatnych firm wykopaliskowych.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz.U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585)

Cele konwencji to:

- ochrona i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego,
- tworzenie takich warunków dla kultur, by mogły się w pełni rozwijać i oddziaływać na siebie w sposób przynoszący im wzajemne korzyści,
- zachęcanie do dialogu kultur oraz szerszej wymiany kulturalnej na świecie w oparciu o szacunek i kulturę pokoju,
- popieranie międzykulturowości, tj. wspólnych form wyrazu kulturowego na drodze dialogu i wzajemnego poszanowania, rozwijania interakcji między kulturami i budowania pomostów między narodami,
- promowanie poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego i uświadamianie jej wartości na szczeblu lokalnym, krajowym i międzynarodowym,

- potwierdzenie znaczenia związku między kulturą i rozwojem na całym świecie, a zwłaszcza w krajach rozwijających się, oraz wspieranie krajowych i międzynarodowych działań ukierunkowanych na uznanie prawdziwej wartości tego związku,
- uznanie szczególnego charakteru działalności, dóbr i usług kulturalnych jako nośników tożsamości, wartości oraz znaczeń,
- potwierdzenie suwerennego prawa państw do wprowadzania w życie polityk oraz środków chroniących i promujących różnorodność form wyrazu kulturowego,
- umacnianie współpracy i solidarności międzynarodowej w duchu partnerstwa, ukierunkowanych w szczególności na zwiększenie potencjału krajów rozwijających się w zakresie i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego. Ochrony.

Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (przyjęta 8 lutego 2011 r., Dz.U. Nr 179, 2011, poz. 1018)

Konwencja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne UNESCO w październiku 2003 roku. Jest wyrazem zainteresowania kwestą ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jest pierwszym międzynarodowym traktatem, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe, umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenia jego rangi. Konwencję ratyfikowało 146 państw. Konwencja weszła w naszym kraju w życie 16 sierpnia 2011. Główne cele Konwencji:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa,
- zapewnianie poszanowania dla niematerialnego dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane przez różne grupy,
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy w zakresie realizacji wszystkich wymienionych wyżej celów.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Europy – INSPIRE, (Ustawa z dnia 4 marca 2010 r. o infrastrukturze informacji przestrzennej Dz. U. 2010 nr 76 poz. 489)

Celem dyrektywy 2007/2/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 marca 2007 r. ustanawiającej infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej (dyrektywy INSPIRE) jest utworzenie europejskiej infrastruktury informacji przestrzennej oraz ułatwienie dostępu do danych przestrzennych. Dyrektywa określa podstawowe zasady funkcjonowania infrastruktury w zakresie: metadanych, zbiorów danych przestrzennych i usług z nimi związanych. Reguluje zasady udostępniania i wspólnego korzystania z zasobów infrastruktury. Ponadto ustala mechanizmy koordynujące, monitorujące i raportujące wdrażanie INSPIRE w Unii Europejskiej.

4.2. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029, jest spójny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach poniżej:

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 (Uchwała Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2023 r.)

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;

- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.)

Znaczenie dokumentu w kontekście programu opieki nad zabytkami jest ważne, gdyż jednym z ustawowych celów programów opieki nad zabytkami jest włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.

Celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie.

Koncepcja kładzie nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Dokument formułuje również zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa. Uwzględnia także problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu;
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na obszarach o niższym reżimie ochronnym;
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.)

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (SRKS) stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020.

Głównym celem SRKS jest zatem wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

4.3. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029 wykazuje spójność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubelskiego na lata 2023-2026 (Uchwała nr LVI/813/2024 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 20 marca 2024 r.)

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w swoich założeniach uwzględnia aktualny stan prawny i faktyczny. Po części stanowi kontynuację i rozwinięcie poprzednio obowiązujących programów, uzupełniony został o cele i działania podążające za zmieniającą się świadomością i oczekiwaniami społeczeństwa. Założeniem programu jest, między innymi, dążenie do rewaloryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego w obszarach wymagających interwencji. Należy zauważyć, że sukcesywnie następuje poprawa w zakresie stanu zachowania obiektów zabytkowych, jednakże niezbędnym jest, aby świadomość wartości spuścizny historycznej oraz potrzeby opieki nad jej śladami była permanentnie kreowana i ukierunkowywana – zwłaszcza wśród jednostek samorządu terytorialnego, instytucji działających w tym obszarze, a także ogółu społeczeństwa. Założeniem programu są także starania służące promowaniu i udostępnianiu funkcjonujących już obiektów dla celów edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych.

Cel Strategiczny Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny, uwzględniające wymogi teraźniejszości i oczekiwania przyszłości, służące poprawie jakości życia mieszkańców województwa lubelskiego.

Strategia rozwoju województwa lubelskiego do 2030 roku (Uchwała nr XXIV/406/2021 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 29 marca 2021 r.)

Dokument wyznacza kluczowe długoterminowe cele i kierunki rozwoju województwa lubelskiego i jest głównym dokumentem umożliwiającym racjonalne organizowanie działań i prowadzenie skoordynowanej polityki rozwoju w horyzoncie czasowym objętym Strategią. Jest jednocześnie tzw. „dokumentem matką”, stanowiącym obligatoryjne odniesienie i wskazanie dla dokumentów regionalnych o charakterze sektorowym i operacyjnym.

Poniżej przedstawiono kierunki działań/interwencji spójne z przedmiotowym opracowaniem.

Cel operacyjny 3.4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Kreowanie, rozwijanie oferty i infrastruktury ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce;
- Wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie, w tym kształtowanie spójnego układu szlaków rowerowych o znaczeniu europejskim, krajowym, regionalnym i lokalnym;
- Rozwijanie produktów i ofert wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (m.in. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe) np. utworzenie Centrum Historyczno-Archeologicznego „Grodów Czerwieńskich”;
- Organizacja punktów usług i obsługi dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa);
- Upowszechnianie nowoczesnych, wykorzystujących technologie cyfrowe form dostępu do kultury i informacji o zasobach przyrodniczych;
- Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.);
- Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych;
- Integracja współpracy, promocji, informacji i zarządzania w turystyce w oparciu o działającą w Polsce system: Polska Organizacja Turystyczna – Regionalne Organizacje Turystyczne – Lokalne Organizacje Turystyczne;
- Rozwój usług i infrastruktury sportowej, rekreacyjnej;
- Upowszechnianie i rozwój sportu wśród różnych grup społecznych i środowiskowych;
- Wspieranie przedsięwzięć sportowych w regionie oraz promowanie upowszechniania kultury fizycznej;
- Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego (Uchwała Nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.)

Jako jeden z uwarunkowań wewnętrznych rozwoju zagospodarowania województwa lubelskiego wskazano środowisko kulturowe. Na potencjał kulturowy województwa składają się: zabytkowe zasoby urbanistyczne i ruralistyczne, unikalne zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej, zespoły pałacowo-ogrodowe

i dworskie, zabytki techniki i militarne, cmentarze różnych wyznań, miejsca kultu religijnego oraz stanowiska archeologiczne.

Jednym z wyzwań rozwojowych województwa lubelskiego jest poprawa ładu przestrzennego i harmonizacja zagospodarowania z walorami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Dzięki odpowiedniej ochronie i promocji wzrośnie rozpoznawalność i atrakcyjność województwa lubelskiego.

Zakłada się, że zarządzanie krajobrazem oparte będzie o zasady komplementarności aspektów środowiskowych, historyczno-konserwatorskich oraz estetycznych. Działania ochronne dotyczyć będą objęcie ochroną prawną krajobrazów przyrodniczych i kulturowych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych.

Celem wiodącym jest zrównoważony rozwój przestrzenny regionu prowadzący do podniesienia konkurencyjności województwa i poprawy warunków życia. W sferze zagospodarowania przestrzennego środowiska kulturowego jako cel główny wyznaczono wzmocnienie tożsamości kulturowej regionu przez ochronę i pielęgnację zasobów kulturowych oraz ich wzbogacanie walorami współczesnymi. Dla powyższego celu określono cele szczegółowe:

- identyfikacja, zachowanie i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego oraz różnorodności krajobrazu kulturowego;
- zachowanie przed zatarciem specyfiki kulturowej ukształtowanych historycznie struktur przestrzennych;
- zachowanie i wzbogacenie zasobów dóbr kultury współczesnej;
- rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego.

W zakresie środowiska kulturowego Plan określa kierunki i działania mające na celu ochronę dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej. Wskazuje przestrzenne warunki realizacji regionalnej polityki rozwoju oraz rekomendacje dla podmiotów realizujących politykę przestrzenną w regionie.

Kierunki i działania dla obszaru dziedzictwa kulturowego:

Kierunek: Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskimi krajowym

Działania:

- 1.1. Wykorzystywanie obiektów i kształtowanie zagospodarowanych przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu (światowego, europejskiego, krajowego);
- 1.2. Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w systemie ochrony światowego i krajowego dziedzictwa

Kierunek: Ochrona i opieki nad zabytkami nieruchomymi.

Działania:

- 2.1. Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych;
- 2.2. Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych;

2.3. Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym wydarzeń i walk historycznych;

2.4. Uczytelnienie reliktyw zabytków archeologicznych.

Kierunek: Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego.

Działania:

3.1. Wspieranie tworzenia parków kulturowych;

3.2. Zachowanie i konserwacja zieleni komponowanej;

3.3. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych;

3.4. Ochrona zagrożonych zanikiem tożsamości historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych;

3.5. Ochrona i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym;

3.6. Tworzenie szlaków turystycznych.

Kierunek: Ochrona dóbr kultury współczesnej.

Działania:

4.1. Ochrona przed deformacją układów urbanistycznych;

4.2. Ochrona przed zmianą formy i kompozycji architektonicznej obiektów;

4.3. Ochrona i rewitalizacja przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym.

Koncepcja Programowo-Przestrzenna Rozwoju Turystyki i Rekreacji w Województwie Lubelskim (Uchwała nr CLXVIII/1984/08 z dnia 7 października 2008 r)

Dokument ten powstał na potrzeby opracowania planu zagospodarowania przestrzennego województwa, zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

Określa on możliwości zrównoważonego rozwoju gospodarki turystycznej poprzez promowanie różnorodnych form turystyki i rekreacji, racjonalne wykorzystanie bazy turystycznej, zasobów ludzkich, przyrodniczych, kulturowych czy materialnych. Dokument zawiera cele główne, kierunki rozwoju sektora turystyki oraz strategiczne działania. Jako czynniki atrakcyjności turystycznej wskazano m.in.: występowanie zespołów i obiektów zabytkowych o wysokich walorach dziedzictwa kulturowego oraz sanktuariów; walory przyrodnicze i krajobrazowe; walory kulturowe; sposoby udostępniania walorów turystycznych obszarów. Celem nadrzędnym Koncepcji jest "Podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej województwa, zwiększenie ruchu turystycznego przy jednoczesnym zachowaniu walorów kulturowych i przyrodniczych regionu".

Głównym kierunkiem rozwoju turystyki są turystyka krajoznawczo-indywidualna i zorganizowana, wykorzystująca dziedzictwo kulturowe, oparte o ekspozycję zabytków oraz bogatą i barwną historię regionu; turystyka promocyjna - związana z walorami turystycznymi lubelskiej wsi, z obyczajami czy twórczością ludową, walorami etnograficznymi, folklorem.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego dla Gmin i Powiatu Lubartowskiego na lata 2024-2027 z perspektywą do roku 2030 dla Obszaru Funkcjonalnego (OF) Powiatu Lubartowskiego

Na podstawie przeprowadzonego procesu diagnostycznego, weryfikując oczekiwania poszczególnych JST wchodzących w skład OF Powiatu Lubartowskiego sformułowano następującą wizję rozwoju:

W 2030 r. Obszar Funkcjonalny Powiatu Lubartowskiego stanowi silny, konkurencyjny ośrodek funkcjonalny ze znaczącą rolą kultury, dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Jest obszarem atrakcyjnym turystycznie o wysokiej jakości przestrzeni publicznej. Dostępność komunikacyjna jest na wysokim poziomie, a wewnętrzny system komunikacyjny tworzy zintegrowaną ofertę dla mieszkańców. Dzięki temu mają oni równy dostęp do wysokiej jakości usług i infrastruktury społecznej oraz nowoczesnej edukacji. Środowisko naturalne jest czyste i odpowiednio chronione, a obszar funkcjonalny jest przygotowany na ewentualne zagrożenia wynikające ze zmian klimatu. Dotychczasowi i nowi mieszkańcy tworzą zintegrowaną społeczność, która aktywnie włącza się w lokalne życie. Mieszkańcy mają możliwość rozwoju zawodowego dzięki dostępności do wielu miejsc pracy, szczególnie w innowacyjnych gałęziach gospodarki.

Poniżej przedstawiono priorytety i cele spójne z przedmiotowym opracowaniem.

CEL STRATEGICZNY 2: Wzmocnienie roli kultury, dziedzictwa kulturowego i naturalnego

Priorytet Rozwojowy 2.1. Wzmocnienie roli kultury i dziedzictwa kulturowego

- przygotowanie kompleksowej oferty turystycznej wspólnie z gminami OF PL,
- ochrona, promocja i upowszechnienie zasobów dziedzictwa kulturowego,
- digitalizacja dóbr kultury i zasobów bibliotecznych,
- organizowanie imprez i wydarzeń kulturalnych o zasięgu lokalnym i ponadlokalnym dla różnych grup wiekowych, w różnych obszarach kultury wykorzystująca unikalne zasoby lokalne,
- wzmocnienie edukacji kulturalnej poprzez rozszerzenie oferty edukacyjnej, podnoszenie poziomu wiedzy o kulturze, sztuce i twórcach,
- wsparcie instytucji kultury,
- wsparcie dla lokalnych twórców kultury,

- budowa/rozbudowa/modernizacja budynków na potrzeby kulturalne wraz z uzupełniającymi funkcjami edukacyjnymi, społecznymi i włączającymi

Priorytet Rozwojowy 2.2. Wykorzystanie potencjału dziedzictwa naturalnego

- tworzenie atrakcyjnych turystycznie przestrzeni rekreacyjno-wypoczynkowych z wykorzystaniem walorów przyrodniczych z małą infrastrukturą,
- zagospodarowanie terenu dolin rzecznych na cele społeczno- rekreacyjne z małą infrastrukturą,
- tworzenie ścieżek/szlaków edukacyjnych

Priorytet Rozwojowy 2.3. Rozwój zrównoważonej turystyki

- planowanie i tworzenie pieszych ścieżek/szlaków turystycznych wraz z małą infrastrukturą i oznakowaniem o zasięgu lokalnym i ponadlokalnym,
- planowanie i tworzenie rowerowych ścieżek/szlaków turystycznych wraz z małą infrastrukturą i oznakowaniem o zasięgu lokalnym i ponadlokalnym,
- tworzenie i promowanie lokalnych produktów turystycznych (sieciowanie produktów),
- wsparcie infrastruktury turystycznej o zasięgu ponadlokalnym

Plan Ochrony Zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Powiatu Lubartowskiego

Celem sporządzonego w 2005 roku Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych dla Powiatu Lubartowskiego jest między innymi określenie spodziewanego stopnia zagrożenia zinwentaryzowanych zasobów, określenie ich rozmieszczenia oraz sposobu ochrony na wypadek potencjalnego konfliktu zbrojnego. Dokument ten przedstawia również wykaz jednostek organizacyjnych odpowiedzialnych za ochronę zabytków ruchomych oraz sposób łączności i powiadamiania na wypadek zaistnienia sytuacji kryzysowej lub konfliktu zbrojnego. Wskazuje on również podmioty odpowiedzialne za pomoc zabytkom w przypadku zaistniałego zagrożenia.

Z analizy rozmieszczenia zabytków na terenie powiatu ustalono, iż:

- Największe skupisko zabytków nieruchomych znajduje się w Lubartowie,
- Największe skupiska zabytków ruchomych i nieruchomych znajduje się w Kozłowie i Lubartowie.

Wyznaczono zestawienie prac dokumentacyjnych i konserwatorsko – zabezpieczających dla zabytków na terenie powiatu:

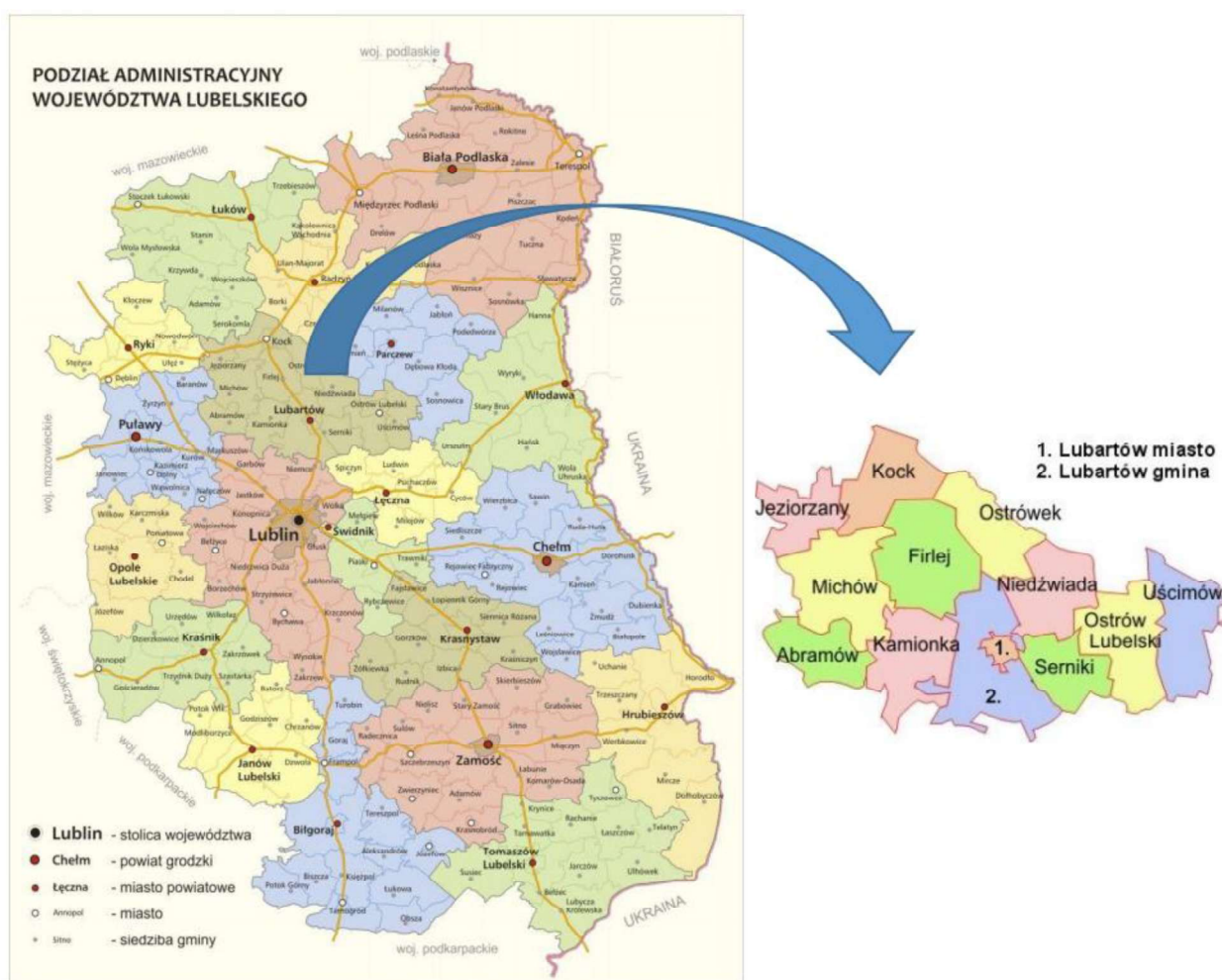
- Zabezpieczenie zabytków przed dalszą destrukcją po ustąpieniu zagrożenia,
- Dokumentowanie zdarzeń, strat i podjętych działań (filmowanie, fotografowanie, kopiowanie),

- Informowanie właściwych organów administracji publicznej, w szczególności Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz organów założycielskich o:
 - stratach,
 - podjętych działaniach,
 - potrzebach pomocy,
- Wykonanie ekspertyzy konserwatorskiej.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu

5.2.1. Charakterystyka ogólna powiatu lubartowskiego

Powiat lubartowski położony jest w części północnej województwa lubelskiego. Od północy graniczą z nim: powiat rycki, łukowski i radzyński. Zachodnią granicę powiatu stanowi granica z powiatem puławskim, zaś wschodnią – z powiatem parczewskim. Południowa część powiatu graniczy z powiatem lubelskim i ęczyńskim.

Rysunek 1. Umiejscowienie powiatu lubartowskiego w województwie lubelskim.

Źródło: Program Rozwoju Powiatu Lubartowskiego na lata 2015-2022.

W skład powiatu wchodzi:

- 1 gmina miejska: Lubartów,
- 3 gminy miejsko-wiejskie: Kock, Ostrów Lubelski, Kamionka,
- 9 gmin wiejskich: Abramów, Firlej, Jeziorzany, Lubartów, Michów, Niedźwiada, Ostrówek, Serniki i Uścimów.

Powiat lubartowski zajmuje 1289 km², co stanowi 5,13% powierzchni województwa lubelskiego. Poniższa tabela przedstawia powierzchnię poszczególnych gmin wchodzących w skład powiatu. Powierzchniowo największą jednostką jest gmina Lubartów zajmując 158 km².

Tabela 1. Powierzchnia i gęstość zaludnienia w poszczególnych jednostkach powiatu lubartowskiego.

Nazwa jednostki	Powierzchnia km ²	Gęstość zaludnienia os/1km ²
m. Lubartów	14	1 406
Kock	101	56
Ostrów Lubelski	122	40
Kamionka	112	59
Abramów	85	45
Firlej	126	44
Jeziorzany	66	37
Lubartów	158	76
Michów	136	39
Niedźwiada	96	64
Ostrówek	90	40
Serniki	76	63
Uścimów	107	28

Źródło: Bank Danych Lokalnych.

W układzie przestrzennym powiatu występują zarówno zwarte jak i rozproszone formy osadnictwa. Dominuje zabudowa wiejska jednorodzinna. Przeważają wsie zwarte. Występują także miejscowości o luźnej zabudowie i przysiółki. Najmniej liczną grupę stanowią wsie o zabudowie rozproszonej, nieregularnej oraz kolonijnej. Ważnym elementem osadniczym są również liczne pałace, zespoły dworskie i folwarczne oraz obiekty sakralne. Wiele wsi zachowało swój historyczny wygląd, jednak ich stan i zagospodarowanie wymaga działań rewitalizacyjnych. Odnosi się to zarówno do budynków mieszkalnych i gospodarczych, których większość została wybudowana przed rokiem 1970, jak i szeroko rozumianej przestrzeni publicznej.

Infrastrukturę transportową powiatu lubartowskiego tworzą sieć drogową i kolejową. Sieć kolejowa na terenie powiatu jest stosunkowo uboga. Długość trasy Lublin-Lubartów-Parczew-Łuków-Siedlce, w granicach powiatu lubartowskiego wynosi 21,5 km.

Środowisko przyrodnicze i ukształtowanie terenu

Obszar powiatu lubartowskiego położony jest w granicach 3 krain geograficznych: Mazowsza, Polesia Lubelskiego i Wyżyny Lubelskiej. Znaczną część powiatu zajmuje falista równina morenowa, Wysoczyzna Lubartowska – mezoregion Mazowsza, a pozostałą część Pojezierze Łęczyńsko - Włodawskie, wchodzące w skład Polesia Lubelskiego. Teren ten znajduje się w strefie styku dwóch prowincji geograficznych: Nizy Środkowoeuropejskiego, zaliczanego do Europy Zachodniej oraz Polesia stanowiącego część Europy Wschodniej.

Równina lubartowska zajmuje obszar pomiędzy Pradolina Wieprza a lessową krawędzią Wyżyny Lubelskiej. Część wysoczyzny lubartowskiej przecina dolina rzeki Wieprz. Pradolina Wieprza przebiega w północnej części powiatu i obejmuje dolny bieg rzeki oraz jej dopływy – Tyśmienicy. Pradolina ma szerokość od kilku do kilkunastu kilometrów i oddziela Równinę Lubartowską od położonej na północ Wysoczyzny Siedleckiej.

Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie zajmuje część gminy Ostrów Lubelski, gminę Niedźwiada i gminę Uścimów. Na obszarze powiatu znajduje się kilka ponad 1-hektarowych jezior pochodzenia krasowego, spośród 67 wchodzących w obręb Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Na obszarze powiatu występują gleby o słabej bonitacji. Pod względem wartości bonitacyjnych gruntów ornych powiatu, w zdecydowanej większości gmin przeważają gleby średniej i słabej jakości (IV, V i VI klasa). Niespotykane są gleby klasy I, a łączna powierzchnia gleb klasy II wynosi zaledwie 13 ha. Natomiast gleby klasy IV i gorsze zajmują areał 89% ogólnej powierzchni użytków rolnych. Gleby słabe występują na terenie gmin: Firlej, Lubartów, Ostrówek i Uścimów. Na pozostałym obszarze występują gleby średniej klasy bonitacyjnej

Ważnym elementem środowiska przyrodniczego jest sieć wodna, na którą składają się głównie rzeki, jeziora i stawy. Powiat ma dość dobrze rozwiniętą sieć wodną. Łączna długość rzek w powiecie wynosi 353,8 km.

Największą rzeką jest Wieprz – jego długość w obrębie powiatu wynosi 72,8 km. Pozostałe rzeki przepływające przez Ziemię Lubartowską to: Tyśmienica, Czarna, Minina, Parysówka, Czerwonka, Syrocanka, Bobrówka.

Na terenie powiatu występują liczne jeziora, wśród których 9 ma powierzchnię przekraczającą 20 ha. Największe z jezior to: Kunów (gm. Firlej), Firlej (gm. Firlej), Krasne (gm. Uścimów), Uścimowskie (gm. Uścimów), Kleszczów (gm. Ostrów Lubelski), Miejskie (gm. Ostrów Lubelski).

W skład sieci wodnej powiatu wchodzi również stawy hodowlane, których łączna powierzchnia wynosi 1,2 tys. ha. Na terenie powiatu występują znaczne ilości złóż kruszyw naturalnych oraz glin i torfów. Część kruszyw w postaci piasków, żwirów i iłów jest eksploatowana i wykorzystywana w lokalnym przemyśle

budowlanym. Na terenie gmin: Ostrów Lubelski, Niedźwiada i Serniki znajdują się udokumentowane zasoby przemysłowe węgla kamiennego. Są to głównie węgle energetyczne.

Prawne formy ochrony przyrody

Powiat lubartowski jest bogaty w walory przyrodniczo-krajobrazowe.

Zgodnie z ustawą z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1478) spośród wymienionych form ochrony przyrody, na terenie powiatu występują:

- **Obszary Natura 2000**

Dolny Wieprz PLH060051 - Naturalna dolina Wieprza, z licznymi meandrami i starorzeczami; najlepszy przykład "półnaturalnego krajobrazu dużej doliny rzecznej" w tej części Polski. Dolina pełniąc funkcję korytarza ekologicznego o randze krajowej. Jest ważną ostoją siedlisk podmokłych i okresowo zalewanych łąk z załącznika I Dyrektywy Rady 92/43/EWG. Stwierdzono występowanie 7 rodzajów siedlisk przyrodniczych z tego załącznika, zajmujących łącznie 37% obszaru. W ostoi znajduje się jedyne istniejące w Polsce, stanowisko zastępcze marsylii czterolistnej *Marsilea quadrifolia*. Roślina została tu wprowadzona w latach 1995-2000. Ponadto występuje tu 7 gatunków zwierząt z załącznika II Dyrektywy. Jest to też ważna ostoja ptaków wodno - błotnych. Rozległy, otwarty teren ma bardzo duże walory krajobrazowe

Maśluchy PLH060105 - Obszar ma na celu ochronę najbardziej typowo wykształconej w skali województwa lubelskiego murawy bliźniczkowej. Występuje tutaj pełen zestaw gatunków charakterystycznych zbiorowiska. Bogactwo florystyczne podkreśla najliczniejsza z opisanych w kraju populacja podejźrzonu rutolistnego. Murawy bliźniczkowe zajmują ok. 45% ogólnej powierzchni całego obszaru. Stopień reprezentatywności został oceniony na A. Stan zachowania - obniżenie oceny przedmiotowego parametru z „A” na „B” związane jest z obserwowaną w granicach obszaru sukcesją naturalną oraz inwazją gatunków obcych. Sukcesja związana jest głównie z zarastaniem obszaru przez roślinność drzewiastą, głównie przez zadrzewienia osiki, sosny i brzozy i gruszy. Inwazja gatunków obcych dotyczy występowania w obszarze kęp nawłoci sp. oraz trzcinnika piaskowego. Względna powierzchnia – weryfikacja danych przeprowadzona w terenie wykazała, że powierzchnia zajmowana przez typowo wykształconą murawę bliźniczkową jest znacznie mniejsza niż powierzchnia opisana w standardowym formularzu danych (ok. 42 ha, co stanowi ok. 50% powierzchni obszaru). Prawdopodobnie, podczas prac nad wyznaczeniem obszaru za murawy bliźniczkowe uznane zostały płaty roślinności porastające niewielkie obniżenia terenu z przeważającym udziałem sitów (*Juncus* sp.).

Ostoją Parczewska PLH060107 - Ostoją położona jest w zachodniej części Polesia Lubelskiego w pobliżu północno zachodniej granicy Pojezierza Łęczyńsko -Włodawskiego. Obejmuje cały rozległy kompleks Lasów Parczewskich wraz z przylegającymi terenami łąkowymi. Obszar ten charakteryzuje się dużą mozaikowością siedlisk, uwarunkowaną znacznym zróżnicowaniem stosunków wodnych i gleb. Rzeźba

terenu jest mało urozmaicona, z rozległymi równinami i niewielkimi wzgórzami oraz płytkimi, podmokłymi obniżeniami wypełnionymi torfem. Obszar położony jest w całości w zlewni Tyśmienicy. Największe ciekі odwadniające teren to Konotopa, Ochożanka oraz Bobrówka, której dolina miejscami zachowała jeszcze naturalny charakter. W obrębie ostoi znajdują się trzy niewielkie jeziora: Obradowskie, Czarne Gościńieckie i Kleszczów. Lasy Parczewskie tworzą wraz z Lasami Włodawskimi i Lasami Sobiborskimi największy kompleks leśny we wschodniej Polsce. Ma to istotne znaczenie dla populacji wilka zamieszkującej ten teren, ponieważ stwarza dogodne warunki (głównie migracyjne) dla właściwego jej funkcjonowania.

Dolina Tyśmienicy PLB060004 - Ostoja ptasia o randze europejskiej E 64. Występuje co najmniej 23 gatunki ptaków z Załącznika I Dyrektywy Rady 79/409/EWG, 11 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi (PCK). W okresie lęgowym obszar zasiedla co najmniej 1% populacji krajowej (C3 i C6) następujących gatunków ptaków: batalion (PCK), bączek (PCK), bąk (PCK), bielik (PCK), błotniak łąkowy, błotniak stawowy, mewa czarnogłowa, mewa mała (PCK), podróżniczek (PCK), puchacz (PCK), rybitwa czarna, rybitwa rzeczna, sowa błotna (PCK), zielonka (PCK), cyranka, gęgawa, krakwa, krwawodziób, kulik wielki (PCK), perkoz rdzawoszyi, pustułka, rybitwa białoskrzydła (PCK), rycyk; w stosunkowo wysokim zagęszczeniu (C7) występuje bocian biały, dubelt (PCK), derkacz i rybitwa białowąsa (PCK). W okresie wędrówek stosunkowo duże koncentracje osiąga bielik (C7); stawy w Siemieniu są pierzowiskiem dla ok. 250-550 osobników łabędzia niemeo. Ważna ostoja wydry *Lutra lutra* i kilku zagrożonych gatunków ryb. Gatunki roślin wymienione w p. 3.3. z motywacją D to gatunki prawnie chronione w Polsce.

Lasy Parczewskie PLB060006 - Obszar obejmujący duży kompleks Lasów Parczewskich, położonych między rzeką Tyśmienicą a Kanałem Wieprz-Krzna, a także znajdujące się w tym rejonie łąki „Ochoża”. W jego skład wchodzi ponadto niewielkie fragmenty terenów rolniczych, stawów rybnych, 3 jeziora: Czarne Gościńieckie, Kleszczów i Miejskie, a także torfowiska przejściowe. W ostoi przeważają bory sosnowe i mieszane. W obniżeniach terenu i dolinach rzek: Ochoża, Piwonia-Bobrówka i Konotopa spotykane są olsy i łągi ochowo-lesionowe, a miejscami również bory bagienne. Obszar jest ostoją ptaków o randze europejskiej. Odnotowano tu występowanie przynajmniej 23 gatunków ptaków z załącznika I Dyrektywy Ptasiej. 5 gatunków zostało wpisanych do Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. Łęgi odbywa tu powyżej 1% krajowej populacji bielika, trzmielojada, puchacza i podgorzałki, dla której jest to jedno z nielicznych stałych lęgowisk w Polsce. W ostoi stwierdzono też wysokie zagęszczenie bociana białego i dzięcioła białogrzbietego

- Parki Krajobrazowe

Kozłowiecki Park Krajobrazowy, obejmujący największy w okolicach Lublina kompleks leśny z cennymi gatunkami roślin i zwierząt; na terenie Parku utworzony został Rezerwat Przyrody 'Kozie Góry', ustanowiony w celu ochrony dębu bezszypułkowego; Park położony jest na Równinie Lubartowskiej. Pomimo równinnego charakteru w rzeźbie terenu wyróżniają się ciągi wydm o długości do ok. 1,5 km, wzniesienia morenowe, terasy zalewowe i inne. Ponad 90% powierzchni parku stanowią lasy o dość dużym

zróznicowaniu. Przeważają bory świeże, bory wilgotne o bory mieszane sosnowo – dębowe, ale występują także fragmenty boru bagiennego, świetlistych dąbrów, suchych borów sosnowych, olsów oraz szczególnie ciekawych łągów wierzbowo – topolowych i jesionowych (w dolinie Mininy I Krzywej Rzeki). W składzie gatunkowym drzewostanów znaczny udział ma rzadki gatunek dębu bezszypułkowego występujący w pobliżu wschodniej granicy naturalnego zasięgu. Lasom Kozłowieckim towarzyszą ciekawe florystycznie śródleśne łączki, bagienka i oczka wodne oraz zespoły stawów. Te ostatnie posiadają także duże walory faunistyczne jako ostoje ptaków wodnych. Na terenie Kozłowieckiego Parku Krajobrazowego stwierdzono występowanie m.in. żółwia błotnego, bociana czarnego i orlika krzykliwego.

Park Krajobrazowy 'Pojezierze Łęczyńskie', w skład którego wchodzi liczne jeziora i stawy z występującym bogactwem fauny i flory; Park obejmuje zachodnią część Pojezierza Łęczyńsko – Włodawskiego, oraz fragment Równiny Parczewskiej. Od wschodu sąsiaduje z Poleskim Parkiem Narodowym. Pomimo dużego osuszenia terenu w wyniku prac melioracyjnych jest jednym z najcenniejszych pod względem przyrodniczym obszarów województwa lubelskiego. Pojezierze Łęczyńsko – Włodawskie jest jedynym w Polsce pojezierzem nieobjętym zasięgiem ostatniego zlodowacenia. Na wysokie walory przyrodnicze parku składają się jeziora z przylegającymi do większości z nich torfowiskami wysokimi i przejściowymi, zespoły stawów oraz kompleks leśny Lasów Parczewskich. Występuje tu wielkie bogactwo roślinności wodnej, torfowiskowej i leśnej. Wśród licznie reprezentowanych gatunków borealnych, atlantyckich i południowych znaczna część uznawana jest za rzadkie i ginące. Równie bogata jest fauna parku. Na szczególną uwagę zasługuje występowanie żółwia błotnego oraz szeregu rzadkich i zagrożonych wyginięciem ptaków wodno – błotnych i drapieżnych, m.in. orła bielika;

- Obszary chronionego krajobrazu

Obszar Chronionego Krajobrazu 'Kozi Bór', (na terenie gmin powiatu lubartowskiego: Abramów i Kamionka) znany między innymi z występowania rzadkich gatunków nietoperzy; Na terenie OCK przeważa krajobraz równinny. Ponad 40% powierzchni stanowią lasy, głównie bory mieszane i świeże z występującym w drzewostanie dębem bezszypułkowym, ale także bory bagienne, świetliste dąbrowy, zbiorowiska grądowe, olsy i łągi. Obok kompleksów leśnych i zaroślowych występują duże powierzchnie łąk, lokalnie niewielkie fragmenty torfowisk;

Obszar Chronionego Krajobrazu 'Pradolina Wieprza', (na terenie gmin powiatu lubartowskiego: Firlej, Kock, Jeziorzany, Michów) stanowiący ostoję dla wielu ginących gatunków ptaków wodno-błotnych; Oś ekologiczna OCK stanowi dolina rzeki Wieprz. Rzeka płynie szeroką, porośniętą dobrze uwilgotnionymi łąkami doliną, z licznymi starorzeczami i zastoiskami wodnymi, a także fragmentami łągów. Koryto rzeki jest silnie zmeandrowane (w granicach OCK znajduje się ok. 73 kilometrowy odcinek rzeki przy długości doliny wynoszącej 41 km). Warunki takie sprzyjają występowaniu wielu rzadkich i chronionych gatunków roślin. Jest to także teren niezwykle atrakcyjny faunistycznie. Stwierdzono obecność tu m.in. żółwia błotnego

oraz wielu ginących gatunków ptaków wodno – błotnych: derkacza, brodziec piskliwego, krwawodzioba oraz kilku gatunków ptaków drapieżnych;

Obszar Chronionego Krajobrazu 'Annówka', (na terenie gminy powiatu lubartowskiego: Kock) będący rozległym kompleksem leśnym z rzadkimi gatunkami drzew. OCK ma charakter równinny. Ponad 80% powierzchni stanowią grunty leśne. Jest to zwarty, zróżnicowany fitosocjologicznie (przeważają sosnowe bory suche i świeże), stosunkowo rozległy kompleks leśny, w którym udział starodrzewiu przekracza 30%;

Poleski Obszar Chronionego krajobrazu, (na terenie gminy powiatu lubartowskiego: Uścimów) rozciąga się w północnej części woj. chełmskiego, od granicy z woj. lubelskim obejmując w zachodniej części Poleski Park Narodowy i pozostałości Poleskiego Parku Krajobrazowego, do granicy państwa wzdłuż doliny Bugu - obejmując w części wschodniej Sobiborski Park Krajobrazowy. Łącznie z w/w parkami stanowi rozległy kompleks lasów, torfowisk i bagien o zróżnicowanej florze i faunie. Podstawowymi elementami krajobrazowymi są różne typy jezior (od oligotroficznym do w różnym stopniu zeutrofizowanych), rozległe torfowiska (przejściowe, wysokie i niskie), oraz duże powierzchnie różnego typu borów i olsów. Obszary wodno-torfowiskowe stanowią naturalne zbiorniki retencyjne o dużej pojemności, a tereny leśne pełnią funkcje wodochronne.

- Rezerваты przyrody

Na terenie powiatu zlokalizowany jest jeden rezerwat przyrody (na terenie gminy Lubartów). Rezerwat przyrody Kozie Góry - celem ochrony jest zachowanie ze względów naukowych fragmentu lasu dębowego o charakterze naturalnym z dębem bezszypułkowym (*Quercus sessilis*), typowym dla siedliska piaszczystego na Wysoczyźnie Siedleckiej.

- Pomniki przyrody

Na terenie powiatu lubartowskiego znajdują się 32 pomników przyrody:

- Gmina Kamionka – 14 pomników przyrody,
- Gmina Kock – 3 pomniki przyrody,
- Gmina Lubartów – 1 pomnik przyrody,
- Gmina Michów – 1 pomnik przyrody,
- Gmina Niedźwiada – 1 pomnik przyrody,
- Gmina Ostrów Lubelski – 9 pomników przyrody,
- Gmina Serniki – 3 pomniki przyrody.

- Użytki ekologiczne

Na terenie powiatu lubartowskiego znajduje się 28 użytków ekologicznych:

- Gmina Firlej – 4 użytki ekologiczne,
- Gmina Jeziorzany – 1 użytek ekologiczny,
- Gmina Kock – 1 użytek ekologiczny,
- Gmina Lubartów – 4 użytki ekologiczne,
- Gmina Michów – 1 użytek ekologiczny,
- Gmina Niedźwiada – 2 użytki ekologiczne,
- Gmina Ostrów Lubelski – 4 użytki ekologiczne,
- Gmina Serniki – 2 użytki ekologiczne,
- Gmina Uścimów – 9 użytków ekologicznych.

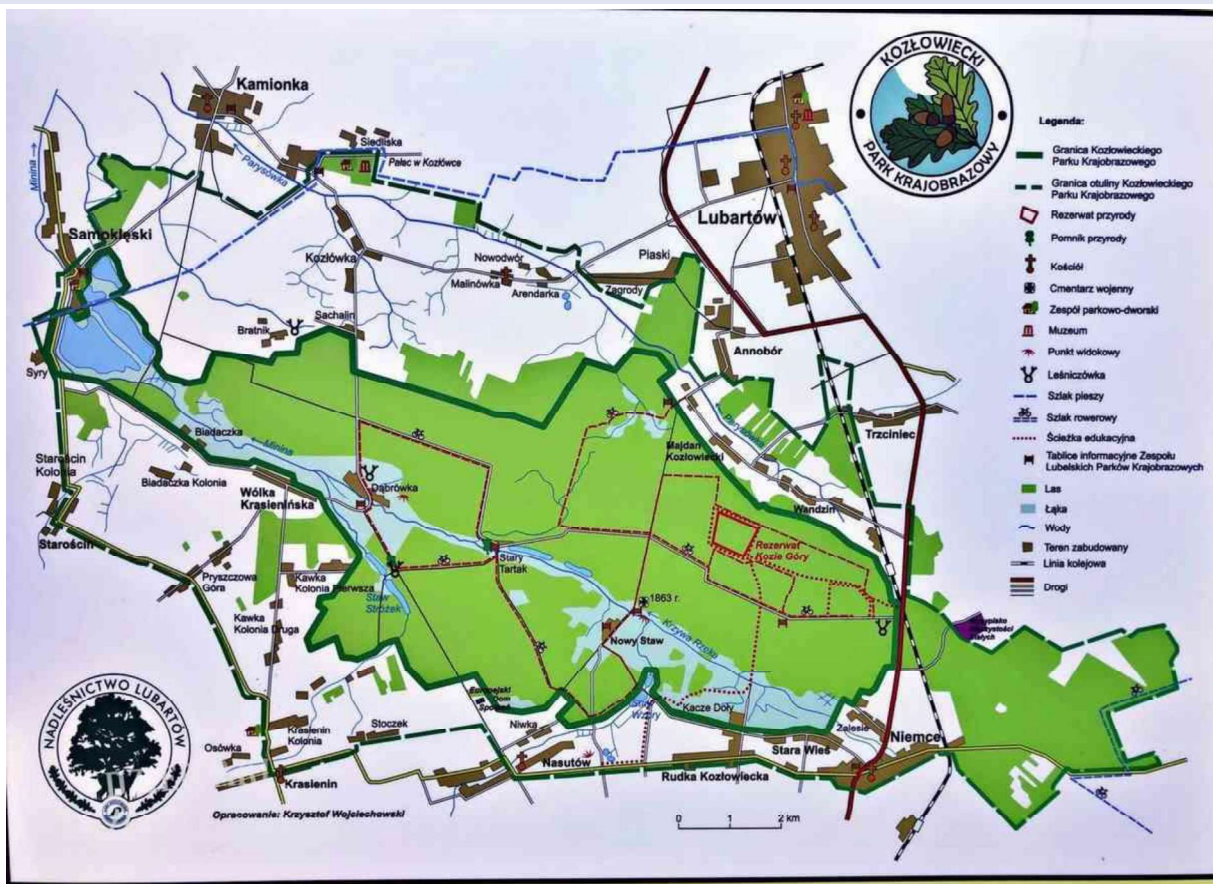
Turystyka

Powiat lubartowski ze względu na bogatą historię i kulturę oraz położenie geograficzne posiada duży potencjał do rozwoju turystyki. Zagospodarowanie turystyczne opiera się na wyznaczonych szlakach turystycznych.

W powiecie wyznaczono kilka szlaków turystycznych przez najciekawsze i najbardziej atrakcyjne miejsca. Wytoczono szlaki piesze oraz rowerowe.

Ścieżki turystyczne w Kozłowieckim Parku Krajobrazowym Ścieżka dydaktyczna Kopanina została utworzona w lasach kozłowieckich w latach 1998/1999. Jej długość to około 2km. Na trasie ustawiono 14 tablic z opisami walorów przyrodniczo – leśnych. W końcowym punkcie ścieżki znajduje się parking leśny, zadaszenie z ławami oraz miejsce do rozpalenia ogniska. Leśne miejsce wypoczynku w Leśnictwie Bratnik w lesie przylegającym do parku Muzeum Zamoyskich w Kozłowie. Miejsce wyposażone jest w parking, zadaszenia, ławki i tablice informacyjne.

W lasach kozłowieckich wyznaczono sieć ścieżek rowerowych o łącznej długości ok. 30 km ułatwiających poruszanie się po lesie. W terenie ścieżki oznakowane są piktogramami umieszczonymi na drzewach oraz tablicami na początku i końcu ścieżek. Prowadzą one do najciekawszych miejsc takich jak rezerwat „Kozie Góry”, osada Stary Tartak, stawy „Wzory”, Kozłówka.

Firlej – Budy – Domek Myśliwski Rawityn – Sobolew – Firlej (17 km) Przebieg trasy: Wyruszamy z Firleja kierując się na miejscowość Budy (5 km). Tam skręcamy w lewo i po przejechaniu ok. 1 km dojeżdżamy do pięknie położonego wśród lasów Domku Myśliwskiego Rawityn. Cofając się drogą asfaltową ok. 200 m skręcamy w lewo i jedziemy drogą żużlową 1,5 km przez las. Na skraju lasu, na rozwidleniu dróg skręcamy i polną drogą udajemy się do odległej o 1,8 km wsi Sobolew. Przed wsią, po lewej stronie drogi mijamy cmentarz polskich powstańców 1863 roku. Skręcając w lewo dojeżdżamy do skrzyżowania. Kierując się w lewo dojedziemy do Firleja odległego o ok. 6 km.

Firlej - Budy - Kunów - Zagrody Łukowieckie - Serock - Firlej (23 km) Przebieg trasy: Wyruszamy z centrum Firleja,(po drodze można zwiedzić XIX wieczny kościół) kierując się na miejscowość Budy (5km). Tu wśród lasów jest pierwszy przystanek. Z miejsca przystankowego skręcamy w lewo. Dojeżdżamy do osiedla domków letniskowych, skręcamy w lewo docieramy do miejscowości Kunów (7 km). Kierując się drogą wzdłuż jeziora dojeżdżamy do miejsca przystankowego (1,5 km). Po przecięciu trasy K-19, udajemy się do Zagród Łukowieckich (1,5 km). Skręcamy w prawo. Po 1 km. dojeżdżamy do miejscowości Serock. Po dotarciu do rzeki Wieprz skręcamy w prawo. Dojeżdżamy do remizy strażackiej w Serocku a następnie do mostu na rzece Wieprz. Wracamy tą samą trasą ok. 0,5 km. Jedziemy prosto wzdłuż kanału. Po pokonaniu ok. 3 km. skręcamy w prawo. Tu po prawej stronie znajdują się XIX wieczne zabudowania pod strzechą. Na najbliższym skrzyżowaniu skręcamy w lewo. Po pokonaniu ok. 1 km. dojeżdżamy do szosy Firlej-

Przypisówka, gdzie skręcamy w prawo. Jesteśmy w miejscowości Firlej, dojeżdżamy do końca trasy rowerowej przy remizie strażackiej w Rynku.

Trasa żółta - zwiedzanie osady Firlej Przebieg trasy: Zwiedzanie należy zacząć od centrum. Należy zwrócić uwagę na czworoboczny rynek z zabudową pochodzącą z końca XIX wieku i początku naszego stulecia. Niektóre domy zachowały konstrukcję zrębową "na rybi ogon" i są uznane za obiekty zabytkowe. Obszerny niegdyś rynek nie pełni już w takim stopniu, jak dawniej, funkcji targowiska, toteż jego środek przekształcono w skwer porośnięty drzewami. Drewniany kościół parafialny, zbudowany w 1880 roku, jest trzecim w historii miejscowości. W schowku kościoła złożony jest ołtarz polowy I Pułku Ułanów z 1831 roku. Cmentarz parafialny posiada ciekawe pomniki – stare i nowsze. Są tu również groby ofiar zbrodni hitlerowskich.

Trasa zielona - wokół jeziora Kunów (7 km) Przebieg trasy: Należy przeciąć trasę Lublin – Kock koło przystanku autobusowego "Firlej". Następnie wchodzimy na drogę prowadzącą na zachód, równoległe do lokalnej szosy, oznaczonej drogowskazem "Budy 6 km". Po kilometrowym marszu dotrzemy nad jezioro Kunów. Jest ono pod wieloma względami inne niż jezioro Firlej. Przewyższa swojego sąsiada powierzchnią (1,17 km²), obwodem (ponad 4 km) a także długością (1,5 km). Jest natomiast znacznie płytsze (3,5 m). Niewątpliwą jego zaletą jest jego naturalność, spowodowana brakiem zagospodarowania turystycznego. Wokół jeziora ścieżka wiedzie najczęściej blisko brzegu. Zachęcamy zatem do spaceru, najpierw brzegiem wschodnim i północnym a później przez wieś Kunów, gdzie spotykamy przykłady lokalnego budownictwa drewnianego. Powracamy brzegiem północno-zachodnim a później lokalną drogą do wsi Firlej.

Trasa czerwona - Serock „Stalownia” Przebieg trasy: Wyruszamy szosą Firlej – Przypisówka na wschód, mijając stary cmentarz po pokonaniu około 1,5 km skręcamy za przydrożnym zagajnikiem w lewo. Po minięciu nowego cmentarza znajdziemy się w przysiółku Stalownia. Polna droga, prowadząca na wschód, doprowadza do pięknego krajobrazowo zakątka. Znajdujemy się na cyplu wierzchwinowym, który wkracza tu na szeroką 2 km dolinę Wieprza. Jest on dodatkowo urozmaicony amfiteatralną zatoką, jaką tworzy podcinające go strome zbocze, zajęte przez pastwiska. Niestety, nie znajdziemy dawnej fabryki stali. Widoczne na dnie doliny kanały były wybudowane w celu przesyłania wody potrzebnej do bezpośredniej produkcji lub poruszania maszyn napędzanych kołami wodnymi. Do Firleja wracamy tą samą drogą, lub dłuższą – przez Serock. Do Serocka idzie się drogą wiodącą malowniczo wzdłuż krawędzi zbocza doliny Wieprza. Serock jest bardzo starą miejscowością, notowaną już w 1317 roku. Poza tym Serock przyciąga uwagę klimatem spokojnej wsi, oddalonej od miast i traktów komunikacyjnych. Do Firleja odległego o 2 km, prowadzą dwie niezależne od siebie drogi.

Agroturystyka

Na terenie powiatu lubartowskiego znajduje się duża liczba gospodarstw agroturystycznych, które stanowią nie lada atrakcje dla spragnionych spokoju i ciszy turystów. Właściciele przyjmują gości przez cały

rok. Oferują bardzo zróżnicowane atrakcje, chociażby przejażdżki konne, wycieczki rowerowe czy spacer po okolicy. Turyści szczególnie zainteresowani aktywnym wypoczynkiem mogą uczestniczyć także w pracach polowych.

Obecnie w powiecie lubartowskim funkcjonuje wiele takich gospodarstw. Są one na coraz wyższym poziomie. Podstawą działania tych gospodarstw są wygodne pokoje i smaczna domowa kuchnia, oferująca oryginalne smaczne produkty regionalne.

Agroturystyka jest szansą dla mieszkańców wsi, ale także sposobem na przedstawienie walorów tej ziemi mieszkańcom innych regionów kraju i gościom zagranicznym.

5.2.2. Zarys historii obszaru powiatu

Historia Ziemi Lubartowskiej jest nierozdzielnie związana z rodami szlacheckimi i magnackimi Czartoryskich, Bielińskich, Firlejów, Lubomirskich, Miączyńskich, Potockich, Rawitów, Sanguszków, Weysenhoffów i Zamoyskich.

Najstarsze natomiast wzmianki o niektórych wsiach pochodzą z w. XIV (Nowogród 1325, Serniki 1330). Prawo miejskie uzyskały kolejno od w. XV: Ostrów Lubelski (1442), Rawa (pocz. w. XVI), Kamionka (1531), Michów (1531?), Lewartów (1543), Firlej (1557?). Miasta te nie miały jednak nigdy większego znaczenia, poza Lewartowem–Lubartowem i w początkowym okresie Ostrowem Lubelskim, zachowując charakter rolniczy i w znacznie mniejszym stopniu rzemieślniczy. Część z nich (Firlej, Kamionka, Michów) spadła w ciągu w. XIX do rzędu wsi, a z Rawą stało się to zapewne już pod koniec w. XVII.

Miasto Lewartów jak wspomniano założone zostało w 1543 roku przez Piotra Firleja z Dąbrowicy, wojewodę lubelskiego, właściciela Kocka, Janowca oraz licznych wsi. Jako miasto szlacheckie przechodziło kolejno w posiadanie takich rodów jak: Kazimierscy, Zasławscy, Wiśniowieccy, Lubomirscy, Sanguszkowie. Dopiero w 1744 roku aktem prawnym króla Augusta III, na prośbę dziedzica, Pawła Karola Sanguszki, zmieniono nazwę na Lubartów. Jednak Lubartów nie odegrał ważniejszej roli jako ośrodek administracyjny aż do 1809 roku. W czasach rozbiorów Lubelszczyzna w większej części znalazła się pod zaborem austriackim i tak było do roku 1809, kiedy wybuchła wojna francusko-austriacka, a w maju 1809 roku wkroczyły wojska Księstwa Warszawskiego. Na tych terenach zorganizowano nową polską władzę administracyjną zależną jednak od cesarza Napoleona. Traktat podpisany 14 października 1809 roku w pałacu Schönbrunn pod Wiedniem przewidywał przyłączenie do Księstwa Warszawskiego terenów Galicji Zachodniej. To spowodowało potrzebę wprowadzenia nowego podziału administracyjnego. Po przystosowaniu Konstytucji Księstwa Warszawskiego postanowiono zwiększyć liczbę departamentów państwa do dziesięciu. Końcowym efektem prac był dekret Królewski z 17 kwietnia 1810 roku o podziale administracyjno - terytorialnym. Obszar Lubelszczyzny wchodził w skład dwu nowych departamentów: lubelskiego i siedleckiego.

Departament lubelski składał się z dziesięciu powiatów, w tym utworzonego powiatu lubartowskiego. W okresie tym Lubartów dostąpił awansu i rozwoju, po raz pierwszy stał się centrum jednostki administracyjno - terytorialnej państwa, powiatu lubartowskiego.

Obszar odpowiadający skasowanemu w r. 1975 powiatowi lubartowskiemu wchodził aż do trzeciego rozbioru Polski w skład powiatu lubelskiego (który wraz z powiatem urzędowskim i Ziemią Łukowską tworzył województwo lubelskie, wyodrębnione w r. 1474 z sandomierskiego).

Nowa jednostka administracyjna — powiat z siedzibą w Lubartowie — powstała w r. 1810, po przyłączeniu Lubelskiego w r. 1809 do Księstwa Warszawskiego i utworzeniu departamentu lubelskiego. Po utworzeniu w r. 1815 Królestwa Polskiego powiat lubartowski wchodził w skład obwodu lubelskiego w województwie lubelskim, a od r. 1866 jako samodzielny powiat w skład guberni lubelskiej. W okresie II Rzeczypospolitej oraz zaraz po zakończeniu drugiej wojny światowej obszar powiatu był znacznie większy od ostatniego, a jego granice sięgały pod Lublin, obejmując m.in. gminy Bystrzyca, Ciecierzyn, Dys, Krasienin i miasto Łęczna. Granice powiatu uległy znacznym zmianom w r. 1956, kiedy to wymienione gromady i Łęczna zostały przyłączone do powiatu lubelskiego, a gromada Czerniejnik do radzyńskiego, natomiast gromada Ostrów Lubelski przeszła z powiatu chełmskiego do lubartowskiego. Po przeprowadzonej w r. 1975 reformie podziału administracyjnego obszar dawnego powiatu pozostał w granicach nowego województwa lubelskiego.

W ramach administracji kościelnej obszar ten należał aż do r. 1790 do diecezji krakowskiej, następnie do chełmskiej i lubelskiej, a od r. 1807 do utworzonej wówczas diecezji lubelskiej. Na przełomie r. 1818/9 powstał dekanat lubartowski a parafia Ostrów Lubelski przeszła do nowoutworzonej diecezji podlaskiej (czyli janowskiej); po jej likwidacji znalazła się w latach 1864–1918 w granicach diecezji lubelskiej, a obecnie w diecezji siedleckiej czyli podlaskiej. Najstarsza na tym obszarze była parafia w Nowogrodzie, wzmiankowana w r. 1325, na przełomie w. XIV/XV powstała parafia w Rudnie, później w Ostrowiu Lubelskim (1442); pozostałe erygowano w ciągu w. XVI: Łucka (1522), Kamionka (przed 1531), Michów (1535–62), Lubartów (1543), Rawa (1545), Kijany (1599). W czasie reformacji przestały istnieć parafie w miejscowościach Łucka i Nowogród.

Występujące na tym terenie parafie obrządku wschodniego należały niegdyś do prawosławnej diecezji chełmskiej, od końca w. XVI unickiej, przemienionej w r. 1875 na prawosławną diecezję chełmsko-warszawską (od r. 1905 chełmską, potem warszawsko-chełmską), w latach 1941–44 chełmsko-podlaską, obecnie warszawsko-bielską.

W historii Powiatu Lubartowskiego zapisało się wielu sławnych ludzi, których nazwiska znane są do dziś w całej Polsce. Najbardziej znane postacie to: Jan Kochanowski, Bolesław Prus, Klemens Junosza Szaniawski, Leon Wyczółkowski, Józef Weyssenhoff oraz Biskup Ignacy Krasicki.

5.2.3. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to świadectwo działalności mieszkańców danego regionu prowadzonej na przestrzeni wieków, dlatego najpełniej stanowi o jego tożsamości. Składa się z elementów przyrodniczych, ale przede wszystkim z wytworów i osiągnięć cywilizacyjnych człowieka. Są to zarówno pojedyncze obiekty i zespoły budowli, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobrazy miejskie i wiejskie, kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

Krajobraz kulturowy powiatu lubartowskiego stanowi wyjątkowe połączenie elementów przyrodniczych i historycznych, które przez stulecia kształtowały się pod wpływem działalności człowieka. Obszar ten, położony na styku doliny Wieprza, Wyniosłości Lubartowskiej i Równiny Parczewskiej, odznacza się dużą różnorodnością form krajobrazowych – od rozległych pól i kompleksów leśnych po historyczne układy miejskie, zespoły rezydencjonalne i ślady dawnych tradycji rolniczych.

Istotną częścią krajobrazu kulturowego są tu założenia pałacowo-dworskie z towarzyszącymi im parkami i ogrodami. Krajobraz kulturowy powiatu lubartowskiego to jednak nie tylko rezydencje i parki. To również układy ruralistyczne wsi z zachowanymi drewnianymi domami, kapliczkami i alejami przydrożnymi, a także cmentarze, młyny, dawne trakty i ślady przemian gospodarczych XIX i XX wieku. Wszystkie te elementy składają się na złożony obraz przestrzeni, w której widoczne są ślady historii, lokalnej tradycji i dążeń do harmonii między naturą a działalnością człowieka.

Współczesny krajobraz kulturowy powiatu lubartowskiego, mimo że wciąż zachowuje wiele ze swego historycznego uroku, ulega stopniowej degradacji i przekształceniom, które osłabiają jego pierwotny charakter i czytelność kompozycyjną. W ostatnich dziesięcioleciach szczególnie widoczne stały się procesy wynikające z presji urbanizacyjnej, zaniku tradycyjnych form użytkowania ziemi oraz utraty więzi między dawną architekturą a otoczeniem przyrodniczym.

W miastach, zwłaszcza w Lubartowie, zaburzeniu uległy niektóre historyczne układy przestrzenne – zarówno w zakresie relacji między zabudową a terenami zieleni, jak i w proporcjach i gabarytach nowych obiektów wprowadzanych w zabytkowe centrum. W wielu dawnych zespołach dworsko-parkowych utracono integralność kompozycyjną; parki zostały zdewastowane lub przekształcone w sposób przypadkowy, a zabudowania gospodarcze zanikły bądź uległy adaptacjom bez poszanowania ich wartości historycznej. Na obszarach wiejskich stopniowo zacierają się tradycyjne formy krajobrazu rolniczego – zanikają miedze, stare sady i zadrzewienia śródpolne, które niegdyś stanowiły istotny element tożsamości przestrzennej regionu. Wraz z tym procesem ginie również materialny i niematerialny kontekst dawnych osad, a współczesne budownictwo, często pozbawione lokalnych odniesień, wprowadza dysonanse w krajobrazie.

Zanik architektury drewnianej na terenie powiatu lubartowskiego jest jednym z najbardziej widocznych przejawów przemian w krajobrazie kulturowym regionu. Jeszcze w połowie XX wieku drewniane domy,

stodoły, spichlerze i budynki gospodarcze stanowiły podstawowy element zabudowy większości miejscowości, zarówno w mniejszych miasteczkach, jak i na terenach wiejskich. Ich forma, proporcje i zdobnictwo odzwierciedlały lokalne tradycje budowlane, uwarunkowania przyrodnicze oraz status społeczny mieszkańców. Najbardziej charakterystyczna była tradycyjna zabudowa wsi złożona z domów o konstrukcji zrębowej, krytych gontem lub dachówką ceramiczną, często zdobionych snycerką wokół okien i pod okapem. W wielu miejscowościach, jak np. w Brzostówce, Kamionce, Michowie, Firleju czy Ostrówku, jeszcze w latach 60. i 70. XX wieku zachowały się całe ciągi drewnianych zagród o dużych walorach krajobrazowych. Podobnie w mniejszych miasteczkach – takich jak Kock czy Lubartów – drewniane domy stanowiły ważny element dawnych rynków i ulic wychodzących z ich centralnych placów.

Dziś drewniana architektura powiatu lubartowskiego zachowała się jedynie fragmentarycznie. Pojedyncze domy można jeszcze spotkać w starszych częściach Kamionki, Kocka, Michowa czy Ostrowa Lubelskiego, ale większość z nich jest w złym stanie technicznym lub przekształcona przez zastosowanie współczesnych materiałów elewacyjnych. W krajobrazie wiejskim pozostały nieliczne przykłady tradycyjnych stodoł czy spichlerzy, które często pełnią już tylko funkcję gospodarczą lub są stopniowo rozbierane. Utrata architektury drewnianej to nie tylko zanik cennego dziedzictwa materialnego, lecz także osłabienie tożsamości przestrzennej regionu. Drewniane domy i ich układy przestrzenne były bowiem nieodłącznym elementem krajobrazu, tworząc harmonijną całość z otoczeniem – układem pól, sadów, dróg i zadrzewień. Zachowanie ostatnich relikwów tego budownictwa wymaga objęcia ich ochroną konserwatorską, dokumentacji fotograficznej oraz popularyzacji jako przykładu lokalnego dziedzictwa, które współtworzyło historyczny obraz powiatu lubartowskiego.

Poniżej przedstawiono opis poszczególnych grup zabytków.

Zespoły urbanistyczno-architektoniczne

Na terenie powiatu lubartowskiego zachowały się historyczne układy urbanistyczne charakterystyczne dla okresu ich lokacji i późniejszych przekształceń przestrzennych. Do najstarszych należą układy miast: Kamionka (XV–XVI w.), Kock (XV–XVIII w.), Firlej (XVI w.) oraz Michów (I połowa XVI w.). Nieco późniejsze, ale dobrze zachowane formy urbanistyczne reprezentują Lubartów (XVI–XIX w.) oraz Ostrów Lubelski (XVI–XIX w.).

Spośród wymienionych miejscowości układ urbanistyczny miasta Lubartowa został wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego (nr A/155). Ochrona ta obejmuje historyczny rdzeń miasta z zachowanym rozplanowaniem rynku, siecią ulic i zabudową z przełomu XVIII i XIX wieku. W granicach miasta wyznaczono również cztery strefy ochrony konserwatorskiej, uwzględnione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, co umożliwia prowadzenie działań konserwatorskich i rewitalizacyjnych w sposób zgodny z zasadami ochrony dziedzictwa kulturowego. Kolejnym układem urbanistycznym wpisany do rejestru zabytków jest układ urbanistyczny miasta Kocka obejmujący stare

miasto z założeniem pałacowo-parkowym, sylwetę miasta ze skalą zabudowy i zachowaniem dominanty – zespołu kościoła parafialnego (A/643). Do rejestru zabytków wpisany został także układ urbanistyczny wsi Jeziorzany (d. miasta Łysobyki) z ukształtowaniem terenu, układem komunikacyjnym, systemem wodnym, liniami zabudowy, układem działek, skalą zabudowy, sylwetą osady.

Historyczny układ urbanistyczny miejscowości – Kamionki¹ został ujęty w gminnej ewidencji zabytków.

Ochrona jest realizowana również poprzez zapisy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego – co dotyczy układu urbanistycznego Firleja datowany na 2 połowę XVI w. oraz układów urbanistycznych miejscowości Michów i Rawy (gm. Michów).

Zachowane układy urbanistyczne, jako istotny element dziedzictwa kulturowego regionu, są szczególnie narażone na przekształcenia i utratę historycznego charakteru w wyniku współczesnych inwestycji. Dlatego ważne jest kontynuowanie działań mających na celu ich dokumentację, waloryzację i konsekwentną ochronę poprzez narzędzia planistyczne oraz decyzje administracyjne w sprawach konserwatorskich.

Architektura sakralna

Zespoły i obiekty sakralne - grupa ta reprezentowana jest głównie przez 20 kościołów parafialnych oraz zespół klasztorny kapucynów (8 zespołów kościelnych oraz zespół klasztorny kapucynów zostały wpisane do rejestru zabytków). Większość zabytków architektury sakralnej to budowle barokowe z XVII i XVIII wieku. Wcześniejsze budowle nie przetrwały do naszych czasów, były one przeważnie drewniane. Jedynym wyjątkiem jest murowany późnogotycki kościół w Kamionce, wzniesiony w końcu XV lub w pierwszej połowie wieku XVI, później przebudowany. Do czołowych zabytków należą kościoły parafialne w Lubartowie (murowany w latach 1733 - 38), Ostrowie Lubelskim (1755), Sernikach (1758 - 66). Nieco młodszy horyzont czasowy prezentują kościoły w Kocku (1779 - 1782) i Jeziorzanach (1782 - 98). W wieku XIX zbudowano podobne obiekty w Firleju (1879 - 80), Michowie (1878 - 81) i rozpoczęto prace w Brzeźnicy Bychawskiej (1805). Do najmłodszych kościołów należą obiekty w Abramowie (1925), Brzeźnicy Książęcej (1935 - 40), Ostrówku Kolonii (1921) i Staroście (1929 - 38). Na uwagę zasługują również dziewiętnastowieczne kaplice cmentarne w Kamionce, Kocku, Lubartowie, Michowie i Sernikach oraz Zespół Klasztorny Ojców Kapucynów w Lubartowie (1741). Grupę zabytków sakralnych uzupełniają licznie występujące na terenie powiatu kapliczki i krzyże przydrożne (około 60), z których najstarsze wzniesiono w XVII i XVIII wieku;

¹ 1 stycznia 2021 r. - odzyskała status miasta

Bazylika Mniejsza w Lubartowie (Bazylika św. Anny) – jest to barokowy kościół p.w. św. Anny, którego budowę rozpoczął Paweł Karol Sanguszko w roku 1733, a zakończył w roku 1738. Kościół powstał na miejscu dwóch poprzednich kościołów drewnianych, które spłonęły. Kościół został wzniesiony wg projektu Pawła Antoniego Fontany. Godność Bazyliki Mniejszej została przyznana lubartowskiej świątyni przez Kongregację do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, działającą na mocy szczególnych uprawnień przyznanych jej przez Ojca Świętego Benedykta XVI. W kościele znajduje się obraz św. Anny, którego koronacja odbyła się w roku 2003.

Fotografia 1. Widok na Bazylikę Mniejszą w Lubartowie

Na początku lat 90. XVIII wieku kościół padł ofiarą pożaru. Płomienie zniszczyły wówczas oryginalne zwieńczenia wież, a także wieżyczkę z sygnaturką nad prezbiterium. Nadpalone wieże pokryto prowizorycznie gontem. W latach 60. i 70. XIX wieku kościół przeszedł gruntowny remont, w trakcie którego m.in. zdemontowano prowizoryczne zwieńczenia wież z końca poprzedniego stulecia i obniżono dach, co wpłynęło negatywnie na estetykę budowli. W ciągu XX wieku kościół przechodził kilka razy prace remontowe. Konserwacji poddawano obrazy, freski i pozostałe elementy wyposażenia.

W 2024 roku realizowano prace konserwatorskie i restauratorskie przy elewacji frontowej kościoła, w tym przy kamiennych elementach jej dekoracji – tj. figurze Matki Bożej Niepokalanego Poczęcia, dwóch aniołach oraz wazonach.

Stan zachowania obiektu – dobry.

W 2024 realizowano również prace konserwatorskie przy dzwonnicy w zespole kościoła pod wezw. św. Anny w Lubartowie.

W pobliżu zlokalizowany jest budynek zabytkowej parafii. Budynek na planie prostokąta, z wydatnymi, narożnymi ryzalitami od strony północnej. Dwukondygnacyjny, od frontu na skutek pochylenia terenu dolna kondygnacja posiada charakter piwnic. Układ wnętrza o dwóch traktach rozdzielonych

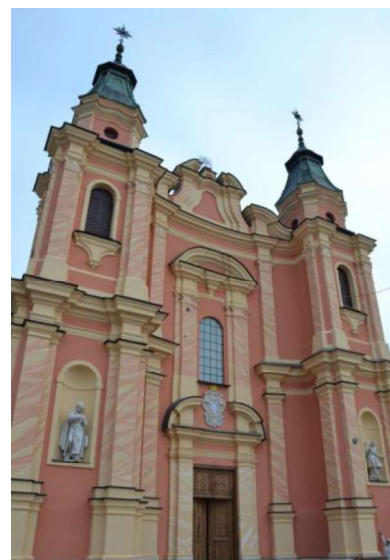

Fotografia 2. Widok na budynek plebani przy kościele św. Anny

korytarzem z sienią po środku traktu Elewacja frontowa dziewięćosiowa o podziałach płycinowych. Na osi skromny portyk dwukolumnowy dźwigający daszek z półkolistym ogzymbowaniem szczytu. Kolumny tokańskie na cokołach. Stan zachowania obiektu – dobry.

Przy Bazylice Mniejszej w Lubartowie funkcjonuje Muzeum Parafialne w Lubartowie.

Kościół Parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Wawrzyńca w Ostrowie Lubelskim, murowany wzniesiony w roku 1755 według projektu architekta Pawła Antoniego Fontany. Kościół jest w stylu późnobarokowym. Ufundował go Mikołaj Krzyński. Świątynia została wybudowana na rzucie krzyża łacińskiego z częścią centralną kwadratową o silnie ściętych narożach. Fasada kościoła jest dwuwieżowa i dwukondygnacyjna z lekko wklęsłą częścią środkową. Do kościoła prowadzi brama – dzwonnica z roku 1760. Brama reprezentuje architekturę późnobarokową. Złożona jest z kwadratowej, dwukondygnacyjnej części środkowej z bramą i dwu niskich części bocznych. Kościół ma charakter sanktuarium pielgrzymkowego. Do parafii przynależy także plebania i dom parafialny z roku 1905.

Fotografia 3. Widok na Kościół Parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Wawrzyńca w Ostrowie Lubelskim

Kościół pod wezw. Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Wawrzyńca w Ostrowie Lubelskim został w 2019 roku poddany pracom konserwatorskim i odzyskał kolorową, barokową, marmoryzowaną kolorystykę elewacji (kolorystykę ustalono na podstawie badań konserwatorskich).

Stan zachowania obiektu – dobry.

Kościół parafialny pw. Św. Marii Magdaleny w Sernikach, murowany wzniesiony w latach 1758 – 1776. Jest to późnobarokowa budowla sakralna wzniesiona na podstawie projektu architektonicznego wykonanego przez Jakuba Fontanę. Fundatorem świątyni był Eustachy Potocki. Kościół konsekrowano w 1779 roku. W parafii sernickiej od początków jej istnienia funkcjonowała także szkoła parafialna, której dokument fundacyjny zapewnił udział w uposażeniu parafii. Przeszła ona funkcjonować w drugiej połowie XVII wieku. Z braku funduszy nie została już nigdy odrestaurowana. W latach 1908 – 1978 w świątyni przeprowadzono sześć remontów. Dotyczyły one m.in.: remontu wieży i dachu kościoła, odnowienia ołtarzy: bocznych i głównego, ambony oraz chrzcielnicy. Kolejne remonty były przeprowadzane w latach: 2002 – 2003. Poddano go renowacji, konserwacji oraz wykonano złączenia obiektów zabytkowych: ołtarza głównego i obrazów w nim znajdujących się – św. Marii Magdaleny i Boga Ojca, ołtarzy bocznych (dużych) oraz ambony i chrzcielnicy. Równocześnie przeprowadzono gruntowny remont organów z poł. XVIII w. głównym fachowcem w tej dziedzinie był ojciec dr Waldemar Kapeć – dominikanin z Lublina. Renowacja

Fotografia 4. Widok na Kościół parafialny pw. Św. Marii Magdaleny w Sernikach

i konserwacji poddano także elewację zewnętrzną kościoła oraz przeprowadzono remont wieży, polegający na wymianie rynien i rur spustowych.

Stan zachowania obiektu – dobry.

Kościół Parafialny pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Kamionce. Kościół murowany, wybudowany w 1459 r. W latach 70-tych XVI w. zajęli go kalwini. Ok. 1610 r. znalazł się ponownie w posiadaniu katolików. Budowla była w wielkim zaniedbaniu, remonty zaczęto jednak przeprowadzać ok. 1679 r., m.in. wykonano portal. Na początku XVIII w. dobudowano 2 kruchty i kaplicę. W XIX w.

Fotografia 5. Widok na Kościół Parafialny pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Kamionce

odnowiono ściany, położono posadzki, naprawiono dach i pod koniec gruntownie wyremontowano, dobudowując jeszcze kaplicę Matki Bożej, przybudówkę i wieżyczkę. Podczas I wojny światowej kościół był częściowo uszkodzony, prace remontowe przeciągały się do 1930 i 1938 r. Świątynia jest murowana z cegły, jednonawowa, otynkowana, późnogotycka z przekształceniami (barok, odrodzenie). Przy prezbiterium zakrycia ze skarbcem na piętrze oraz od strony południowej - czworoboczną kaplicą Pana Jezusa wybudowaną w 1734 r., a po przeciwnej - analogiczna - Matki Bożej (1894-97). Do nawy przylega kruchta dobudowana w okresie późniejszym, nad nawą wieżyczka na sygnaturkę, wyposażenie wnętrza rokokowe, uzupełnione w XX w. W ołtarzu głównym obraz Przemienienia Pańskiego (Józef Buchbinder, 1900 r.) oraz 4 ołtarze boczne: 2 przy tęczy - w lewym obraz św. Stanisława BM (J. Buchbinder, 1904) i Niepokalanego Poczęcia NMP (XVIII w.?) i w zwieńczeniu - Matki Bożej z Dzieciątkiem z XVII w. W ołtarzu prawym - obrazy św. Antoniego (J. Buchbinder, 1904 r.), Matki Bożej Szkaplerznej (Buchbinder, 1904 r.) i w zwieńczeniu - św. Józefa. Ponadto są 2 ołtarze w kaplicach: po prawej - ołtarz z dużym krucyfiksem (Antoni Panasiuk z Warszawy, koniec XIX w.), w lewej - ołtarz z figurą Matki Bożej. Renowacja wszystkich ołtarzy została przeprowadzona w latach 1992-98. Na chórze muzycznym organy z 1925 r. - ofiara hr. Zamoyskiego. Chrzcielnica z przełomu XVIII/XIX w. Przechowuje się m.in. także zabytkowe feretrony i ornaty; są również zabytkowe obrazy, epitafia i nagrobki. Obok kościoła murowana dzwonnica z cegły z 2 dzwonami firmy Felczyńskiego z Przemyśla z 1954 r.

W roku 2024 realizowano przedsięwzięcie „Remont kościoła pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła w Kamionce - etap I”. Kwota wsparcia finansowego z Programu, to 978.566,24 zł., a jego całkowity koszt: 998.536,98zł. Zakres prac obejmował w szczególności: wymianę i odtworzenie posadzek kamiennych wraz z warstwami posadzkowymi (izolacją termiczną posadzek), ocieplenie i izolacja ścian zewnętrznych od wewnątrz, remont pomieszczenia przedsiönka nawy w celu przystosowania pomieszczenia technicznego dla potrzeb c.o., wraz

z instalacjami wewnętrznymi: c.o., hydrantową, elektryczną, montaż systemu zarządzania energią i olicznikowania.

Stan zachowania obiektu – dobry.

Kościół Parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w Michowie. Obiekt murowany w latach 1878 - 1881, konsekrowany w roku 1893. Budową kościoła kierował majster Tomasz Wysocki. Skorzystano z planów kościoła we wsi Boiska powiększonego o kaplice. Wystrojem wnętrza zajął się pan Kiezewetter z Lublina. Głównym obrazem było „Wniebowzięcie Matki Najświętszej” pędzla malarza Józefa Buchbinderza z Warszawy. Wraz z budową kościoła przystąpiono do budowy nowej dzwonnicy. Poprzednia, drewniana z 4 dzwonami powstała ok. 1700 roku, spłonęła w wielkim pożarze w 1817 roku. Nową zbudowano w 1857 roku, kolejna powstała w 1878 roku. Dębowa dzwonnica z dwoma dzwonami przetrwała do II Wojny Światowej, kiedy to spłonęła, a dzwony zostały skradzione przez wojska niemieckie.

Kościół Parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP w Kocku. Budowlę w stylu klasycystycznym zakończono roku 1792. Autorem projektu był Szymon Bogumił Zug, który w polskiej praktyce architektonicznej zapoczątkował typ budowli opartej na planie prostokąta i mającej portyk kolumnowy w elewacji.

Kościół Parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego w Firleju. Budowla drewniana z roku 1890, trzecia w historii miejscowości. Główny ołtarz w stylu rokokowym. W schowku kościoła złożono ołtarz polowy I Pułku Ułanów z 1831 roku, który odniósł zwycięstwo w bitwie pod Firlejem.

Kościół Parafialny p.w. św. Józefa w Leszkowicach. Kościół murowany wybudowany przez parafian w latach 1921- 1924 roku według projektu architekta Bogdana Kelles-Krauzego z Lublina.

Kościół świętego Wawrzyńca i klasztor kapucynów w Lubartowie. Zespół klasztorny należący do prowincji warszawskiej ojców Zespół składa się z kościoła św. Wawrzyńca i przylegającego do kościoła od strony południowej klasztoru z wirydarzem. Kościół został zbudowany w latach 1737-1741 w stylu baroku tokańskiego, według projektu architekta Pawła Antoniego Fontany, nadwornego architekta Sanguszków, ówczesnych właścicieli Lubartowa. Świątynia została ufundowana wspólnie przez Mikołaja Krzynieckiego, skarbnika trembowelskiego i pułkownika wojsk polskich oraz księcia Pawła Karola Sanguszkę. Kościół składa się

z jednej nawy zamkniętej krótkim, prostokątnym prezbiterium, z lewej i prawej strony nawy znajdują się dwa rzędy niskich kaplic. Wyposażenie świątyni jest skromne – białe ściany bez ozdób (jedynym godnym uwagi elementem dekoracyjnym są tokańskie pilastry), ołtarze w stylu późnobarokowym, wykonane z drewna dębowego bez złocień. kościół posiada również obrazy ołtarzowe w stylu późnobarokowym, namalowane przez Szymona Czechowicza, należą do nich „Męczeństwo św. Wawrzyńca” znajdujące się w ołtarzu głównym. Cykl obrazów lubartowskich powstał niedługo po powrocie artysty ze studiów w Rzymie, widoczne są w nich wpływy włoskie. w kapucynów.

Do świątyni przylega, wybudowany w tym samym czasie, trójskrzydłowy, piętrowy i otoczony murem klasztor. Kościół i klasztor były świadkami narodowej historii. W czasie powstania listopadowego w klasztorze broniła się część oddziałów polskich pod dowództwem generała Wojciecha Chrzanowskiego. W czasie powstania styczniowego świątynia została ostrzelana z armat przez Rosjan ścigających uchodzący oddział partyzancki (do dnia dzisiejszego w ścianie kościoła tkwią kule armatnie). Sami kapucyni stanęli po stronie powstania – prawie wszyscy nowicjusze zaciągnęli się do armii polskiej, a bracia pielęgowali i ukrywali w murach klasztoru rannych powstańców. W 1926 roku ksiądz Aleksander Szulc, ówczesny opiekun świątyni, rozpoczął prace remontowe. Kapucyni ponownie objęli klasztor w 1938 roku, choć przez długi jeszcze czas część pomieszczeń klasztornych była wykorzystywana przez urzędy państwowe. W 1978 roku został oddany cały klasztor, został on wtedy gruntownie wyremontowany i przebudowany. Podczas stanu wojennego znaleźli w nim schronienie działacze „Solidarności”.

Zespoły pałacowo – dworsko – parkowe

Najstarszym przedstawicielem tej grupy zabytków jest zespół pałacowo - parkowy w Kocku, zbudowany w drugiej połowie XVI wieku. Był on wielokrotnie przebudowywany, m.in. przez Szymona Bogumiła Zuga (ok. 1780) i Henryka Marconiego (1825). Prawie wiek później wzniesiono pałac w Lubartowie. Obecny barokowy pałac wzniesiony został w k. XVII w. dla Lubomirskich wg proj. arch. Tylmana z Gameren. Jego wygląd uległ licznym transformacjom i po pożarze w 1934 roku, pałac został niemal w całości zrekonstruowany. Późnobarokową rezydencją jest pałac w Kozłówcze, wzniesiony między 1735 a 1742 rokiem. Budowla, mimo znacznej przebudowy z lat 1879 - 1907, zachowała pierwotny układ i częściowo bryłę. Obecnie znajduje się tam Muzeum Zamoyskich. Natomiast rozwinięty klasycyzm reprezentuje pałac w Samokłeskach z przełomu XVIII i XIX wieku, związany z działalnością znanego architekta, Christiana Piotra Aignera.

Z budowlami pałacowo-dworskimi nierozzerwalnie związane są parki. Najwspanialszym jest rozległy i monumentalny park rozciągający się osiowo za pałacem lubartowskim, istotny element w barokowej urbanistyce dawnego Lubartowa. Drugim co do wielkości jest geometryczny park w Kozłówcze przekomponowany przez Franciszka Szaniora na przełomie w. XIX i XX.

Zespół pałacowy– Pałac Sanguszków w Lubartowie - Historia rezydencji pałacowej w Lubartowie określanej obecnie jako Pałac Sanguszków jest ściśle związana z dziejami miasta, którego pałac był zawsze ozdobą. Wszystko się zaczęło, kiedy to aktem 29 maja 1543 roku król Zygmunt Stary zezwolił Piotrowi Firlejowi z Dąbrowicy na założenie „na surowym korzeniu” miasta nazywanego od herbu

Fotografia 6. Widok na Pałac Sanguszków w Lubartowie

Firlejów – Lewarta – Lewartowem. Przywilej monarszy postanawiał, iż miało ono stanąć na gruntach należących do wsi Łucka I Szczekarków i nadawał mu prawo magdeburskie. Początkowo, podobnie jak w Kocku, Łęcznej, Zawieprzycach i Janowcu, powstał tutaj zamek o charakterze obronnym. Natomiast jego syn, Mikołaj rozbudował go i przekształcił we wspaniałą rezydencję otoczoną ogrodami włoskimi, która wzbudzała podziw. Po śmierci Mikołaja Firleja i rozdzieleniu jego majątku pomiędzy córki, dobra lewartowskie, wraz z pałacem przeszły na własność Kazimierskich. W 1643 roku ich właścicielem stał się Książę Władysław Dominik Zasłowski, a w 1678 otrzymał je jako spadek Książę Dymitr Jerzy Korybut Wiśniowiecki. W 1688 r., po jego śmierci majątek przeszedł w ręce Józefa Lubomirskiego, marszałka nadwornego, a następnie koronnego. W okresie, kiedy dobra lewartowskie należały do Lubomirskich, Tylman z Gameren, jeden z najznakomitszych architektów barokowych w środkowej Europie, w 1693 roku wykonał projekt przebudowy pałacu. Nie ma pewności, czy ta koncepcja została zrealizowana, częściowo potwierdza to opis pałacu znajdujący się w inwentarzu dóbr z 1741 roku. Księżna Maria Lubomirska w roku 1705 wniosła dobra lewartowskie w posagu Pawłowi Karolowi Sanguszcze. Kiedy Sanguszkowie przejmowali majątek, był on na skutek wojen szwedzkich bardzo zniszczony, a także zaniedbany przez poprzednich właścicieli, którzy nie mieszkali tutaj na stałe. W złym stanie był również pałac i otaczające go ogrody. Inwentarz z 1703 roku podaje, że „w zamku okna po większej części bez szyb z kratami żelaznymi (...), w ogrodzie otoczonym 160 przęsłami parkanu 7 kwater zasadzonych bukszpanem, dom ogrodnika i łazienka wszystko zniszczone”. Los pałacu odmienił się, kiedy Paweł Karol Sanguszko postanowił uczynić z Lewartowa siedzibę rodu I doprowadzić dobra do rozkwitu. Na mocy przywileju króla Augusta III z listopada 1744 roku zmienił nazwę z Lewartowa na Lubartów, a także przywrócił prawo magdeburskie i nadał nowy herb. Ufundował kościół pw. św. Wawrzyńca i św. Anny oraz znacznie ulepszył samą rezydencję pałacową, odbudowując ją w latach 1722-41, zapewne wg projektu Pawła Antoniego Fontany. W owym okresie została m. in. dobudowana trzecia kondygnacja i portyk, wzniesiono także oficyny boczne i ogrodzenie z trzema bramami. Park został znacznie przekształcony, zyskując nowy układ przestrzenno - kompozycyjny, podporządkowany osi pałacu zgodnie z zasadami planowania klasycznych ogrodów francuskich. Tymi samymi regułami kierował się w 1949 roku Gerard Ciołek w trakcie prac rekonstrukcyjnych. Ostatnią dziedziczką z rodziny Sanguszków była hrabina Klementyna Małachowska, która znacznie przekształciła całą rezydencję, pozbawiając ją wielu zabytkowych elementów, m.in. rozebrano wtedy bramę z basztą i oficyny. W 1830, poleciła utworzenie parku angielskiego. Wydzielona została część parkowa i „ogród fruktowy”, a całość została powiązana dużym stawem. Założenie ogrodowe zmieniło formę kompozycyjną z geometrycznej na swobodną, krajobrazową. Zapewne opis nowo ukształtowanego parku angielskiego przedstawiony w „Panu sędzi” przez Klemensa Szaniawskiego, który zamieszkiwał wówczas w Lubartowie, dotyczy parku lubartowskiego. Podobne reminiscencje lubartowskie spotykamy także w innych jego opowiadaniach „Łaciarz” i „Froim”. W 1839 roku dobra od hrabiny Małachowskiej nabył Henryk Łubieński, prezes Banku Polskiego, który założył fabrykę fajansu w starych pomieszczeniach

stajennych. Po jego dymisji ze stanowiska prezesa, właścicielem pałacu wraz z ogrodem stał się Bank Polski. W owym okresie mieścił się tutaj m. in. szpital wojskowy. Kolejnymi właścicielami byli Stanisław Mycielski (od 1867 roku), ponownie Bank Polski (od 1875 r.) i Ludwik Grabowski. W 1925 roku pałac wraz z ogrodem kupiło zgromadzenie zakonne Braci Kresowych z myślą utworzenia tutaj zakonu i szkoły. Pożar w 1933 roku, który zniszczył całe wnętrze i dach całkowicie zniweczył te plany. W latach 1935-38 Zarząd Miejski Lubartowa wykupił ruiny pałacu i ogród i urządził tutaj park miejski. W okresie okupacji nastąpiła dalsza degradacja obiektu. Mury zostały częściowo rozebrane, a budulec używany był do naprawy dróg.

W roku 1954 przystąpiono do remontu. Prace trwały aż do roku 1970. W tym okresie odbudowano pałac i dokonano rekonstrukcji parku wg projektu Gerarda Ciołka. Od początku lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku pałac stał się siedzibą władz administracyjnych. Swoje lokum miała tutaj Powiatowa Rada Narodowa, Miejska Rada Narodowa i Urząd Rejonowy. W 1999 roku Pałac Sanguszków stał się siedzibą władz Powiatu Lubartowskiego. Stan techniczny obiektu wymagał przeprowadzenia kompleksowego remontu. W miarę możliwości i posiadanych środków wykonywane były kolejne prace, m. in. wymieniono instalację elektryczną i instalację c.o., zamontowano nowe okna oraz odnowiono wszystkie pomieszczenia. Szczególnym miejscem w pałacu jest Sala Rycerska, która po przeprowadzeniu prac renowacyjnych i zakupieniu wyposażenia (meble, obrazy przedstawiające rodzinę Sanguszków, lustro nad kominkiem) odzyskała swój dawny blask.

W północno-zachodniej części parku, na północ od pałacu Sanguszków zlokalizowana jest oranżeria. Pierwsze wzmianki o budynku pochodzą z inwentarzy z 1703 roku. Ostatnia przebudowa obiektu nadająca mu obecny wygląd odbyła się w latach 1755-1788. Jest to obiekt murowany z cegły, tynkowany, ma kształt wydłużonego prostokąta, początkowo był to budynek parterowy,

Fotografia 7. Widok na budynek oranżerii

z dwukondygnacyjną częścią od wschodniej strony. W okresie międzywojennym obiekt popadał w ruinę. W roku 1931 oranżerię odrestaurowano z przeznaczeniem na mieszkania. Wówczas dokonano znaczącej przebudowy dzieląc część parterową w poziomie, na dwie kondygnacje. Obiekt pełnił funkcje mieszkalne do końca lat 60. XX wieku. Mieszkańców wykwaterowano ze względu na zły stan techniczny. W roku 2001 obiekt posiadał wieżbę dachową w układzie kalenicowym, dach był kryty dachówką, częściowo zachowana była stolarka okienna i drzwiowa z okresu międzywojennego. Elewacja południowa posiada charakterystyczne półkoliste arkady. Obecnie obiekt po przeprowadzonych kompleksowych pracach rewaloryzacyjnych.

Zespół pałacowo parkowy - Pałac ZAMOYSKICH w Kozłówcze - Muzeum Zamoyskich w Kozłówcze to jedyne na Lubelszczyźnie muzeum – rezydencja, które należy do najlepiej zachowanych tego typu obiektów w Polsce. Pałac wzniesiony został w

Fotografia 8. Widok na pałac Zamoyskich w Kozłówcze

latach 1735 - 1742, a jego architektem prawdopodobnie był Józef II Fontana, natomiast fundatorem był Franciszek Bieliński Marszałek Wielki Koronny, ambasador Polski we Francji. W roku 1799 cały majątek Kozłowiecki przeszedł w ręce rodziny Zamoyskich, a swój najwspanialszy rozwój zawdzięcza Konstantemu Zamoyskiemu. Rozbudowy pałacu dokonał on na przełomie wieku XIX i XX. To właśnie wtedy wnętrza otrzymały nowy wystrój i wyposażenie w stylu II cesarstwa. We wrześniu 1944 roku w pałacu utworzono muzeum, które w roku 1955 przekształcono w Centralną Składnicę Muzealną Ministerstwa Kultury i Sztuki. W roku 1977 ponownie powołano do życia muzeum, które od roku 1992 nosi nazwę Muzeum Zamoyskich w Kozłówcze. Chlubą muzeum jest niemal kompletne autentyczne wyposażenie – rzadkość na skalę europejską. Ogromnym walorem jest tutaj pałacowa kaplica wzorowana na kaplicy królewskiej w Wersalu. W powozowni są prezentowane XIX wieczne powozy oraz akcesoria podróżnych. Obok pałacu znajduje się teatralnia (obecnie sala wystawowa i konferencyjna), cztery oficyny (w tym Pawilon i kordegarda), ogrodzenie z łącznikami, aleja dojazdowa. Na terenie zespołu pałacowego utworzono Galerie Sztuki Socrealizmu przypominającą czasy minionej epoki. Ozdobą całego kompleksu jest ogród francuski i park angielski oraz stylowa brama. Muzeum posiada certyfikat ISO 9001:2000. Wspaniałe odrestaurowanie i utrzymanie zespołu pałacowo-parkowego oraz jego unikalna kolekcja znalazło uznanie Międzynarodowej Komisji, która przyznała Kozłówcze Medal Europa Nostra 1997 oraz nominowała tę instytucję do nagrody Europejskie Muzeum Roku 1999 (EMYA). Park był dwukrotnie nagradzany Złotym Medalem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W czerwcu 2023 zakończono ważny projekt „Przebudowa, rewitalizacja i konserwacja budynków zespołu pałacowo-parkowego w Kozłówcze (dwie oficyny, stajnia, teatralnia)” obejmujący cztery budynki. Celem projektu „Przebudowa, rewitalizacja i konserwacja budynków zespołu pałacowo-parkowego w Kozłówcze (dwie oficyny, stajnia, teatralnia) z adaptacją na cele kulturowe i turystyczne” było zachowanie i ochrona przed degradacją oraz zakończenie, trwającego blisko 40 lat, procesu rewaloryzacji zabytkowego założenia pałacowo-parkowego w Kozłówcze – siedziby Muzeum.

W 2024 roku realizowano prace remontowo-budowlane m.in.: przebudowa / modernizacja sieci wodno-kanalizacyjnej i kanalizacji deszczowej, prace na tarasach, konserwacja balustrad, rzeźb żeliwnych, gzymsów.

Zespół pałacowo-parkowy w Kocku - Klasycystyczny pałac Anny Jabłonowskiej jest jednym z ważniejszych zabytków Kocka. Wzniesiono go w 1780 r. i przebudowano w 1825 r. Zespół pałacowy składa się z budynku głównego i dwóch jednakowych oficyn (korpus główny połączony galeriami ze skrzydłami bocznymi), dwie galerie kolumnowe, murowane, dziedziniec z murowanym ogrodzeniem, mostem,

Fotografia 9. Widok na pałac w Kocku

wjazdem i bramą główną z ok. 1780 r. Zespół dawnych zabudowań gospodarczych: stajnia z wozownią, murowana położona na zachód od wjazdu, oficyna północna, murowana, usytuowana na wschód od wjazdu (obecnie dom) z XVII w. Murowany most nad fosą z ok. 1780 r. (w parku – na zach. Od pałacu), park kwaterowy z drugiej połowy XVI w., przekształcony w 1753 r. oraz ponownie w 1832 r. na park krajobrazowy. Zachowały się aleje i drzewostan w obrębie obszaru przylegającego z jednej strony do stawów nad rzeką Czarną, a z drugiej do murowanego ogrodzenia przy ul. Ogrodowej. Czytelnie zachowały elementy regularnego założenia ogrodowego, aleje lipowe, kasztanowe i bindaż grabowy – wyznaczające granice tej części parku oraz towarzysząca im „dzika promenada” nad kanałem. Zachowane elementy pierwotnego układu kompozycji w części przypałacowej nawiązujące do obronnego charakteru budowli Firlejów (zachowane fosy) i wyznaczające jego granice. Całkowicie zachowany układ wewnętrzny części przypałacowej (z końca XVIII i pocz. XIX w.) tzn. wspomniana wyżej brama wjazdowa, ślady nieistniejącego dziedzińca oraz most prowadzący na dziedziniec z gazonem. Za pałacem teren opada tarasami ku szerokiej dolinie Wieprza. Park krajobrazowy, otaczający kompleks mieszkalny z trzech stron, zajmuje powierzchnię czterech hektarów.

Zespół Pałacowy w Samoklęskach - Klasycystyczny dwór w Samoklęskach pochodzący z końca XVIII w., murowany z cegły, otynkowany. Część pierwotna na rzucie prostokąta, parterowa, dziewięcioosiowa, z piętrową częścią środkową, przed którą wgłębny portyk czterokolumnowy. Piwnice pod częścią środkową sklepione kolebkowo. Projekt przypisuje się znanemu architektowi Chrystianowi Piotrowi Aignerowi. W I poł. XIX w. Izabela Czartoryska założyła tu park krajobrazowy. Około 1880 r.

Fotografia 10. Widok na pałac w Samoklęskach

właścicielem dworu został Józef Weyssenhoff, znany pisarz, który rozbudował dwór wzbogacając go

o boczne, piętrowe ryzality, zwieńczone pośrodku trójkątnymi frontonikami. Zespół obejmuje również oranżerię, która została wybudowana ok. 1880 r. Oranżeria - murowana z cegły, otynkowana. Prostokątna, parterowa. Elewacja frontowa- dziewięcioosiowa, z półkolistymi, oszklonymi arkadami Elewacja zach.- posiada ostrołukowe otwory okienne i otwór wejściowy zamurowany.

Dworek w Lubartowie - Dworek jest położony przy ul. T. Kościuszki 28 w Lubartowie. Jest to typowy dworek XIX-wieczny utrzymany w dobrym stanie technicznym. Obecnie znajduje się tutaj siedziba Lubartowskiego Towarzystwa Regionalnego oraz Muzeum Regionalnego, będącego Zamiejscowym Oddziałem Muzeum Lubelskiego w Lublinie.

Fotografia 11. Widok na dworek w Lubartowie

Budynek ten został подарowany na cele społeczne pod

koniec lat 60-tych przez lekarza weterynarii dr Stefana Werchackiego. W latach 1984- 1989 budynek był gruntownie odrestaurowany.

Cmentarze i miejsca pamięci

Ważnym, a dotąd często pomijanym elementem krajobrazu kulturowego powiatu lubartowskiego są cmentarze – zarówno parafialne, komunalne, jak i nieczynne nekropolie o charakterze historycznym, wojennym, wyznaniowym lub epidemicznym. Stanowią one nie tylko miejsca pamięci, lecz również czytelne świadectwo przemian społecznych, religijnych i kulturowych regionu. W ich układach przestrzennych, w rozmieszczeniu nagrobków, w formach rzeźbiarskich i w towarzyszącej im zieleni utrwaliły się lokalne tradycje i wzorce estetyczne, które współtworzą tożsamość krajobrazu kulturowego.

Cmentarze, często położone na wyniesieniach terenu lub w otoczeniu starych drzewostanów, stanowią wyraźne dominanty krajobrazowe, nadając wielu miejscowościom indywidualny charakter. W powiecie lubartowskim zachowały się zarówno czynne nekropolie o zachowanych cechach historycznych, jak i liczne dawne cmentarze żydowskie, ewangelickie oraz wojenne, które wymagają pilnej dokumentacji i ochrony. Wiele z nich uległo częściowej degradacji, a niektóre – zwłaszcza te nieczynne – zatraceniu w przestrzeni, co prowadzi do stopniowego zaniku pamięci o dawnych wspólnotach zamieszkujących te tereny.

Wykaz cmentarzy na terenie powiatu:

- Cmentarz wojenny nr 1 w miejscowości Nowa Wola (dawniej Ruskowola) - Na cmentarzu spoczywa 132 żołnierzy niemieckich. Położony jest on na południe od wsi, przy skrzyżowaniu dróg do Zawieprzyc i Wólki Zawieprzyckiej. Założony na planie półkola o wymiarach 24,5 x 16 m. Składa się z ośmiu mogił pojedynczych i dwóch zbiorowych. Centralnym punktem cmentarza jest pomnik z białego kamienia;

- Cmentarz wojenny nr 2 w Nowej Woli (dawniej Ruskowola) - Położony jest na północ od wsi na brzegu lasu „Baran”. Założony został na planie półowalu. Pierwotnie na cmentarzu znajdowało się 18 mogił, w tym kopiec – rosyjska mogiła zbiorowa. Na wierzchołku kopca zachowały się cztery nagrobne słupki. Na pozostałych mogiłach zachowały się 4 dalsze słupki, 12 drewnianych krzyży oraz dwa bardzo ciekawe drewniane nagrobki z pięcioma i czterema poprzecznymi ramionami. Ten ostatni typ nagrobka nie występuje już nigdzie na terenie województwa lubelskiego. W 1934 roku na cmentarz zostały przeniesione cmentarze wojenne z Wólki Zawieprzyckiej (101 ekshumowanych ciał żołnierzy niemieckich) i Brzostówki (41 ciał żołnierzy niemieckich);
- Cmentarz wojenny w Nowodworze - Piaskach – pochowano tu żołnierzy austriackich z czasu I wojny światowej, ale są tu także groby z innych okresów;
- Cmentarze żydowskie w Lubartowie, Kocku oraz innych miejscowościach;
- Miejsca egzekucji i pochówków Żydów w Lesie Kozłowieckim – ofiary zbrodni popełnionych w czasie Akcji Reinhardt (1942–1943);
- Cmentarz prawosławny w Kolechowicach z II połowy XIX wieku. Symetryczny układ osiowy z kaplicą cmentarną, murowaną w stylu eklektycznym;
- Grób żołnierzy francuskich z czasów Napoleona Bonaparte na terenie parku pałacowego w Kozłowie – upamiętniony monumentalnym pomnikiem;
- Cmentarz powstańców styczniowych w Sobolewie-Kolonii spoczywa tu trzech oficerów i kilkunastu żołnierzy, którzy 24 maja 1863 roku polegli w bitwie z wojskami rosyjskimi;
- Cmentarz wojenny w Kocku z grobem generała F. Kleeberga;
- Mogiła Berka Joselewicza zlokalizowana w Białobrzegach Kolonii.

Założenia folwarczne

Na terenie powiatu lubartowskiego zachowało się 11 zespołów dworskich. W większości tworzą one kompleksy składające się z dworu oraz zaplecza gospodarczego w postaci magazynów, stajni, spichlerzy, obór i innych. W większości wypadków takiemu zespołowi towarzyszy również park (Górka Kocka, gm. Kock, Łucka – Kolonia, gm. Lubartów, Rawityn, gm. Firlej, Serniki, Stara Jedlanka, gm. Uścimów). W dwóch wypadkach notowane są jedynie pozostałości parków dworskich (Kolechowice – Folwark, gm. Ostrów Lubelski, Talczyn, gm. Kock). Zespoły dworskie datowane są na ogół na drugą połowę XIX i początek XX wieku. Wyjątek stanowią tutaj trzy dwory z pierwszej połowy XIX wieku zlokalizowane w Lubartowie oraz pozostałości dworu w Dębicy gm. Ostrówek datowane na przełom XVIII i XIX wieku. Grupę uzupełniają zespoły folwarczne i pozostałości po nich.

Kapliczki, figury i krzyże przydrożne

Wznoszenie kapliczek, figur i krzyży przy drogach lub w przydomowych ogródkach jest zwyczajem bardzo starym i szeroko praktykowanym.

Na obszarze powiatu występowało niegdyś duże zróżnicowanie form kapliczek – od murowanych z cegły lub kamienia z niszą na figurę Matki Boskiej, po drewniane lub metalowe krzyże osadzone na kamiennych cokołach. W rejonach bardziej leśnych i rolniczych (np. w gminach Kamionka, Michów, Ostrówek czy Serniki) dominowały proste krzyże drewniane lub słupowe, często odnawiane przez kolejne pokolenia mieszkańców. W miasteczkach i przy dawnych traktach komunikacyjnych (np. w okolicach Lubartowa, Kocka i Firleja) spotykano częściej kapliczki murowane o formach klasycystycznych i neogotyckich, z charakterystycznymi gzymsami i wnękami.

Współcześnie obserwuje się zanik tego typu obiektów, spowodowany przede wszystkim zmianami w strukturze przestrzennej wsi, przebudową dróg, zanikaniem dawnych układów komunikacyjnych i parcelacyjnych oraz brakiem świadomości ich wartości kulturowej. Wiele kapliczek uległo zniszczeniu w wyniku modernizacji infrastruktury drogowej, inne popadły w ruinę wskutek braku opieki lub zostały usunięte z inicjatywy prywatnych właścicieli terenów. Nierzadko ich funkcję przejęły współczesne, betonowe lub metalowe konstrukcje pozbawione wartości artystycznej i historycznej.

Jednakże na terenie powiatu spotykamy nadal różnorodne obiekty w tej grupie zabytków. Dla przykładu warto podać, że w Michowie są dwie kapliczki, a w tym jedna z figurą św. Rocha. W Kamionce jest zabytkowa figura przydrożna z 1838 r. W Rudce Gołębskiej przydrożna murowana kapliczka z połowy XIX wieku, w Kozłowie – kaplica drewniana przydrożna z XIX wieku, a obok murowana. Szczególnie dużo kapliczek przydrożnych można spotkać w samym Ostrowie Lubelskim:

- figura przydrożna ul. Króla Zygmunta, murowana, XVIII w.;
- kapliczka przydrożna, ul. Partyzantów, rok 1946;
- kapliczka przydrożna datowana na 1684 r.

5.2.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.2.4.1. Zestawienie obiektów z terenu powiatu wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego

Wykaz zabytków na terenie powiatu lubartowskiego wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 2. Wykaz zabytków wpisanych do rejestru zabytków na terenie powiatu lubartowskiego.

Lp.	Gmina	Miejscowość /adres	Obiekt	Nr decyzji o wpisie do rejestru zabytków
1	Lubartów miasto		- układ urbanistyczny miasta Lubartowa, w gran. wg zał. planu	A/155

Lp.	Gmina	Miejscowość /adres	Obiekt	Nr decyzji o wpisie do rejestru zabytków
2	Lubartów miasto	ul. Cicha/1 Maja	- cmentarz żydowski	A/997
3	Lubartów miasto	ul. Jana Pawła II 9 (d. ul. Poprzeczna)	dom	A/687
4	Lubartów miasto	ul. Kościuszki 3,5	- dworek, w gran. ścian zewn.	A/994
5	Lubartów miasto	ul. Kościuszki 28 (d. 17)	- dworek, w gran. ścian zewn., ogród (nie istnieje)	A/1115
6	Lubartów miasto	ul. Lubelska 32	- zespół klasztorny kapucynów: kościół pw. św. Wawrzyńca Męczennika z wyposażeniem wnętrza, klasztor, drzewostan w granicach cmentarza kościelnego, ogród kwaterowo-spacerowy przy klasztorze i kościele	A/387
7	Lubartów miasto	ul. Słowackiego 6	- kościół paraf. pw. św. Anny z wyposażeniem wnętrza w zabytki ruchome, dzwonnica, bramka, ogrodzenie cmentarza kościelnego, drzewostan w gran. cmentarza kościelnego, plebania	A/116
8	Lubartów miasto	ul. Słowackiego 8	- zespół pałacowy: pałac, oranżeria, brama pałacowa, pozostałości mostu, założenie dziedzińca, zieleń przed pałacem, park, sadzawka za pałacem	A/151
9	Lubartów miasto	ul. Szaniawskiego 69	- kaplica na cmentarzu grzebalnym	A/117
10	Kamionka	Samoklęski	- zespół pałacowy: pałac, oranżeria, park	A/403

Lp.	Gmina	Miejscowość /adres	Obiekt	Nr decyzji o wpisie do rejestru zabytków
11	Kamionka	Kamionka, ul. Kościelna 8	<p>- zespół kościoła parafialnego: kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła z wystrojem wnętrza, kaplica grobowa Weysenhoffów, ogrodzenie z dzwonnicy bramową, drzewostan w gran. cmentarza kościelnego;</p> <p>- plebania (wraz z gruntem pod budynkiem)</p>	A/436
12	Kamionka		- kaplica grobowa Zamoyskich (w gran. murów zewnętrznych), na cmentarzu rzymskokat.	A/434
13	Kamionka	Kozłówka	<p>- zespół pałacowo-parkowy:</p> <p>1) pałac z pełnym wystrojem arch.-rzeźbiarskim</p> <p>2) 4 oficyny przed pałacem (w tym: d. pawilon i kordegarda)</p> <p>3) kaplica z całym wystrojem sztukateryjno-malarskim i witrażami</p> <p>4) tzw. teatralnia</p> <p>5) założenie dziedzińca z bramą wjazdową z kratą</p> <p>6) murowane ogrodzenie parku z łącznikami między budynkami pałacowymi</p> <p>7) aleja dojazdowa i zieleń zgrupowana wokół niej</p> <p>8) park z elementami rzeźbiarskimi z pocz. XX w. (fontanna, pomnik żołnierzy napoleońskich, grobowiec Marii i Adama Zamoyskich)</p> <p>9) zesp. budynków folwarcznych na tyłach pałacu: spichlerz, stajnia koni roboczych, obora, dom ogrodnika</p>	

Lp.	Gmina	Miejscowość /adres	Obiekt	Nr decyzji o wpisie do rejestru zabytków
			(tzw. rządcówka) 10) budynki przedpałacowe w części gosp. (stajnia, powozownia, stajnia koni remontowych, bud. gosp – ob. hydrofornia, d. kurnik – ob. stolarnia) 11) zegar słoneczny na terenie dziedzica pałacowego	
14	Kock	Kock	- układ urbanistyczny miasta Kocka obejmujący stare miasto z założeniem pałacowo-parkowym, sylwetę miasta ze skalą zabudowy i zachowaniem dominanty – zespołu kościoła parafialnego	A/643
15	Kock	Kock	- zespół architektoniczny południowej pierzei rynku: kościół paraf. pw. Wniebowzięcia NMP, dwie dzwonnice, cmentarz kościelny wraz z drzewostanem, ogrodzenie cmentarza kościelnego, dom przy Pl. Anny Jabłonowskiej (d. Dzierżyńskiego) 13/14, organistówka, wikariat, plebania w obrębie której kaplica zboru kalwińskiego ze sztukteryjnymi dekoracjami sklepienia	A/694
16	Kock	Kock	- zespół pałacowo-parkowy: pałac (korpus główny z galeriami i skrzydłami bocznymi), założenie dziedzica z ogrodzeniem, mostem, wjazdem i bramą, zespół dawnych zabudowań gospodarczych (d. stajnia – ob. warsztaty szkolne, d. oficyna – ob. budynek mieszk.), most nad fosą w parku, mury oporowe, elementy rzeźbiarskie na terenie zespołu, park z	A/606

Lp.	Gmina	Miejscowość /adres	Obiekt	Nr decyzji o wpisie do rejestru zabytków
			zachowanymi alejami i drzewostanem w obrębie obszaru przylegającego do stawów nad rz. Czarną i murowanego ogrodzenia przy ul. Ogrodowej	
17	Kock	Białobrzegi Folwark (właśc. obręb geod.: Białobrzegi Kolonja)	- mogiła Berka Joselewicza w gran. ogrodzenia,	A/1011
18	Ostrów Lubelski	Kolechowice	- zespół cmentarza prawosławnego wraz z kaplicą	A/982
19	Ostrów Lubelski	Ostrów Lubelski	- kościół paraf. pw. Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Wawrzyńca z wyposażeniem w zabytki ruchome, dzwonnica, ogrodzenie, drzewostan w gran. cmentarza kościelnego	A/118
20	Ostrów Lubelski	Ostrów Lubelski, ul. Partyzantów	- kapliczka przydrożna	A/796
21	Firlej	Sobolew Kolonja	- cmentarz powstańczy	A/1008
22	Firlej	Firlej	- kościół paraf. pw. Przemienienia Pańskiego	A/920
23	Jeziorzany	Jeziorzany	- zespół urbanistyczny wsi Jeziorzany (d. miasta Łysobyki) z ukształtowaniem terenu, układem komunikacyjnym, systemem wodnym, liniami zabudowy, układem działek, skalą zabudowy, sylwetą osady	A/929
24	Jeziorzany	Jeziorzany	- kościół paraf. pw. Trójcy Świętej, ogrodzenie z bramką, zadrzewienie –	A/934

Lp.	Gmina	Miejscowość /adres	Obiekt	Nr decyzji o wpisie do rejestru zabytków
			w gran. ogrodzenia kościelnego	
25	Lubartów	Łucka Kolonia	- zespół dworsko-parkowy: dwór z detalem architektonicznym i stolarką, piecami kaflowymi, drewnianymi schodami z ozdobną balustradą, pozostałości parku (szpalery, fragmenty alej, pojedyncze drzewa i krzewy)	A/770
26	Lubartów	Brzeziny (w decyzji: Trójnia)	grodzisko tzw. „Góra Tatarska”	C/5
27	Michów	Michów	- kościół paraf. pw. Wniebowzięcia NMP, dzwonnica-brama, w gran. ogrodzenia kościelnego	A/921
28	Michów	Michów	- kaplica cmentarna na cmentarzu paraf.	A/923
29	Michów	Rudno	- kościół paraf. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z wystrojem wnętrza, dzwonnica-brama, drzewostan w gran. Cmentarza kościelnego	A/433
30	Niedźwiada	Pałecznicza Kolonia	- park podworski, w gran. wg zał. planu i opracowania ewidencyjnego	A/776
31	Ostrówek	Dębica	- park dworski i aleja dojazdowa, w gran. działek wskazanych w decyzji, wg załączników i opracowania ewidencyjnego	A/775
32	Serniki	Serniki	- kościół paraf. pw. św. Marii Magdaleny z wystrojem wnętrza, dzwonnica, mur z bramkami, drzewostan w obrębie cmentarza kościelnego	A/432

Lp.	Gmina	Miejscowość /adres	Obiekt	Nr decyzji o wpisie do rejestru zabytków
33	Serniki	Serniki Kolonia	- kaplica na cmentarzu parafialnym rzymskokat., w gran. ścian zewn., wraz z gruntem pod obiektem budowlanym	A/1617
34	Serniki	Nowa Wola	- cmentarz z I wojny świat.	A/1106
35	Serniki	Nowa Wola	- cmentarz z I wojny świat. w lesie „Baran”	A/1107

Źródło: Informacje przekazane przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie.

Największa liczba obiektów z terenu powiatu lubartowskiego wpisanych do rejestru zabytków województwa lubelskiego znajduje się na terenie miasta Lubartów, gminy Kock i gminy Serniki:²

- m. Lubartów – 9,
- Kamionka – 4,
- Kock – 4,
- Ostrów Lubelski – 3,
- Firlej – 2,
- Jeziorzany – 2,
- g. Lubartów – 2,
- Michów - 3,
- Niedźwiada – 1,
- Ostrówek – 1,
- Serniki – 4.

Wśród obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa lubelskiego na terenie powiatu lubartowskiego przeważają obiekty:³

- Sakralne – 26 obiektów,
- Folwarczne – 17 obiektów,
- Cmentarze – 13 obiektów,
- Zieleń - 10 obiektów.

² Opracowanie własne na podstawie <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>

³ Opracowanie własne na podstawie <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>

Na terenie powiatu przeważają zabytki datowane na⁴:

- XVI–XVIII w. – 46 obiektów,
- XIX w. – 34 obiekty,
- XX w. – 10 obiektów.

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn. zm.) oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od w/w obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

⁴ Opracowanie własne na podstawie <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów,
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Zabytki stanowiące własność powiatu lubartowskiego

Starostwo powiatowe w Lubartowie posiada prawa własności do następujących obiektów:

- Pałac w Lubartowie - ob. budynek Starostwa Powiatowego w Lubartowie (wpisany do rejestru zabytków pod numerem A/151), ul. Słowackiego 8, 21-100 Lubartów – stan zachowania dobry,
- dworek przy ul. Słowackiego 7 w Lubartowie (obecnie siedziba PMDK) (wpisany do rejestru zabytków pod numerem A/151), ul. Słowackiego 7, 21-100 Lubartów – stan zachowania dobry,
- zespół pałacowo- parkowy w Kocku (wpisany do rejestru zabytków pod numerem A/606), ul. Kościuszki 1, 21-150 Kock – stan zachowania dobry.

W granicach układu urbanistycznego miasta Lubartowa wpisanego do rejestru zabytków pod numerem A/155 znajdują się następujące obiekty stanowiące własność powiatu:

- budynek przy ul. Słowackiego 11, 21-100 Lubartów – stan zachowania dobry,
- budynek po Straży Pożarnej w Lubartowie, ul. Jana Pawła II 14, 21-100 Lubartów – stan zachowania dobry.

5.2.4.2. Pomnik historii

Pomniki Historii to zabytki o szczególnym znaczeniu dla kultury dla Polski. Rangę obiektu podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta RP specjalnym rozporządzeniem. Na terenie województwa lubelskiego do tej pory wytypowano 7 takich zabytków:

1. Kazimierz Dolny
2. Zamość – historyczny zespół miasta w zasięgu obwarowań XIX wieku
3. Kozłówka – zespół pałacowo-parkowy
4. Lublin – historyczny zespół architektoniczno-urbanistyczny
5. Janów Podlaski – stadnina koni
6. Puławy – zespół pałacowo-parkowy
7. Jabłeczna – prawosławny klasztor św. Onufrego

Zespół pałacowo-parkowy w Kozłówce został uznany za Pomnik Historii Rozporządzeniem Prezydenta RP z 25 kwietnia 2007 r. (Dz. U. z 2007 r. nr 86 poz. 573). Granice określa załącznik graficzny do rozporządzenia.

Status ten nadano mu ze względu na wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i krajobrazową całego założenia rezydencjonalnego, które uchodzi za jedno z najlepiej zachowanych w Polsce. Pałac w Kozłówce, wzniesiony w stylu późnego baroku w pierwszej połowie XVIII wieku dla rodu Bielińskich, a następnie rozbudowany przez Zamoyskich, zachował do dziś oryginalny układ przestrzenny wraz z otaczającym go parkiem i zespołem budynków towarzyszących.

Unikatowość Kozłówki polega na tym, że wnętrza pałacowe, wyposażone w meble, dzieła sztuki i rzemiosła artystycznego z przełomu XIX i XX wieku, przetrwały niemal nienaruszone II wojnę światową i okres powojenny. Dzięki temu zespół stanowi rzadki przykład magnackiej rezydencji z pełnym, autentycznym wystrojem, który wiernie oddaje klimat życia arystokracji w epoce rozbiorów i w okresie międzywojennym.

Uznanie zabytku jako pomnik historii jest tytułem honorowym podkreślającym szczególną rangę obiektu ujętego w rejestrze zabytków i wiąże się z szczególnie ścisłą ochroną zabytku związaną przede wszystkim z systematyczną kontrolą jego stanu zachowania.

5.2.4.3. Zabytki ruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek ruchomy, jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

Do zabytków ruchomych podlegających ochronie i opiece zalicza się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, prezentujące minione kierunki artystyczne oraz inne obiekty niebędące w pełni dziełami sztuki (np. wytwory sztuki ludowej i rękodzieła, obiekty etnograficzne, instrumenty muzyczne, przedmioty zgromadzone w kolekcjach, numizmaty, pieczęcie, medale i ordery, militaria, pamiątki historyczne, przedmioty związane z wybitnymi osobistościami lub instytucjami). Ponadto, prócz obiektów wchodzących w skład wyposażenia budowli, także ich wystrój architektoniczny nazywany jest zabytkiem ruchomym (np. rzeźby, płaskorzeźby, malowidła ścienne, mozaiki, sztukaterie i detal

architektoniczny: gzymsy, obramowania otworów okiennych i drzwiowych oraz rzeźby ogrodowe, fontanny, kapliczki i krzyże przydrożne, drogowskazy kamienne, nagrobki itp.).

Rejestr Zabytków Ruchomych prowadzony jest podobnie jak Rejestr Zabytków Nieruchomych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku lub z obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Do rejestru zabytków nieruchomych nie wpisuje się obiektów znajdujących się w inwentarzu muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Zabytki ruchome to kategoria bardzo bogata i zróżnicowana; określenie jej liczebnie jest praktycznie niemożliwe. Znaczna ich część tworzy kolekcję muzeów działających na terenie powiatu: Muzeum Regionalnego i Muzeum Parafialnego w Lubartowie oraz Muzeum Zamoyskich w Kozłówce.

Oddzielną grupę zabytków ruchomych tworzą przedmioty będące wyposażeniem kościołów. Są to głównie obiekty o tematyce religijnej, które wyróżniają się dużą wartością artystyczną.

Na obszarze powiatu zachowały się wyjątkowo liczne zabytki religijnego malarstwa sztalugowego. Za najstarszy obiekt uważany jest obraz tzw. Matki Boskiej Śnieżnej z fenetronu w Kamionce, datowany na przełom XVI i XVII wieku. Malarstwo siedemnastowieczne reprezentują trzy obrazy Matki Boskiej z Dzieciątkiem: z ołtarza głównego w Ostrowie Lubelskim oraz z ołtarzy bocznych w Kamionce i farze lubartowskiej, a ponadto obraz Św. Anny Samotrzcę (1694 r.) z ołtarza głównego w tymże kościele.

Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków na terenie powiatu lubartowskiego:

- 12 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Matki Boskiej Szkaplerznej w Abramowie,
- 36 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Matki Boskiej Anielskiej w Brzeźnicy Bychawskiej,
- 12 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Św. Mikołaja w Brzeźnicy Książęcej,
- 56 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Przemienienia Pańskiego w Firleju,
- 55 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Świętej Trójcy w Jeziorzanach,
- 12 elementów wyposażenia kaplicy grobowej Zamoyskich na cmentarzu parafialnym w Kamionce,
- 113 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Św. Piotra i Św. Pawła w Kamionce,
- 10 elementów wyposażenia kaplicy grobowej Weysenhoffów na cmentarzu przykościelnym w Kamionce,
- 13 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Wniebowzięcia NMP w Kocku,
- 3 elementy wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Św. Józefa Oblubieńca i Św. Jana Chrzciciela,
- 42 elementy wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Wniebowzięcia NMP w Michowie,

- 5 elementów wyposażenia kaplicy przydrożnej w Niedźwiadzie,
- 101 elementów wyposażenia i polichromia kościoła rzymskokatolickiego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Ostrowie Lubelskim,
- 10 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Ostrówku,
- 4 elementy wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Św. Teresy od Dzieciątka Jezus w Rozkopaczewie,
- 66 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Św. Marii Magdaleny w Sernikach,
- 5 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Matki Boskiej Anielskiej w Staroście.

łącznie na terenie powiatu lubartowskiego znajduje się 555 zabytków ruchomych ujętych w rejestrze zabytków.

5.2.4.4. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne stanowią szczególną grupę zabytków, ponieważ są to obiekty rozproszone. Często występują z dala od współczesnych siedzib ludzkich. Zgodnie z prawem każde znalezisko archeologiczne, niezależnie od stanu własności gruntu, na którym został odnaleziony stanowi własność Państwa.

Podstawą do ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest prowadzony od 1978 r. ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Program ten systematyzuje zasób wiedzy o zasobach dziedzictwa archeologicznego. Realizuje to poprzez terenową prospekcję archeologiczną, z uwzględnieniem wszystkich informacji o wcześniejszych badaniach, zawartych w publikacjach naukowych i popularno-naukowych danych zgromadzonych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach naukowo badawczych oraz w dostępnych kolekcjach prywatnych.

Zasoby AZP stanowią zbiór otwarty. Są stale uzupełniane w procesie archeologicznego rozpoznania kraju. Pozyskane z badań powierzchniowych dane umieszczane są na kartach ewidencyjnych. Karty ewidencyjne zabytków archeologicznych są włączane w zasób wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz w następnej kolejności do krajowej i gminnej ewidencji zabytków. Do zbioru dokumentacyjnego krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków stale włączane są stanowiska archeologiczne.

Dokumentacja stanowisk archeologicznych w wojewódzkiej ewidencji zabytków prowadzonej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i musi być odzwierciedlana w prowadzonych przez gminy Gminnych Ewidencjach Zabytków. Prowadzona przez Wójtów Gmin ewidencja zabytków archeologicznych ma za zadanie informowanie o obecności w danym miejscu nieruchomego zabytku archeologicznego.

Karty ewidencyjne zabytków archeologicznych, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (t.j. Dz. U. 2021 poz. 56) noszą nazwy „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego lądowego” (tzw. KEZAL).

Program Archeologicznego Zdjęcia Polski (oznaczony skrótem AZP) to ogólnopolski projekt badawczo-ewidencyjny opracowany w Ośrodku Dokumentacji Zabytków i wdrożony do realizacji w 1978 r. Jego celem jest rozpoznanie, metodą badań powierzchniowych i poprzez kwerendę źródłową, stanowisk archeologicznych na terenie całego kraju oraz budowa archiwum informacji o stanowiskach archeologicznych rozpoznanych tą metodą. Na potrzeby realizacji programu obszar kraju podzielono na tzw. arkusze AZP. Powiat lubartowski znajduje się na następujących arkuszach AZP nr: 68-79, 68-80, 68-81, 69-78, 69-79, 69-80, 69-81, 69-82, 70-78, 70-79, 70-80, 70-81, 70-82, 70-83, 71-78, 71-79, 71-80, 71-81, 71-82, 71-83, 71-84, 71-85, 72-78, 72-79, 72-80, 72-81, 72-82, 72-83, 72-84, 72-85, 73-78, 73-79, 73-80, 73-81, 73-82, 73-83, 73-84, 73-85, 74-78, 74-79, 74-80, 74-81, 74-82, 74-83, 74-84, 74-85, 75-80, 75-81.

Dokumentacja z badań obszarów objętych badaniami AZP zawiera kwerendę materiałów archiwalnych, a materiał kartograficzny w nich zawarty odpowiada standardom dokumentacji AZP i jest całkowicie wystarczająca dla dokładnej lokalizacji poszczególnych punktów osadniczych. Stanowiska archeologiczne dostarczają nam podstawowej wiedzy o osadnictwie na przestrzeni pradziejów i pozwalają nam wnioskować o najdawniejszych dziejach regionu np. obejmującego powiat lubartowski.

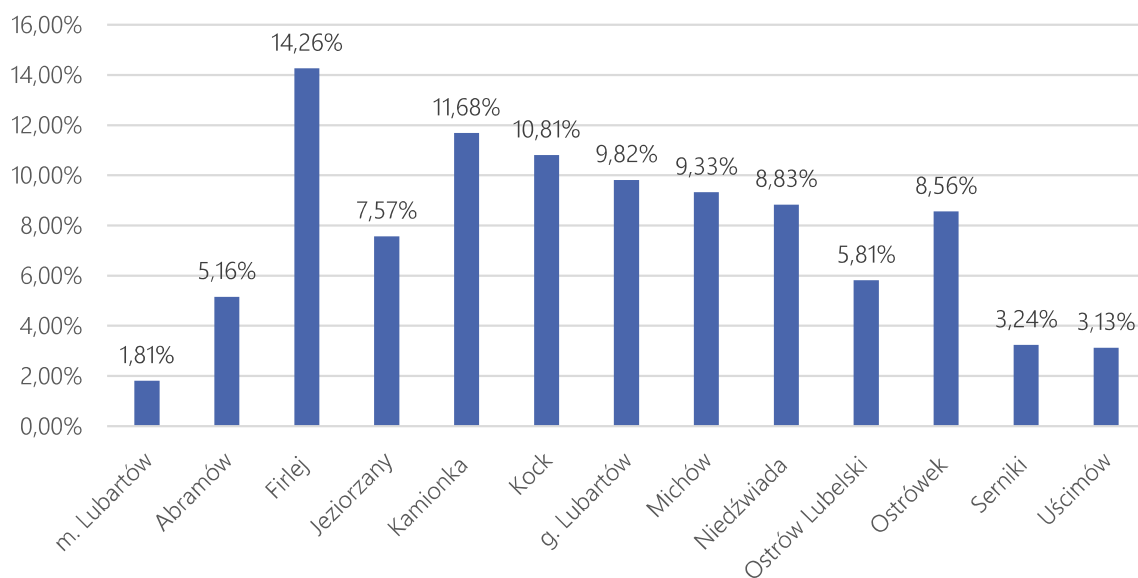
Jednocześnie należy pamiętać, że zasoby AZP i prowadzona przez LWKZ ewidencja zabytków archeologicznych ulega ciągłym zmianom, nie tylko z racji wpisywania do niej nowych stanowisk. Wiele z tych zabytków w momencie objęcia ich ochroną konserwatorską nie było właściwie rozpoznanych pod względem badawczym i w miarę postępu poszerza lub uzupełnia się o nich wiedza naukowa. Stąd nieraz konieczne staje się rozszerzanie zakresu ochrony. Wszystkie aktualizacje dotyczące stanowisk wprowadzane są kompatybilnie w zbiorach wojewódzkiej i gminnej oraz krajowej ewidencji zabytków.

Na terenie gminy powiatu lubartowskiego zlokalizowano i zewidencjonowano łącznie 1823 stanowisk archeologicznych. Większość posiada dokładną lokalizację terenową. Mniej liczną grupę stanowią stanowiska zarejestrowane na podstawie luźnych znalezisk, bez podania dokładnej lokalizacji w terenie. Zdecydowana większość figurujących w wojewódzkiej ewidencji zabytków nieruchomych zabytków archeologicznych powiatu to stanowiska odkryte podczas badań powierzchniowych przeprowadzonych w trakcie wspomnianych wyżej poszukiwań realizowanych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Nieliczne zarejestrowano w trakcie dorywczych penetracji archeologicznych dokonanych przez archeologów lub badaczy regionalistów oraz na podstawie zgłoszonych odkryć przypadkowych.

Tabela 3. Liczba stanowisk archeologicznych na terenie gmin powiatu lubartowskiego

Lp.	Gmina	Liczba stanowisk archeologicznych
1	m. Lubartów	33
2	Abramów	94

Lp.	Gmina	Liczba stanowisk archeologicznych
3	Firlej	260
4	Jeziorzany	138
5	Kamionka	213
6	Kock	197
7	g. Lubartów	179
8	Michów	170
9	Niedźwiada	161
10	Ostrów Lubelski	106
11	Ostrówek	156
12	Serniki	59
13	Uścimów	57

Wykres 1. Procentowy udział stanowisk archeologicznych w podziale na gminy

Pod względem rozróżnienia stanowisk, ich rozpoznanej funkcji wiodącej, stanowiska powiatu można podzielić na: - stanowiska osadnicze (ślady obozowisk, osady, obozowiska), - stanowiska sepulkralne (kurhany, pochówki), - grodziska, - pozostałości architektury (w tym o charakterze obronnym), - ślady

działalności produkcyjnej, - dawną historyczną miejscowość, - skarby oraz pozostałe, dotychczas niedostatecznie rozpoznane.

Przeważająca większość stanowisk archeologicznych (98%) usytuowanych na terenie powiatu to stanowiska płaskie, niemanifestujące się na powierzchni gruntu. Do nielicznych zalicza się stanowiska charakteryzujące się własną formą krajobrazową (w tym grodziska, ufortyfikowane siedziby (fortalicja) i kurhany.

Na podstawie analizy stylistycznej i technologicznej znalezisk wykazano, że teren Powiatu Lubartowskiego w okresie X tysiąclecia p.n.e. do końca XV wieku był miejscem większości zjawisk kulturowych obserwowanych na terenie Polski. Wśród najcenniejszych grup znalezisk należy wymienić pozostałości osad (Abramów, Brzeziny - gm. Lubartów, Lubartów, Serniki, Szczekarków - gm. Lubartów, Wola Skromowska - gm. Firlej, Trójnia - gm. Lubartów), cmentarzyska (np. Chlewiska - gm. Lubartów, Kamionka, Samokłęski - gm. Kamionka) oraz założenia obronne grodziska Tatarska Góra w Brzezinach - gm. Lubartów. Badania przeprowadzone na terenie stan. nie potwierdziły wcześniejszych wskazań dotyczących charakteru obiektu.

W powiecie lubartowskim znajduje się jedno stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Jest to grodzisko tzw. Górka Tatarska w Brzezinach (w decyzji o wpisie do rejestru: Trójnia - zabytek wpisany do rejestru pod nr pod nr C/5).

Na obszarze powiatu lubartowskiego prowadzono liczne badania archeologiczne, zarówno planowe, jak i ratownicze, realizowane w związku z inwestycjami drogowymi, budowlanymi oraz w ramach programowych prac naukowych. Wyniki tych badań dostarczyły istotnych informacji o osadnictwie pradziejowym, średniowiecznym i nowożytnym regionu, a jednocześnie potwierdziły skalę zagrożeń, jakim podlega archeologiczne dziedzictwo kulturowe. Warto odnotować, że przytłaczająca większość zabytków archeologicznych (zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych) na terenie powiatu - to zabytki niemające własnej formy krajobrazowej, tzw. stanowiska płaskie. Własne, czytelne formy terenowe posiada jedynie niewielka liczba obiektów. Do nich należą m.in.: wspomniane grodzisko w Trójni oraz stanowiska kurhanowe w miejscowościach: Czerniejów (AZP 74-83/23-11), Serniki-Kolonia (AZP 73-82/92-2), Mieszno (AZP 70-78/80-13), Firlej (AZP 71-81/18-16), Leszkowice (AZP 71-82/4-4), Tarkawica (AZP 69-81/47-11), Szczerków (7AZP 2-82/14-5), Ruska Wieś (AZP 69-80/33-10). Część z tych obiektów nie zachowała się do naszych czasów i znana jest jedynie z kwerend archiwalnych.

Odnotować należy również, że w kompleksach leśnych powiatu wciąż znajdują się wstępnie rozpoznane zabytki posiadające własną formę krajobrazową – w szczególności stanowiska kurhanowe oraz pozostałości milerzy, czyli dawnych urządzeń wykorzystywanych w produkcji leśnej. Obiekty te pomimo wstępnego rozpoznania teledetekcyjnego nie zostały dotychczas ujęte w ewidencji konserwatorskiej. Trwają jednak

działania zmierzające do ich przebadania i włączenia do zasobu zabytków objętych ochroną konserwatorską.

Warto wspomnieć również o nowszych stanowiskach archeologicznych, obejmujących m.in. teren dawnej składnicy wojskowej z okresu II wojny światowej (AZP 75-82/20-10), a także miejsce eksterminacji ludności (AZP 74-82/36-9) w miejscowości Rokitno.

Gmina Lubartów

Najbardziej znanym i rozpoznawalnym stanowiskiem archeologicznym jest grodzisko stożkowane w Brzezinach-Trójni (stanowisko 26, tzw. „Tatarska Górka”), gdzie w 1997 r. prowadzone były badania wykopaliskowe pod kierunkiem Andrzeja Rozwałki. Celem prac było rozpoznanie formy, konstrukcji i chronologii obiektu, który stanowi pozostałość późnośredniowiecznego gródka rycerskiego. W granicach administracyjnych Lubartowa badania archeologiczne prowadzono również na stanowisku Lubartów – Kolonia Zagrody, położonym na północno-wschodnich obrzeżach miasta, w dolinie Wieprza. W trakcie badań wykopaliskowych, realizowanych w latach 60. i 70. XX w. przez Andrzeja Kutyłowskiego, odkryto relikty osadnictwa z późnej epoki brązu, okresu wpływów rzymskich oraz wczesnego średniowiecza.

Gmina Firlej

Na terenie gminy Firlej intensywne badania archeologiczne prowadzono w ramach inwestycji związanych z budową obwodnicy Kocka oraz nowego mostu na Wieprzu w Woli Skromowskiej. W 2009 r. przeprowadzono tu ratownicze wykopaliska na kilku stanowiskach, m.in. Wola Skromowska (stanowisko AZP 69-80/52-16) oraz Bykowszczyzna (stanowisko 8). Badania te odsłoniły liczne obiekty osadnicze i ślady działalności człowieka od epoki brązu po okres nowożytny. Prace realizowano z inicjatywy Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie.

Gmina Ostrówek

W ostatnich latach, w związku z modernizacją infrastruktury drogowej, przeprowadzono badania ratownicze w Tarkawicy, gdzie podczas robót ziemnych natrafiono na pozostałości XVII–XVIII-wiecznego cmentarza. Prace wykopaliskowe pozwoliły na pełne udokumentowanie nekropolii oraz wydobycie materiałów zabytkowych związanych z kulturą funeralną tego okresu.

Miasto i gmina Kock

Na terenie miasta i gminy Kock prowadzone były prace archeologiczne w związku z budową i modernizacją dróg krajowych oraz inwestycji towarzyszących. Badania te miały charakter głównie ratowniczy i objęły stanowiska położone w bezpośrednim sąsiedztwie doliny Wieprza. Ustalono tu zasięg i charakter osadnictwa z epoki żelaza oraz ślady nowożytnej zabudowy wiejskiej.

Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne na obszarze powiatu lubartowskiego, podobnie jak w innych regionach kraju, podlegają stałym i zróżnicowanym zagrożeniom. Wraz z rozwojem techniki, urbanizacji oraz intensyfikacji działalności gospodarczej, przemysłowej i rolniczej, wzrasta stopień ich degradacji. Wiele zjawisk zachodzących w krajobrazie kulturowym prowadzi do bezpowrotnego niszczenia warstw kulturowych i utraty kontekstu znalezisk.

Zasięg stanowisk archeologicznych wyznaczony na mapach ewidencji zabytków ma charakter orientacyjny, gdyż został określony głównie na podstawie badań powierzchniowych. W praktyce oznacza to, że obiekty archeologiczne mogą występować również poza granicami stanowisk określonych w dokumentacji. Dlatego wszystkie obszary o potencjale występowania reliktywów archeologicznych powinny być traktowane z należytą ostrożnością przy planowaniu i realizacji inwestycji.

Najlepiej zachowane stanowiska to te położone na terenach nieużytkowanych, niezabudowanych oraz zalesionych. Zgodnie z art. 31 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, każdy, kto zamierza realizować nowe zalesienia lub zmieniać sposób użytkowania gruntów, na których znajdują się zabytki archeologiczne, ma obowiązek pokrycia kosztów niezbędnych badań archeologicznych i dokumentacji.

Do najpoważniejszych zagrożeń dla stanowisk archeologicznych należą:

- nielegalne poszukiwania zabytków z użyciem detektorów metali, prowadzące do zniszczenia układu warstw kulturowych i utraty kontekstu znalezisk,
- procesy urbanizacyjne, w tym budowa i rozbudowa dróg, sieci technicznych, inwestycji liniowych oraz obiektów wielkogabarytowych,
- działalność budowlana i przemysłowa, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkaniowego i infrastrukturalnego,
- intensyfikacja rolnictwa, w tym głęboka orka i prace ziemne, które prowadzą do nieodwracalnych uszkodzeń struktur archeologicznych,
- naturalne procesy erozyjne i melioracyjne, które powodują odsłanianie lub niszczenie reliktywów archeologicznych.

W celu właściwej ochrony dziedzictwa archeologicznego, na obszarach występowania stanowisk oraz w ich strefach ochrony, wszelkie inwestycje wymagające robót ziemnych powinny być poprzedzone uzyskaniem pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie na prowadzenie badań archeologicznych. Prace te należy prowadzić w zakresie uzgodnionym w decyzji konserwatorskiej, przed rozpoczęciem robót budowlanych lub ziemnych.

Istotnym elementem skutecznej ochrony dziedzictwa archeologicznego jest podnoszenie świadomości społecznej w zakresie jego znaczenia, wartości i zasad ochrony. Wiedza o lokalnych zabytkach

archeologicznych wciąż jest ograniczona, a społeczności lokalne często nie mają świadomości istnienia stanowisk archeologicznych w swoim sąsiedztwie ani roli, jaką mogą odgrywać w ich ochronie.

W związku z tym, w ramach realizacji Programu Opieki nad Zabytkami, należy dążyć do popularyzacji wiedzy o lokalnym dziedzictwie archeologicznym poprzez działania edukacyjne, informacyjne i promocyjne skierowane do mieszkańców, uczniów, nauczycieli, lokalnych organizacji społecznych i samorządów.

W szczególności rekomenduje się:

- organizowanie spotkań, warsztatów i lekcji muzealnych przybliżających dzieje archeologiczne regionu,
- tworzenie ścieżek edukacyjnych i ekspozycji plenerowych na obszarach, gdzie zachowały się widoczne relikty osadnictwa pradziejowego,
- współpracę z instytucjami kultury i szkołami w zakresie rozwijania edukacji regionalnej i turystyki archeologicznej,
- promowanie postaw obywatelskich i opiekuńczych wobec zabytków archeologicznych, zachęcających mieszkańców do reagowania na przypadki niszczenia stanowisk,
- informowanie społeczności lokalnych o procedurach zgłaszania przypadkowych znalezisk archeologicznych oraz o obowiązujących przepisach prawnych dotyczących ochrony dziedzictwa.

Działania te mają na celu rozwijanie wśród mieszkańców poczucia współodpowiedzialności za stan zachowania lokalnych zabytków oraz budowanie trwałej więzi społeczności z dziedzictwem kulturowym swojego regionu.

5.2.5. Dziedzictwo niematerialne

Powiatowe życie kulturalne rodzi się przede wszystkim w instytucjach kultury: gminnych domach i ośrodkach kultury, coraz częściej także w świetlicach wiejskich, szkołach, remizach straży pożarnych. Animatorzy kultury systematycznie i profesjonalnie dają podwaliny późniejszym działaniom artystycznym - zarówno indywidualnym, jak i zespołowym np. (orkiestry). Ważnym ubogaceniem tej działalności są organizacje pozarządowe realizujące działania kulturalne (w tym koła gospodyń wiejskich), biblioteki oraz twórcy ludowi.

Niemal w każdej gminie żyją i pracują twórcy sztuki ludowej, działają zespoły śpiewacze i kapele ludowe. Zafascynowani historią swoich wsi i miasteczek regionaliści tworzą izby pamięci i galerie, w których możemy podziwiać sztukę ludową. Tradycyjne pieśni możemy usłyszeć na wielu imprezach cyklicznych organizowanych w powiecie. Warto podkreślić, że zespoły takie jak np.: „Brzostowiaczy”, „Ostrowianki” z Ostrówka czy „Rozkopaczewianki”; swój repertuar opierają na przekazie otrzymanym od najstarszych mieszkańców naszego regionu. Dzięki temu jest to tradycyjny folklor, charakterystyczny dla wsi powiatu lubartowskiego. Zespoły, obok pieśni, opracowują także widowiska obrzędów opartych na dawnych

zwyczajach, które prezentowane są na przeglądach teatrów wiejskich i na spotkaniach ze sztuką ludową. Przybliżają nam jak w przeszłości na Ziemi Lubartowskiej wyglądały wesela, dożynki i święta.

Podmioty zajmujące się promowaniem kultury i dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu:

Lubartowski Ośrodek Kultury - istnieje od 1 października 1960 r., pełni zadanie placówki o szerokim zakresie działalności. Oprócz działalności statutowej jaką jest upowszechnianie kultury prowadzi zajęcia pozaszkolne dla dzieci i młodzieży oraz dorosłych w wybranych grupach zainteresowań. Promuje twórców amatorów i profesjonalistów, animuje życie kulturalne miasta. Formy pracy LOK służą przede wszystkim rozwojowi artystycznemu, kulturalnemu, emocjonalnemu oraz doskonaleniu i rozszerzaniu zainteresowań uczestników zajęć. W stałych, cyklicznych i doraźnych formach pracy placówka rozwija indywidualne zainteresowania kulturalne, upowszechnia różne dziedziny kultury i sztuki: taniec ludowy i towarzyski, muzykę, teatr, plastykę, fotografię i film, uwzględnia wydarzenia historyczne, społeczne i kulturalne, promuje dobrą rozrywkę. Kierunki działalności placówki wytyczane są przez program i plan pracy LOK konstruowany każdego roku. Zakres działalności LOK obejmuje przede wszystkim: edukację kulturalną i wychowanie przez sztukę, edukację filmową, gromadzenie, dokumentowanie, tworzenie, ochronę i upowszechnianie dóbr kultury, tworzenie warunków do rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego, rozbudzanie, zaspokajanie potrzeb i zainteresowań kulturalnych mieszkańców miasta Lubartowa, prowadzenie działalności impresaryjnej i wydawniczej, współpracę z mediami lokalnymi, regionalnymi i ogólnopolskimi, promocję kultury lokalnej, współpracę w zakresie kultury z placówkami, organizacjami, stowarzyszeniami i twórcami indywidualnymi w mieście, w kraju i za granicą.

Powiatowy Młodzieżowy Dom Kultury w Lubartowie jest placówką wychowania pozaszkolnego, realizującą misję rozwijania i pielęgnowania talentów dzieci i młodzieży z całego powiatu lubartowskiego. PMDK istnieje od 1980 r. i w ciągu 37 lat działalności wychował całe rzesze artystów, animatorów i miłośników sztuki oraz świadomych odbiorców kultury. Oprócz oferty zajęć PMDK posiada bogatą ofertę animacyjną: organizuje rocznie ok. 50 imprez kulturalnych dla dzieci, młodzieży i środowiska lokalnego: koncertów, pokazów, spotkań, wystaw w Galerii PMDK i Galerii Międzyziemie. PMDK organizuje także konkursy plastyczne, literackie i recytatorskie o zasięgu powiatowym: Powiatowy Konkurs Plastyczno-Literacki „Opowieści Wigilijne” i Powiatowy Konkurs Plastyczno-Fotograficzny „Pokażę Ci, gdzie mieszkam”, Ogólnopolski Konkurs Recytatorski – etap powiatowy.

Dom Kultury im. Księżnej Anny z Sapiehów Jabłonowskiej- dom kultury w Kocku powstał w 1985 r. zgodnie z ówczesną tendencją jako Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury. Do tego czasu nie było w tym historycznym mieście żadnej placówki kulturalnej, która pracowałaby metodycznie i systematycznie nad rozwojem i pielęgnowaniem lokalnej tradycji, tak przecież bogatej w Kocku. Nie było też pracy w pełnym tego słowa znaczeniu nad pielęgnowaniem i rozwojem artystycznych talentów. Samorząd Kocka powołując Dom Kultury ulokował go w pięknym pałacu związanym historycznie z magnackimi rodzinami Sapiehów

i Jabłonowskich, a w ostatnim czasie przed wojną - hrabiów Żółtowskich. Stąd w roku 1997 zmieniono nazwę ośrodka na Dom Kultury im. Księżnej Anny z Sapiehów Jabłonowskiej w Kocku.

Dom Kultury opiekuje się zespołami ludowymi z Talczyzna, Białostrzegów I Górki. Zespoły te osiągnęły najwyższy kunszt – są laureatami Ogólnopolskiego Sejmiku Teatrów Wsi w Tarnogrodzie na Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu. Dni Muzyki Chopina to wieloletnia współpraca z Towarzystwem i Fundacją im. Fryderyka Chopina w Warszawie. Młodzież z kilku powiatów prezentowała swoją wiedzę o życiu i twórczości kompozytora.

Kocki Dom Kultury to również galeria. Nie sposób wyliczyć wszystkie wystawy. Wymienić należy te najważniejsze, cykliczne: kleebergowskie, chopinowskie, sienkiewiczowskie, ludowe, twórców profesjonalnych i amatorskich.

Centrum Kultury w Ostrowie Lubelskim - placówka powstała w roku 1962 jako Gminny Ośrodek Kultury. Centrum Kultury powołano w roku 1993 łącząc prace GOK i Biblioteki Miejskiej z dwoma filiami. Przy Centrum działa orkiestra dęta, a na jej potrzeby prowadzone są zajęcia muzyczne. Zajęcia dotyczą zarówno praktycznej nauki gry, jak i teorii. Prężnie działa też Pracownia Orange, która stała się centrum życia mieszkańców – otwartą przestrzenią, w której ludzie o różnych pasjach, zainteresowaniach i poglądach mogą wspólnie działać na rzecz swojej społeczności. Celem Pracowni jest zapewnienie lokalnej społeczności lepszego dostępu do technologii i informacji, a także zainspirowanie mieszkańców do samodzielnych działań, by zmieniać rzeczywistość wokół siebie na lepsze.

Gminny Ośrodek Kultury w Kamionce

GOK w Kamionce działa głównie na rzecz młodzieży. Na terenie GOK działa zespół ludowy TO I OWO, funkcjonujący ponad 20 lat oraz Dziecięcy Zespół Tańca Ludowego "Kamioneczka". Prowadzona jest także nauka gry na instrumentach.

5.2.6. Muzea i zabytki w zbiorach muzealnych

Na terenie powiatu występują następujące placówki muzealne:

Muzeum Zamoyskich w Kozłówce.

W skład muzeum wchodzi:

- muzeum Wnętrz Pałacowych;
- galeria Sztuki Socrealizmu;
- muzeum Powozów;
- ogród i park jako żywe muzeum.

Zbiory muzeum charakteryzują się wyjątkową różnorodnością i obejmują zarówno elementy historycznego wystroju pałacu, jak i kolekcje o szczególnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego XX wieku. Wnętrza

pałacowe zachowały oryginalne wyposażenie z przełomu XIX i XX wieku, należące do rodziny Zamoyskich. Wśród eksponatów znajdują się bogate zespoły mebli, wyrobów rzemiosła artystycznego, porcelany, szkła i sreber, a także kolekcje malarstwa, grafiki i rzeźby. Szczególnie cennym elementem jest pałacowa kaplica wzorowana na kaplicy królewskiej w Wersalu, w której zachowały się barokowe dekoracje, dzieła sztuki i tkaniny liturgiczne. Zbiory muzealne obejmują również bogaty zbiór tkanin, instrumentów muzycznych oraz drobnych przedmiotów codziennego użytku, które oddają klimat życia arystokracji przełomu wieków.

Unikatową częścią kolekcji jest Galeria Sztuki Socrealizmu, mieszcząca ponad 1600 obiektów, w tym obrazy, rzeźby, plakaty i grafiki z lat pięćdziesiątych XX wieku. Jest to jedna z nielicznych w Polsce tak dużych i spójnych kolekcji sztuki tego okresu, pozwalająca w pełni ukazać zjawisko artystyczne związane z kulturą PRL.

Muzeum gromadzi również zbiory archiwalne i dokumentalne związane z rodziną Zamoyskich, obejmujące fotografie, dokumenty, pamiątki osobiste i korespondencję, dzięki czemu placówka pełni także rolę ważnego ośrodka badań nad historią rodu i jego wkładem w życie polityczne i kulturalne kraju.

Zbiory Muzeum Zamoyskich w Kozłówce, zachowane w dużym stopniu w oryginalnym kontekście pałacowych wnętrz, stanowią wyjątkowe dziedzictwo kulturowe o znaczeniu ponadlokalnym i narodowym. Placówka nie tylko chroni i eksponuje materialne ślady przeszłości, ale także umożliwia prowadzenie działalności edukacyjnej i popularyzatorskiej, dzięki czemu pełni istotną rolę w systemie opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym w regionie.

W roku 2019 za zasługi w działalności kulturalnej Muzeum Zamoyskich w Kozłówce otrzymał przyznany przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Złoty Medal „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”.

Muzeum Ziemi Lubartowskiej.

W swoich zbiorach Muzeum posiada ponad 2500 eksponatów, które reprezentują następujące dziedziny: etnografia, historia, sztuka, numizmatyka i archeologia.

Jednymi z najciekawszych zabytków są nieliczne – aczkolwiek piękne wyroby lubartowskiej „fajansarni” funkcjonującej w latach 1840-1850. Najbogatszy zbiór stanowią eksponaty etnograficzne świadczące o kulturze ludowej powiatu lubartowskiego. Wśród nich są ciekawe przykłady sztuki ludowej (wyroby plecionkarskie, wycinanki, rzeźba i lubartowskie stroje ludowe z przełomu XIX i XX wieku) oraz rzemiosła (wyroby garncarskie, tkackie, narzędzia rolnicze oraz przedmioty domowe codziennego użytku). Muzeum posiada zbiór żelazek na węgiel drzewny i z „duszą”. Ponadto są interesujące dokumenty archiwalne, księgozbiór regionalny, historyczne sztandary harcerek i szkolne oraz niewielki zbiór najstarszych pocztówek Lubartowa i starych fotografii, a także spuścizny po Wandzie Śliwinie uznanej literatce i regionalistce.

Muzeum Parafialne w Lubartowie.

Placówka funkcjonuje przy Bazylice Mniejszej w Lubartowie. Powstało w 2000 roku z inicjatywy ks. prałata Andrzeja Tokarzewskiego.

Najbardziej okazały zabytek stanowi ornat ofiarowany kościołowi przez księcia Sanguszkę w dniu konsekracji świątyni. Przetykany złotą nitką, ozdobiony niezwykle misternym haftem, z przedstawieniem tajemnic różańca świętego i narzędzi Męki Pańskiej. Waży 20 kilogramów, ile ważą same złote nitki to trudno ocenić. Kolejne skarby to ornaty z tkanin tureckich. Legenda głosi, że pochodzą ze zdobycy pod Wiedniem tureckiego namiotu i osobiście ofiarował ją kościołowi król Jan III Sobieski. Kolekcja muzealna obejmuje również paramenty liturgiczne: monstrancje z pocz. XVIII w. (dar księcia Sanguszki), kielichy i krzyże z różnych okresów, relikwiarz Drzewa Krzyża Świętego. Można też podziwiać wyjątkowy księgozbiór muzeum. Najstarsze księgi parafialne sięgają 1650 roku.

Miejska Biblioteka Publiczna imienia Adama Mickiewicza w Lubartowie.

Placówka prowadzi bardzo szeroką działalność kulturalną. Regularnie organizuje spotkania autorskie z pisarzami i poetami, prezentacje nowości wydawniczych oraz promocje książek o tematyce lokalnej. W jej salach odbywają się wystawy malarstwa, grafiki, fotografii i rękodzieła, a także prezentacje twórczości lokalnych artystów. Biblioteka jest również miejscem licznych konkursów – zarówno literackich, jak i czytelniczych – takich jak „Czytelnik Roku” czy „Pięknego Czytania”.

Szczególną uwagę poświęca się edukacji najmłodszych. Dla dzieci i młodzieży organizowane są lekcje biblioteczne, zajęcia tematyczne i warsztaty plastyczne, często związane z aktualnymi wydarzeniami czy rocznicami historycznymi. W czasie ferii zimowych i wakacji biblioteka przygotowuje zajęcia rekreacyjno-edukacyjne lub spotkania z książką interaktywną.

Nie zapomina się także o starszych mieszkańcach miasta. Dla seniorów przygotowywane są spotkania literackie, wieczory wspomnień oraz projekty integrujące pokolenia. Biblioteka współpracuje ze szkołami, przedszkolami, organizacjami społecznymi i Lubartowskim Towarzystwem Regionalnym, a także z lokalnymi artystami.

W swojej codziennej działalności biblioteka wykorzystuje nowoczesne technologie – prowadzi katalog online, umożliwia rezerwację książek przez internet oraz korzystanie z komputerów z dostępem do sieci. Oprócz tradycyjnych książek udostępnia również czasopisma, albumy, audiobooki i materiały multimedialne.

Szkolna Izba Regionalna w Szkole Podstawowej w Nowym Dworze. Zgromadzone eksponaty pochodzące ze zbiorów własnych, przyniesione zostały przez nauczycieli, uczniów, rodziców i okolicznych mieszkańców.

W ekspozycji można odnaleźć m.in. następujące kąciki:

- Wystrój wiejskiej kuchni z atrapą pieca kuchennego obrazujący przede wszystkim życie wiejskiej kobiety – gospodyni domowej, matki, babci i współtowarzyszki męża w pracach polowych i gospodarczych.
- Kącik czystości – pamiątki z czasów, w których nie znano elektryczności, wodociągów czy kanalizacji.
- Zbiór naczyń glinianych, żelazek, lamp naftowych, szkła i ceramiki z dawnych lat.
- Wystrój wiejskiej izby na przestrzeni wieków z jej wygodami i niedoskonałościami. Są tam ręcznie wykonane łóżka, stoły, miejsca do siedzenia, kufry, walizy, szafa, komódki, przedmioty codziennego użytku.

Izba Tradycji Kolejowej w budynkach Stacji PKP w Lubartowie.

Izba Tradycji Kolejowej zaistniała w maju 2000 roku. Główne cele działania to między innymi szeroko pojęta ochrona historii i techniki kolei wraz z kulturą niematerialną, a także promowanie transportu kolejowego wraz z turystyką kolejową.

Izba realizując najważniejsze cele stworzyła i utrzymuje jedyną w województwie ekspozycję pamiątek poświęconych normalnotorowej kolei, urządza też wyjazdowe wystawy. Kolejnym poważniejszym zadaniem jest organizowanie co roku Pociągu Promocyjno-Turystycznego ITK, cieszącego się coraz większym powodzeniem. Inne specjalności to historia i współczesność munduru polskiego kolejarza, a także dzieje linii Łuków-Lublin Płn.

Spółeczna Szkoła Muzyczna imienia Fryderyka Chopina w Lubartowie.

Działa od końca lat dziewięćdziesiątych i stanowi jedno z najważniejszych miejsc edukacji artystycznej w regionie. Jej siedziba mieści się przy ulicy Lubelskiej 68, a działalność prowadzona jest pod opieką Lubartowskiego Towarzystwa Muzycznego. Szkoła kształci młodych muzyków na poziomie I i II stopnia, przygotowując ich zarówno do dalszej nauki w szkołach artystycznych, jak i do aktywnego uczestnictwa w życiu kulturalnym miasta.

Placówka łączy działalność dydaktyczną z szeroką aktywnością koncertową i społeczną. Każdego roku organizowane są koncerty uczniów i nauczycieli, recitale indywidualne oraz występy zespołowe, które prezentują dorobek szkoły szerszej publiczności. Występy te odbywają się nie tylko w salach szkolnych, ale także podczas miejskich uroczystości, wydarzeń kulturalnych i świąt państwowych.

W 2024 roku szkoła obchodziła 25-lecie swojej działalności. Z tej okazji zorganizowano uroczysty koncert jubileuszowy, podczas którego zaprezentowali się uczniowie, absolwenci i pedagodzy, przypominając bogaty dorobek artystyczny placówki.

5.2.7. Gminne ewidencje zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym.

Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Podstawą do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest opracowana gminna ewidencja zabytków.

Nie wszystkie gminy powiatu lubartowskiego posiadają uzgodnione gminne ewidencje zabytków. Dane na ten temat przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 4. Stan opracowanych gminnych ewidencji zabytków oraz gminnych programów opieki nad zabytkami na terenie powiatu lubartowskiego.

Lp.	Gmina	Termin uzgodnień Gminnej Ewidencji Zabytków z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków	Numer i data przyjęcia zarządzenia	Program Opieki nad Zabytkami
1	m. Lubartów	2018	VII/850/2018 z 05.07.2018 r.	-
2	Abramów	0	58/2017 z 31.10.2017 r.	TAK (2024-2027)
3	Firlej	0	203/2017 z 02.11.2017 r.	-
4	Jeziorzany	2019	0	-

Lp.	Gmina	Termin uzgodnień Gminnej Ewidencji Zabytków z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków	Numer i data przyjęcia zarządzenia	Program Opieki nad Zabytkami
5	Kamionka	2012	160/2015 z 15.12.2015 r.	TAK (2025-2028)
6	Kock	2015	120.2.14.2015 z 05.08.2015 r.	-
7	g. Lubartów	0	160/2014 z 17.10.2014 r.	-
8	Michów	2017-2018	30/2017 z 31.05.2017 r.	TAK (2021-2024)
9	Niedźwiada	2017-2018	OS.0050.2.2018 z 23.01.2018 r.	TAK (2023-2026)
10	Ostrów Lubelski	0	84/2012 z 20.02.2012 r.	-
11	Ostrówek	2007	34/2021 z 28.04.2021 r.	TAK (2022-2025)
12	Serniki	2013	25/2013 z 08.03.2013 r.	TAK (2024-2027)
13	Uścimów	0	0	-

Źródło: Informacje przekazane przez gminy powiatu lubartowskiego.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń

Diagnoza oraz ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu lubartowskiego została wykonana na podstawie:

- analizy dokumentów strategicznych powiatu oraz gmin,
- publikacji książkowych i wydań broszurowych dotyczących regionu,
- informacji o inwestycjach zrealizowanych na terenie powiatu oraz projektów do realizacji w najbliższych latach.

Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego została przedstawiona poniżej.

Mocne strony:

- wypełnianie obowiązków prawnych związanych z Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (opracowany Program Opieki nad Zabytkami, systematyczna aktualizacja Programu, sporządzane Raporty z realizacji Programu),
- różnicowany i bogaty zasób dziedzictwa kulturowego powiatu,
- jeden z 7 obiektów zaliczanych do pomników historii na terenie województwa lubelskiego zlokalizowany na terenie powiatu lubartowskiego - Zespół Pałacowo-Parkowy w Kozłówce,
- liczne działania inwestycyjne realizowane na rzecz rewitalizacji obiektów zabytkowych,
- skuteczne pozyskiwanie środków finansowych z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków, funduszy europejskich oraz programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dobry stan techniczny zabytków stanowiących własność powiatu,
- wsparcie finansowe powiatu na działania związane z rewitalizacją zabytków na podstawie stosownej Uchwały Rady Powiatu,
- cenne zabytki architektury i sztuki,
- liczne zespoły pałacowe,
- bliskość położenia z miastem Lublinem, Nałęczowem, Puławami i Kazimierzem Dolnym,
- historyczne przenikanie się różnorodnych kultur, zwyczajów, obyczajów, języków i wyznań, które wpłynęło na bogactwo kulturowe ziemi lubartowskiej,
- walory przyrodnicze powiatu i liczne obszary ochronione (obszary Natura 2000, obszary chronionego krajobrazu, parki krajobrazowe, rezerwat i pomniki przyrody),
- zwiększająca się świadomość ważności zasobów dziedzictwa kulturowego w promocji regionu,
- szlaki turystyczne na terenie powiatu,
- unikatowe muzea działające na terenie powiatu (m.in. Muzeum Zamoyskich w Kozłówce),
- prężnie działające ośrodki kultury,
- baza noclegowa i gastronomiczna na terenie powiatu,
- możliwości rozwojowe wsi w oparciu walory zabytkowe, rolnictwo i agroturystykę,
- wsparcie finansowe powiatu dla przedsięwzięć kulturalnych i edukacyjnych.

Słabe strony:

- małe szanse otrzymania pomocy finansowej ze środków publicznych przez właścicieli prywatnych na utrzymanie zabytków,

- część obiektów ma nieuregulowany stan prawny, co utrudnia inwestycje i pozyskiwanie środków zewnętrznych,
- bezpowrotnie zanikająca historyczna zabudowa drewniana,
- niewystarczające zainwestowanie środków (w tym unijnych i państwowych) w działania na rzecz poprawy stanu dziedzictwa kulturowego,
- brak konsekwentnej rewitalizacji całych zespołów pałacowych, często inwestycje skupiają się na wybranych elementach zespołów,
- brak opracowanych gminnych programów opieki nad zabytkami przez wszystkie gminy powiatu,
- brak zgodności części gminnych ewidencji zabytków z wojewódzką ewidencją zabytków,
- brak aktualnych gminnych ewidencji zabytków dla wszystkich gmin powiatu,
- brak powołanego społecznego opiekuna zabytków na terenie powiatu,
- niewystarczająca promocja zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu jako towaru turystycznego,
- brak nowoczesnych narzędzi cyfrowych wspierających popularyzację zabytków na terenie powiatu, takich jak wirtualne spacery, bazy danych czy aplikacje mobilne.

Szanse:

- fundusze Unii Europejskiej na poprawę zabytków i ich ochronę,
- wzrost roli zabytku jako obiektu turystycznego,
- rozszerzenie i polepszenie bazy noclegowej i gastronomicznej,
- rosnąca wiedza i świadomość władz lokalnych o wartości dziedzictwa kulturowego,
- potencjał dziedzictwa kulturowego jako czynnika stymulującego rozwój turystyczny,
- rozwój współpracy kulturowej i turystycznej z miastem Lublinem, Nałęczowem, Puławami i Kazimierzem Dolnym,
- rozwój współpracy transgranicznej,
- aktywność organizacji pozarządowych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego,
- poszerzenie tras turystycznych i szlaków o miejsca i obiekty zabytkowe.

Zagrożenia:

- niewykorzystanie potencjału regionu,
- nadmierna komercjalizacja zabytków, która oddala je od społeczeństwa lokalnego,
- niewłaściwe prowadzenie prac budowlanych, konserwatorskich, niezgodnie ze sztuką budowlaną,
- niedostateczne zaangażowanie społeczne w opiekę nad zabytkami,
- niedostatecznie rozwinięta edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego,
- presja inwestycyjna na tereny o walorach kulturowych i przyrodniczo-kulturowych,
- niewystarczająca promocja działań na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków,
- brak powszechnego zrozumienia potencjału społeczno-ekonomicznego dziedzictwa kulturowego,

- klęski żywiołowe.

7. Założenia programowe

7.1. Priorytety i kierunki działań powiatowego programu opieki

Założenia programowe przedmiotowego opracowania stanowią kontynuację założeń wypracowanych w ramach Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2021-2025.

Priorytet I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

Kierunek 1: Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.

Kierunek 2: Zahamowanie procesu degradacji Zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

Kierunek 3: Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Kierunek 4: Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Kierunek 5: Współpraca z gminami, w celu polepszenia ochrony powiatowych zabytków.

Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu lubartowskiego:

Kierunek 1: Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu

Kierunek 2. Edukacja i popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu

7.1.1. Działania powiatowego programu opieki nad zabytkami

W poniższej tabeli przedstawiono przewidziane do realizacji działania w ramach wyznaczonych priorytetów.

Tabela 5. Działania do realizacji w ramach Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029.

Priorytet I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego			
Kierunek działań	Działania	Termin realizacji	Monitoring realizacji działań
Kierunek 1: Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie	Przyjęcie przez Radę Powiatu Programu Ochrony nad Zabytkami powiatu lubartowskiego oraz okresowe monitorowanie jego realizacji	2026-2029	Liczba raportów monitoringowych [szt.]
	Wspieranie działań na rzecz powołania społecznego opiekuna zabytków	2026-2029	Liczba społecznych konserwatorów zabytków [szt.]
	Wspieranie działań na rzecz doprowadzenia do zgodności wszystkich gminnych ewidencji zabytków z wojewódzką ewidencją zabytków	2026-2029	Liczba zaktualizowanych gminnych ewidencji zabytków [szt.]
	Aktualizacja powiatowego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	2026-2029	Liczba przeprowadzonych aktualizacji [szt.]
Kierunek 2: Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność powiatu (w ramach opracowanego planu remontów)	2026-2029	Liczba przeprowadzonych działań [szt.]
	Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu	2026-2029	Kwota pozyskanych środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących

			własnością powiatu [zł]
	Opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach powiatu	2026-2029	Liczba przeprowadzonych działań [szt.]
	Umieszczanie przez starostę, w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, na obiekcie zabytkowym nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków znaku informującego o tym, że obiekt ten podlega ochronie konserwatorskiej	2026-2029	Liczba przeprowadzonych działań [szt.]
	Wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.)	2026-2029	Liczba przeprowadzonych działań [szt.]
	Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością powiatu w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie Uchwały Rady Powiatu w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie,	2026-2029	Kwota udzielonych dotacji [zł]

	restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków		
Kierunek 3: Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	Współpraca z Urzędem Pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną	2026-2029	Liczba podjętych działań w zakresie współpracy [szt.]
	Podnoszenie poziomu wykształcenia pracowników Starostwa Powiatowego, zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez ich udział w odpowiednich szkoleniach	2026-2029	Liczba przeprowadzonych szkoleń [szt.]
Kierunek 4: Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska	Wyrażanie swojej opinii w ustalaniu planów miejscowych poszczególnych gmin wchodzących w skład powiatu	2026-2029	Liczba wydanych opinii [szt.]
Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców			
Kierunek działań	Działania	Termin realizacji	Monitoring realizacji działań
Kierunek 1: Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym	Upowszechnianie wiedzy o zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu, a także o jego walorach turystycznych na stronie internetowej powiatu oraz	2026-2029	Liczba publikacji dotyczących wiedzy o zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu [szt.]

powiatu	w innych dostępnych środkach masowego przekazu		
	Wydawanie materiałów, publikacji, folderów dotyczących zabytków w powiecie oraz wspieranie wydawania niekomercyjnych niskonakładowych wydawnictw (katalogów, przewodników, albumów, kalendarzy) i innych wydawnictw prezentujących środowisko kulturowe powiatu	2026-2029	Liczba wydanych materiałów, publikacji, folderów dotyczących zabytków w powiecie [szt.]
	Organizacja spotkań, prelekcji, warsztatów i lekcji terenowych dotyczących lokalnych stanowisk archeologicznych; rozwijanie turystyki archeologicznej i ścieżek edukacyjnych; opracowanie materiałów informacyjnych o zasadach ochrony zabytków archeologicznych i procedurach zgłaszania znalezisk; promowanie postaw opiekuńczych wobec dziedzictwa wśród mieszkańców i młodzieży	2026-2029	Liczba zrealizowanych działań [szt.]
	Wsparcie funkcjonujących na terenie powiatu muzeów	2026-2029	Liczba działań wspierających [szt.]
	Informowanie lokalnej społeczności o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego	2026-2029	Liczba przedstawionych informacji [szt.]

Kierunek 2. Edukacja i popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu.	Organizacja imprez z zakresu kultury propagujących historie i tradycję o charakterze ponadgminnym oraz upowszechnianie kultury w trybie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie	2026-2029	Liczba zorganizowanych imprez [szt.]
	Rozwijanie działalności edukacyjnej poprzez współdziałanie z samorządami, organizacjami pozarządowymi i instytucjami, popularyzującej ochronę zabytków	2026-2029	Liczba działań edukacyjnych [szt.]
	Promowanie istniejących szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych przebiegających w pobliżu obiektów zabytkowych	2026-2029	Liczba działań promocyjnych dotyczących szlaków i ścieżek turystycznych [szt.]
	Propagowanie wśród mieszkańców prowadzenia działalności agroturystycznej połączonej ze zwiedzaniem regionu	2026-2029	Liczba podjętych działań dotyczących wspierania działalności agroturystycznej [szt.]

Źródło: Opracowanie własne.

8. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w *Programie Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029* będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- 1) prawnych – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do wojewódzkiego rejestru lub włączenie do

wojewódzkiej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;

- 2) finansowych – udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków; korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje; współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego” (PPP);
- 3) koordynacji – obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa, powiatu i gminy, współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- 4) społecznych – obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- 5) kontrolnych – oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym powiatu, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji POnZ oraz aktualizacja POnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania; monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego; prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji POnZ; aktualizacja bazy zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029 po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Powiatu, w celu przyjęcia go Uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Starosta będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań programu i przedstawiał je Radzie Powiatu.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji programu, uwzględniająca:

- 1) ilość wykonanych zadań przyjętych do realizacji;
- 2) efektywność wykonania zadań;
- 3) wartość finansową zrealizowanych zadań;
- 4) zakres współpracy z osobami i jednostkami odpowiedzialnymi za zabytki.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady, które zawiera Rozdział 7. Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nakładają one

obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną, w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Dotacje udzielane przez ministra i wojewódzkich konserwatorów zabytków mogą być przeznaczane na szereg działań przy zabytkowych obiektach wpisanych do rejestru zabytków, niezbędnych dla zachowania i poprawy stanu technicznego oraz substancji zabytkowej obiektu. Do katalogu prac i działań należą: techniczne i konserwatorskie ekspertyzy, konserwatorskie lub architektoniczne badania i dokumentacje, opracowania programów prac konserwatorskich, projekty budowlane, zabezpieczenie, zachowanie i utwalenie substancji zabytku, stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich częściowe odtworzenie, odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności; uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej, zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dodatkowo dotacje na działania przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków mogą być udzielane przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego (gminy, powiaty, województwa) na zasadach określonych w podjętej przez dany organ uchwale.

Zgodnie z nowelizacją Ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, utworzony został Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków – państwowy fundusz celowy. Głównymi wpływami Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są administracyjne kary pieniężne nakładane w wypadkach, które dotychczas stanowiły wykroczenia. Są to środki z administracyjnych kar, które nakładane mogą być w ściśle określonych przypadkach. Karom pieniężnym podlegać mogą osoby, które bez uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (lub niezgodnie z zakresem określonym w pozwoleniu wojewódzkiego konserwatora zabytków) wykonują np.: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, roboty budowlane w otoczeniu zabytku; prowadzą badania konserwatorskie, archeologiczne lub architektoniczne przy zabytku wpisanym do rejestru. Kary pieniężne, nakładane są przez organy ochrony zabytków.

Wpływami do Funduszu mogą też być zasądzone przez sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku. Środki, zgromadzone na koncie Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków w pierwszej kolejności przeznaczone są na ratowanie zabytków zagrożonych lub zniszczonych.

Najważniejsze potencjalne źródła dofinansowania działań i zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dla Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029 przedstawiono w poniższej tabeli. Zaznaczyć należy, iż są to wybrane źródła możliwości pozyskania dofinansowania.

Tabela 6. Wybór możliwości pozyskania dofinansowania działań ujętych w Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029

Źródło dofinansowania		Cele i przedmiot dofinansowania
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego		<p>– Ochrona zabytków</p> <p>Strategicznym celem Programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.</p> <p>Kluczowe dla realizacji celów Programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach Programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony jest na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Istotnym celem Programu jest poprawa stanu instytucji kultury mieszczących się w zabytkowych siedzibach, których remonty ze względu na intensywność użytkowania są szczególnie potrzebne.</p> <p>O dofinansowanie w ramach Programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.</p> <p>– Ochrona zabytków archeologicznych</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	<p>Strategicznym celem Programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Zadaniem Programu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także opracowanie i publikacja ich wyników. W obu grupach zadań na wsparcie mogą liczyć przede wszystkim projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach (lub w dziedzinach) niewystarczająco rozpoznanych lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników badań archeologicznych, zwłaszcza zakończonych przed 2010 r.</p> <p>O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury, państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne uczelnie akademickie, niepubliczne uczelnie akademickie, podmioty prowadzące działalność gospodarczą.</p> <p>– Kultura ludowa i tradycyjna</p> <p>Strategicznym celem Programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	<p>i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczególny nacisk w Programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami.</p> <p>O dofinansowanie w ramach Programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury (z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego); organizacje pozarządowe; podmioty prowadzące działalność gospodarczą: kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.</p> <p>– Wspieranie działań muzealnych</p> <p>Celem Programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także – prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych.</p> <p>O dofinansowanie w ramach Programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe</p>

Źródło dofinansowania		Cele i przedmiot dofinansowania
		<p>instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.</p> <p>– Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju</p> <p>Strategicznym celem Programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Program ma za zadanie stworzenie możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającej w szczególności na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscu pamięci; zabezpieczenia i utrzymania miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z miejsca pamięci w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości i autentyczności; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej.</p> <p>– Kultura dostępna</p> <p>Celem Programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji społecznej. Działania te powinny służyć osiągnięciu realnych, systemowych i długofalowych efektów w niwelowaniu barier w dostępie do kultury w wymiarach: przestrzennym, ekonomicznym, społeczno - mentalnym i kompetencyjnym ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób z miejscowości pozbawionych bezpośredniego dostępu</p>

Źródło dofinansowania		Cele i przedmiot dofinansowania
		<p>do narodowych zasobów dóbr kultury, instytucji kultury oraz instytucji artystycznych. O dofinansowanie w ramach Programu ubiegać się mogą m.in. następujące podmioty prawa polskiego: państwowe instytucje kultury; samorządowe instytucje kultury; jednostki samorządu terytorialnego wyłącznie jako organy prowadzące publiczne szkoły artystyczne, w przypadku szkół nieprowadzących samodzielnej księgowości; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą.</p>
<p>Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – Fundusz Kościelny</p>		<p>Powołany Fundusz Kościelny udziela dotacji na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w szczególności dotyczących: remontów dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszania i odgrzybiania, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrza (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki).</p> <p>O dofinansowanie mogą ubiegać się kościoły i inne związki wyznaniowe posiadające uregulowany status prawny w Polsce.</p> <p>Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny</p>
<p>Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnoprawnych</p>		<p>Dotacje w ramach działalności funduszu udzielane są na m.in. likwidację barier architektonicznych (w tym, także w obiektach zabytkowych) w myśl projektu Dostępna przestrzeń.</p>

Źródło dofinansowania		Cele i przedmiot dofinansowania
		<p>Podmiotami uprawnionymi do otrzymywania środków są właściciele obiektu wymagającego likwidacji barier.</p> <p>Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% wartości dla podmiotu, który nie jest przedsiębiorcą oraz do 30% wartości dla przedsiębiorcy.</p> <p>Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.pfron.org.pl/</p>
<p>Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)</p>		<p>Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji w zakresie ochrony środowiska.</p> <p>W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.</p>
<p>Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027</p>		<p>W Programie wyznaczono Priorytet VII: Kultura, w ramach którego określono cel szczegółowy 4.6: Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych.</p> <p>Wsparciem w ramach określonego priorytetu zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie będą mogły ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności</p>

Źródło dofinansowania		Cele i przedmiot dofinansowania
		<p>kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.</p> <p>Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-infrastruktura-klimat-srodowisko/zalozenia-programu/</p>
<p>Program Regionalny: Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027</p>		<p>Działanie FELU.07.09 Zrównoważony rozwój dziedzictwa kulturowego</p> <p>Typy projektów:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wsparcie obiektów zabytkowych, zespołów tych zabytków wraz z ich otoczeniem do pełnienia funkcji związanych z kulturą poprzez prace konserwatorskie, restauratorskie, rewaloryzacyjne, renowacyjne, roboty budowlane oraz ich modernizację (z wyłączeniem rozbiórki). 2. Przedsięwzięcia infrastrukturalne w sektorze kultury ukierunkowane na rozwijanie aktywności społecznej m.in. poprzez tworzenie /adaptację /dostosowanie budynków i przestrzeni do realizacji oferty kulturalno-edukacyjnej, rozwój innowacji społecznych. 3. Zakup wyposażenia niezbędnego do prowadzenia działalności kulturalnej, w tym możliwość zapewnienia niezbędnych warunków funkcjonowania instytucji i twórców kultury w sieci (wyłącznie jako element projektu). 4. Projekty z zakresu ochrony dziedzictwa niematerialnego. 5. Projekty dotyczące nowych produktów w dziedzinie kultury. 6. Monitoring i zabezpieczenie obiektów infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń. 7. Rewaloryzacja i zachowanie zabytkowych ogrodów i parków. 8. Wsparcie dla fundacji kulturalnych, agencji i stowarzyszeń, które mobilizują nowych odbiorców za pomocą narzędzi i usług cyfrowych, ze szczególnym uwzględnieniem ułatwiania integracji osób znajdujących się w trudniejszej sytuacji.

Źródło dofinansowania		Cele i przedmiot dofinansowania
		<p>Działanie FELU.07.10 Turystyczne Lubelskie</p> <p>Typy projektów:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wsparcie tworzenia nowych, rozbudowa istniejących miejsc atrakcyjnych turystycznie poprzez roboty budowlane, modernizację, wyposażenie infrastruktury ułatwiającej dostęp do miejsc i obszarów atrakcyjnych turystycznie, m.in. infrastruktura zlokalizowana wokół istniejących zbiorników wodnych (kąpieliska, plaże, pomosty, mola, przystanie wodne, bulwary, ścieżki rowerowe, ścieżki edukacyjne i dydaktyczne, promenady). 2. Roboty budowlane, modernizacja szlaków turystycznych i wyposażenie ich w niezbędną infrastrukturę (w tym z zakresu przystosowania obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami). 3. Projekty dotyczące nowych produktów w dziedzinie turystyki wykorzystujące walory historyczne, kulturowe i przyrodnicze regionu. <p>Działanie FELU.11.02 Ochrona dziedzictwa naturalnego, bezpieczeństwo i zrównoważony rozwój turystyki obszarów miejskich i ich obszarów funkcjonalnych w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych</p> <p>Typy projektów:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Rozwój obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych, jak też opartych o właściwości uzdrowiskowe i walory kulturowe (poza obszarami Natura 2000) stanowiące o ich potencjale, w tym m.in. o wysokiej atrakcyjności turystycznej. 2. Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych, tj. w szczególności: zwiększanie odporności lokalnej gospodarki, w tym infrastruktury, na nieprzewidziane sytuacje kryzysowe. 3. Przygotowanie terenów inwestycyjnych i zapewnienie infrastruktury biznesowej lub poprawa infrastruktury istniejących terenów, w powiązaniu z innymi projektami inwestycyjnymi.

Źródło dofinansowania		Cele i przedmiot dofinansowania
		<p>Działanie FELU.11.03 Ochrona dziedzictwa kulturowego obszarów miejskich i ich obszarów funkcjonalnych w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych</p> <p>Typy projektów:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ochrona, rozwój i promowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury. <p>Działanie FELU.11.04 Rewitalizacja obszarów innych niż miejskie</p> <p>Typy projektów:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych, realizowana na podstawie GPR. <p>Działanie FELU.11.05 Ochrona dziedzictwa naturalnego, bezpieczeństwo i rozwój zrównoważonej turystyki obszarów innych niż miejskie</p> <p>Typy projektów:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Rozwój obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych, jak też opartych o właściwości uzdrowiskowe i walory kulturowe (poza obszarami 557 Natura 2000) stanowiące o ich potencjale, w tym m.in. o wysokiej atrakcyjności turystycznej. 2. Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych, tj. w szczególności: zwiększanie odporności lokalnej gospodarki, w tym infrastruktury, na nieprzewidziane sytuacje kryzysowe. 3. Rozwój infrastruktury i wyposażenia podmiotów świadczących usługi sanatoryjne i/lub uzdrowiskowe na terenie gmin uzdrowiskowych oraz obszarów ochrony uzdrowiskowej. 4. Przygotowanie terenów inwestycyjnych i zapewnienie infrastruktury biznesowej lub poprawa infrastruktury istniejących terenów w powiązaniu z innymi projektami inwestycyjnymi.

Źródło dofinansowania		Cele i przedmiot dofinansowania
		<p>Działanie FELU.11.06 Ochrona dziedzictwa kulturowego obszarów innych niż miejskie</p> <p>Typy projektów:</p> <p>1. Ochrona, rozwój i promowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury.</p>
Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027		<p>Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.</p> <p>2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.</p> <p>Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://inteligentny-rozwoj.com.pl/index.php/fundusze-europejskie-2021-</p>

Źródło dofinansowania		Cele i przedmiot dofinansowania
		2027/ferc-fundusze-europejskie-na-rozwoj-cyfrowy-2021-2027/
Fundusz Termomodernizacji i Remontów (BGK)		<p>Podstawowym celem Funduszu Termomodernizacji i Remontów jest pomoc finansowa dla inwestorów realizujących przedsięwzięcia termomodernizacyjne i remontowe oraz wypłata rekompensat dla właścicieli budynków mieszkalnych, w których były lokale kwaterunkowe.</p> <p>W przypadku obiektów zabytkowych możliwe jest uzyskanie premii remontowej stanowiącej 60% kosztów przedsięwzięcia remontowego.</p> <p>Beneficjentem premii remontowej są właściciele lub zarządcy budynków wielorodzinnych, których użytkowanie rozpoczęto:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przed dniem 14 sierpnia 1961 r. lub co najmniej 20 lat przed dniem złożenia wniosku o premię remontową do banku kredytującego oraz • budynek ten należy do społecznej inicjatywy mieszkaniowej lub towarzystwa budownictwa społecznego; • budynek ten został wybudowany przy wykorzystaniu kredytu udzielonego przez BGK na podstawie wniosków o kredyt złożonych do dnia 30 września 2009 r. lub przy wykorzystaniu finansowania zwrotnego w rozumieniu Ustawy z dnia 26 października 1995 r. o niektórych formach popierania budownictwa mieszkaniowego bez względu na status prawny, z wyłączeniem jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych. <p>Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.bgk.pl/podmioty-ryнку-</p>

Źródło dofinansowania		Cele i przedmiot dofinansowania
		mieszkaniowego/modernizacja-i-rewitalizacja/premia-remontowa/
Finansowanie z fundacji		<p>Istnieje możliwość pozyskiwania funduszy zewnętrznych z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.</p> <p>Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze stron:</p> <p>https://www.fundacjalotto.pl/</p> <p>http://fundacjakghm.pl/</p> <p>https://fundacja.pgnig.pl/</p> <p>https://fundacja.orange.pl/</p> <p>https://fundacja.santander.pl/</p> <p>https://www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index.htm</p> <p>https://www.fundacjapkobp.pl/</p> <p>https://www.pekao.com.pl/o-banku/odpowiedzialnosc-spoleczna/fundacja-banku.html#</p>

11. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robot jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd powiatowy powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest powiat lubartowski,

- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze powiatu lubartowskiego.

Uchwałą nr XLIX/356/23 Rady Powiatu w Lubartowie z dnia 27 września 2023 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnych ewidencjach zabytków gmin Powiatu Lubartowskiego określono zasady udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane, określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnych ewidencjach zabytków gmin powiatu lubartowskiego.

Uchwałą nr LIII/382/24 Rady Powiatu w Lubartowie z dnia 6 marca 2024 r. zmieniająca uchwałę w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnych ewidencjach zabytków gmin Powiatu Lubartowskiego dokonano korekty w odniesieniu do zapisów Uchwały NR XLIX/356/23 Rady Powiatu w Lubartowie z dnia 27 września 2023 r.

Zestawienie udzielonych dotacji na podstawie uchwały Rady Powiatu w latach 2021-2024:

- 1 220 000,00 zł przeznaczonej na pokrycie kosztów realizacji zadania pn. „Konserwacja i restauracja elewacji, wystroju i wyposażenia wnętrza oraz konserwacja organów w kaplicy cmentarnej przy parafii św. Anny w Lubartowie”, na którą składa się dotacja z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w kwocie 1 195 600,00 zł oraz wkład własny na realizację zadania w kwocie 24 400,00 zł.
- 950 000,00 zł przeznaczonej na pokrycie kosztów realizacji zadania pn. „Konserwacja organów, prospektu organowego oraz drewnianej obudowy kruchty w nawie Bazyliki św. Anny w Lubartowie”, na którą składa się dotacja z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w kwocie 931 000,00 zł oraz wkład własny na realizację zadania w kwocie 19 000,00 zł.
- 994 040,17 zł przeznaczonej na pokrycie kosztów realizacji zadania pn.: Kolejny etap termomodernizacji w zespole kościelno – klasztornym Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów w Lubartowie; na którą składa się dotacja z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w kwocie 974 159,37 zł oraz wkład własny na realizację zadania w kwocie 19 880,80 zł.

Spis tabel

TABELA 1. POWIERZCHNIA I GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA W POSZCZEGÓLNYCH JEDNOSTKACH POWIATU LUBARTOWSKIEGO.....	30
TABELA 2. WYKAZ ZABYTEKÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW NA TERENIE POWIATU LUBARTOWSKIEGO.....	55
TABELA 3. STAN OPRACOWANYCH GMINNYCH EWIDENCJI ZABYTEKÓW ORAZ GMINNYCH PROGRAMÓW OPIEKI NAD ZABYTEKAMI NA TERENIE POWIATU LUBARTOWSKIEGO.....	78
TABELA 4. DZIAŁANIA DO REALIZACJI W RAMACH PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTEKAMI POWIATU LUBARTOWSKIEGO NA LATA 2026-2029.....	83
TABELA 5. WYBÓR MOŻLIWOŚCI POZYSKANIA DOFINANSOWANIA DZIAŁAŃ UJĘTYCH W POWIATOWYM PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTEKAMI DLA POWIATU LUBARTOWSKIEGO NA LATA 2026-2029	90

Spis rysunków

RYSUNEK 1. UMIEJSCOWIENIE POWIATU LUBARTOWSKIEGO W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM.....	29
--	----

Spis fotografii

FOTOGRAFIA 1. WIDOK NA BAZYLIKĘ MNIEJSZĄ W LUBARTOWIE	44
FOTOGRAFIA 2. WIDOK NA BUDYNEK PLEBANI PRZY KOŚCIELE ŚW. ANNY	44
FOTOGRAFIA 3. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. NIEPOKALANEGO POCZĘCIA NMP I ŚW. WAWRZYŃCA W OSTROWIE LUBELSKIM	45
FOTOGRAFIA 4. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MARII MAGDALENY W SERNIKACH	45
FOTOGRAFIA 5. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. APOSTOŁÓW PIOTRA I PAWŁA W KAMIONCE	46
FOTOGRAFIA 6. WIDOK NA PAŁAC SANGUSZKÓW W LUBARTOWIE.....	48
FOTOGRAFIA 7. WIDOK NA BUDYNEK ORANŻERII	50
FOTOGRAFIA 8. WIDOK NA PAŁAC ZAMOYSKICH W KOZŁÓWCE.....	51
FOTOGRAFIA 9. WIDOK NA PAŁAC W KOCKU	52
FOTOGRAFIA 10. WIDOK NA PAŁAC W SAMOKLĘSKACH	52
FOTOGRAFIA 11. WIDOK NA DWOREK W LUBARTOWIE.....	53

UZASADNIENIE

Uchwalenie Programu wypełnia wymóg ustawy, jednocześnie pozwala zebrać w jednym dokumencie informacje dotyczące aktualnego stanu ochrony zabytków na terenie Powiatu Lubartowskiego. Bezpośredni obowiązek opracowania Programu wynika z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292). Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029 uzyskał wymaganą prawem pozytywną opinię Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie.

Załącznik nr 2 do uchwały nr 331/25
Zarządu Powiatu w Lubartowie
z dnia 19 grudnia 2025 r.

FORMULARZ KONSULTACJI

projektu uchwały Rady Powiatu w Lubartowie w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029

1. Dane organizacji:

Nazwa Podmiotu	
Adres siedziby	
Telefon i adres e-mail	

2. Uwagi i opinie do Projektu Uchwały:

Lp.	Część dokumentu, do którego odnosi się uwaga	Treść zgłaszanej uwagi	Uzasadnienie

.....
(data, imię i nazwisko osoby
zgłaszającej uwagi w imieniu organizacji)

Wypełniony formularz należy przesłać na adres: inwestycje@powiatlubartowski.pl w terminie od 23 grudnia 2025 r. do 6 stycznia 2026 r.

OBOWIĄZEK INFORMACYJNY

Na podstawie art. 13 ust. 1 i 2 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (Dz.U.UE.L. z 2016r. Nr 119, s.1 ze zm.) - dalej: „RODO” informuję, że:

- 1) Administratorem danych osobowych jest Starostwo Powiatowe w Lubartowie, reprezentuje Starosta Lubartowski adres ul. Słowackiego 8, 21-100 Lubartów, który to Urząd e-mail: starostwo@powiatlubartowski.pl, numer telefonu: 8185522865
- 2) Administrator wyznaczył Inspektora Ochrony Danych, z którym mogą się Państwo kontaktować we wszystkich sprawach dotyczących przetwarzania danych osobowych za pośrednictwem adresu e-mail: iod@powiatlubartowski.pl lub pisemnie na adres Administratora.
- 3) Państwa dane będą przetwarzane w celu związanym z przeprowadzeniem konsultacji społecznych w sprawie Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2026-2029, tj. gdyż jest to niezbędne do wypełnienia obowiązku prawnego ciążącego na Administratorze (art. 6 ust. 1 lit. c RODO) w związku z ustawą z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym oraz ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- 4) Państwa dane osobowe będą przetwarzane przez okres niezbędny do realizacji celu, o którym mowa w pkt. 3 z uwzględnieniem okresów przechowywania określonych w przepisach szczególnych, w tym przepisach archiwalnych, tj. wieczyste.
- 5) Państwa dane osobowe będą przetwarzane w sposób zautomatyzowany, lecz nie będą podlegały zautomatyzowanemu podejmowaniu decyzji, w tym o profilowaniu.
- 6) Państwa dane osobowe nie będą przekazywane poza Europejski Obszar Gospodarczy (obejmujący Unię Europejską, Norwegię, Liechtenstein i Islandię).
- 7) W związku z przetwarzaniem Państwa danych osobowych, przysługują Państwu następujące prawa:
 - a) prawo dostępu do swoich danych oraz otrzymania ich kopii – z tym że w przypadku gdy dane osobowe nie zostały zebrane od osoby, której dane dotyczą, to realizacja prawa do informacji o źródle ich pozyskania (art. 15 ust. 1 lit. g RODO) przysługuje, jeżeli nie wpływa na ochronę praw i wolności osoby, od której dane te pozyskano;
 - b) prawo do sprostowania (poprawiania) swoich danych osobowych;
 - c) prawo do ograniczenia przetwarzania danych osobowych;
 - d) prawo do usunięcia danych w przypadkach określonych w przepisach RODO;
 - e) prawo do wniesienia sprzeciwu, jako przysługujące w sytuacji, w której podstawą prawną przetwarzania danych osobowych jest art. 6 ust. 1 lit. e) RODO (vide: art. 21 ust. 1 RODO).
 - f) prawo wniesienia skargi do Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych, w sytuacji, gdy uznają Państwo, że przetwarzanie danych osobowych narusza przepisy ogólnego rozporządzenia o ochronie danych osobowych (RODO);
- 8) Podanie przez Państwa danych osobowych w związku z ciążącym na Administratorze obowiązkiem prawnym jest obowiązkowe, a ich nieprzekazanie skutkować będzie brakiem realizacji celu, o którym mowa w punkcie 3.
- 9) Państwa dane mogą zostać przekazane podmiotom zewnętrznym na podstawie umowy powierzenia przetwarzania danych osobowych tj.: osobowych i bezpieczeństwo IT, dostawcom usług teleinformatycznych, dostawcom usług informatycznych w zakresie systemów księgowo-ewidencyjnych, usługodawcom z zakresu księgowości, dostawcy strony podmiotowej w Biuletynie Informacji Publicznej, dostawcy usług informatycznych w zakresie systemów elektronicznego zarządzania dokumentacją w jednostce, dostawcy usług hostingu poczty mailowej w przypadku korespondencji prowadzonej drogą mailową, dostawcy usług brakowania bądź archiwizowania dokumentacji i nośników danych, a także m.in. usługodawcom wykonującym usługi serwisu systemów informatycznych lub doradztwa prawnego, jak również podmiotom lub organom uprawnionym na podstawie przepisów prawa.